

VURDERING AV NASJONALT MINNED PÅ UTØYAKAIA

JUNI 2017

Forside: Statsbygg
Prosjektnummer: 1011801 Minnested i Hole
Arkivnr.: 2017/1219

Forord

Den nasjonale støttegruppen etter 22. juli og AUF har foreslått for Kommunal- og moderniseringsdepartementet at et nasjonalt minnested etter 22. juli kan etableres ved Utøyakaia. Statsbygg har fått i oppdrag fra Kommunal- og moderniseringsdepartementet å vurdere om Utøyakaia kan egne seg for et nasjonalt minnested. Rapporten dokumenterer medvirkningen som er gjennomført i dette arbeidet. Medvirkningen, sammen med en analyse av stedet og overordnet konsept, ligger til grunn for programmering av et minnested med utgangspunkt i denne lokaliseringen. Det er videre utarbeidet en mulighetsstudie som utforsker om Utøyakaia er egnet og gjennomførbart som minnested.

Parallelt med vurderingen av minnestedet er det arbeidet med sikring av tomt som vil være avgjørende dersom minnestedet skal ligge på Utøyakaia.

Oslo, juni 2017

Innhold

Innhold	4
1 Konklusjon og oppsummering	6
1.1 Konklusjon	6
1.2 Oppsummering	7
2 Om oppdraget	10
2.1 Bakgrunn	10
2.2 Oppdraget	10
2.3 Organisering	11
3 Prosjektmål	12
4 Arbeidsopplegg	13
5 Føringer	14
5.1 Tidligere utredningsprosesser	14
5.2 Rapport om «Psykososiale konsekvenser av nasjonalt minnesmerke i Hole»	15
6 Overordnet konsept	16
6.1 Begrepsavklaring	16
6.2 Et utvalg eksempler: historikk, plassering og bruk	16
6.3 Overordnet konsept	19
7 Medvirkning	20
7.1 Om medvirkningsopplegget	20
7.2 Gjennomført medvirkningsprosess	20
7.3 Meningsbildet	20
7.4 Innspill fra medvirkningsprosessen	21
8 Stedsanalyse	24
8.1 Fakta om eiendommen	24
8.2 Dagens bruk av Utøyakaia	25
8.3 Fysiske egenskaper	27
8.4 Veg, trafikk og teknisk infrastruktur	30
8.5 Fremtidig bruk av Utøya	32
8.6 Oppsummering	32
9 Forslag til overordnet programmering	34
9.1 Rolle og innhold	34
9.2 Besøksvurdering	34
9.3 Prinsipper for utforming av et minnested på Utøyakaia	36
10 Mulighetsstudie	37
10.1 Plassering	37
10.2 Trafikk og logistikk på kaia	41
10.3 Vei- og trafikkløsninger	43
10.4 Øvrige vei- og trafikktiltak	45
10.5 Oppsummering	46

11	Ytterligere visualisering og vurdering av plassering C	47
11.1	Sett fra et eventuelt minnested.....	47
11.2	Sett fra omgivelsene	48
11.3	Vurdering.....	51
12	Reguleringsrisiko	52
12.1	Planstatus	52
12.2	Vurdering av reguleringsrisiko.....	53
13	Opsjonsavtale.....	53
14	Vedlegg	54
15	Kilder.....	54

1 Konklusjon og oppsummering

1.1 Konklusjon

Denne rapporten danner et kunnskapsgrunnlag for regjeringens beslutning om lokalisering av et minnested i Hole kommune.

Utøyakaia er egnet for et nasjonalt minnested, i tråd med foreslått konsept som er konkretisert i denne rapporten. Stedet har sterke minnefaglige kvaliteter. Det er særlig en del av kaiområdet som peker seg ut, og som kan gi et skjermet og verdig minnested.

Medvirkningen tegner et sammensatt meningsbilde. Et minnested på Utøyakaia har støtte eller aksept i store deler av lokalmiljøet. Utøyakaia oppleves av mange som mindre problematisk enn tidligere minnestedsforslag på Sørbråten. Likevel er enkelte av lokalsamfunnets bekymringer fortsatt til stede, blant annet bekymring knyttet til besøkstall med tilhørende publikums- og trafikkbelastning.

Medvirkningen viser at det er motstand i deler av lokalmiljøet mot lokalisering av et nasjonalt minnested langs Utstranda, uansett plassering. Det er et sterkt lokalt ønske om at også området «Brinken/Utsikten» ved E16 vurderes som nasjonalt minnested.

Mange lokale uttaler at de ønsker å få en beslutning på prosessen og slutt på diskusjonene om minnested i Hole. Også for den nasjonale støttegruppen etter 22. juli-hendelsene og AUF er diskusjonen om minnested belastende. Bak forslaget om å undersøke Utøyakaia lå et sterkt ønske om at kaia kan vise seg som et samlende alternativ.

Meningsbildet reflekterer den åpne prosessen som har funnet sted, og kan endre seg. Dersom videre prosess lukkes, eller endelig utforming avviker vesentlig fra prinsippene som fremkommer av dette arbeidet, anser vi at risikoen er større for at meningsbildet endres.

Dersom det besluttes å gå videre med prosessen på Utøyakaia anbefaler vi at følgende premisser legges til grunn:

- Minnestedets fysiske inngrep skal være verdig og vakkert, samt forsterke stedets iboende kvaliteter og spille på kaia og Utøya som et historisk sted.
- Ved utforming og håndtering av tekst og bruk av ofrenes navn, vil det være spesielt viktig å involvere de etterlatte. Lokalsamfunnets innsats i redningsarbeidet bør fremgå.
- Dagens aktiviteter og virksomhet på kaia opprettholdes.
- Nærmeste naboer skal skjermes i nødvendig grad.
- Det gjøres nødvendig tilrettelegging og trafikksikkerhetstiltak langs Utstranda.
- Minnestedet skal ikke tilrettelegges eller profileres som en turistattraksjon.
- Minnestedet plasseres innenfor lokalisering C.
- Videre medvirkning med AUF, Støttegruppen, lokalsamfunnet og andre berørte parter.

I neste fase anbefales følgende aktiviteter:

- Utarbeide reguleringsplan.
- Definere nødvendige tiltak for å ivareta tilgjengelighet, trafikkavvikling og -sikkerhet, og inkludere disse i reguleringsplanen.
- Avklare og gjennomføre anskaffelse for utforming av et minnested.
- Utrede kostnader.
- Erverve eiendommen med gbnr. 234/159 fra Hole Eiendoms Utvikling AS

Det er en rekke risikomomenter som kan gjøre en etablering krevende:

- Reguleringsrisiko knyttet til kommunens planmyndighet, vegvesenets, fylkesmannens og fylkeskommunens innsigelsesmyndighet.
- Reguleringsprosess som ikke i tilstrekkelig grad ivaretar dialog og medvirkning.
- Endelig utforming avviker vesentlig fra det beskrevne konseptet, slik at prosjektet mister sin tilslutning hos berørte parter.
- Søksmål og erstatningskrav fra naboer.
- AUF og Støttegruppen trekker sitt forslag om å benytte Utøyakaia som nasjonalt minnested.

1.2 Oppsummering

Oppdraget

Nasjonal støttegruppe etter 22. juli-hendelsene og AUF leverte i februar 2017 et forslag til Kommunal- og moderniseringsdepartementet om å etablere et nasjonalt 22. juli-minnested i tilknytning til Utøyakaia. Statsbygg fikk i oppdrag å utrede dette nærmere. Sentralt for oppdraget har vært at minnestedet skal fremstå som verdig og bidra til å hedre de døde, overlevende, hjelpemannskaper og frivillige, samt ses i sammenheng med minnestedene i Oslo og på Utøya. Medvirkning med naboer og andre lokale interesser skulle vektlegges, og AUF og Støttegruppen skulle involveres.

Overordnet konsept

Konseptet, eller ideen, bak forslaget baserer seg på at Utøyakaia har nærhet til stedene og hendelsene som skjedde 22. juli og den kraften som ligger i at hendelsene fant sted akkurat her. Utøyakaia var stedet der gjerningsmannen ble ferjet over til Utøya, og der ungdommer senere ble bragt i land fra øya. Et minnested på Utøyakaia kan ses som et bindeledd mellom minnestedene i det nye regjeringskvartalet og på Utøya.

Medvirkning og meningsbilde

Medvirkningsopplegget har vært omfattende, og har lagt opp til mange arenaer og kanaler for informasjon og innspill. Det har vært avholdt åpne møter og befaringer, individuelle samtaler og møter med nærmeste naboer og andre lokale interesserte, samt møter med AUF og Støttegruppen. Det er også etablert en informasjonsnettside og tilrettelagt for skriftlige innspill.

Et minnested på Utøyakaia har støtte i, eller aksepteres av, store deler av lokalmiljøet. Alternativet Utøyakaia svarer på mye av kritikken mot tidligere minnestedsforslag med en

mindre eksponert plassering og et mindre spektakulært konsept. Enkelte av lokalsamfunnets bekymringer er imidlertid fortsatt til stede, blant annet bekymring knyttet til besøkstall med tilhørende trafikkbelastning og ulemper for nærmeste nabo.

Medvirkningen viser at det er motstand i deler av lokalmiljøet mot lokalisering av et nasjonalt minnested langs Utstranda, uansett sted. Et forslag om utredning av en plassering i tilknytning til E16 har støtte lokalt. Mange uttaler at de ønsker å få en beslutning og slutt på diskusjonene om minnested i Hole.

Dersom det skal etableres et minnested på Utøyakaia, pekes det spesifikt på den nordlige delen av tomten (plassering C) som best egnet for plassering av minnestedet. AUF og Støttegruppen oppfatter også dette som en god plassering. Mulighetsstudien bekrefter at alternativ C vil oppfylle tidligere vedtatte premisser for minnestedet.

Det vil være viktig å ha en god involvering og kommunikasjon med nabolaget, AUF, Støttegruppen og andre berørte ved en eventuell videre prosess. Dersom endelig utforming avviker vesentlig fra prinsippene som fremkommer av dette arbeidet, uten at medvirkning i tilstrekkelig grad gjennomføres, anser vi at risikoen er større for at meningsbildet endres.

Stedsanalysen

Utøyakaia skal fortsatt brukes til person- og varetransport til Utøya. Adkomstvei og parkering vurderes å kunne håndtere forventet økt besøkstall for dagens virksomhet. Den eksisterende kaia er karakteristisk for stedet og bør opprettholdes. Utøyakaia er en bratt tomt med krevende tilgjengelighet fra fv. 155 ned til kaiområdet. Karakteren er vesentlig endret fra juli 2011. Enkelte elementer er pekt på som viktige å ivareta for å opprettholde stedets karakter. Også verdier og hensyn knyttet til vassdrag, rekreasjon og friluftsliv må ivaretas. Forhold for bil, kollektiv, gående og syklende, samt teknisk infrastruktur, må bearbeides.

Forslag til overordnet programmering

Sett i sammenheng, kan regjeringskvartalet, Utøya og Utøyakaia supplere hverandre og tilby ulike arenaer for minne og kunnskap om hendelsene 22. juli 2011. Behovet for informasjons- og besøkssenter dekkes av allerede etablerte steder i regjeringskvartalet og på Utøya. Den historiske nærheten gjør at det, med enkle grep, kan skapes rom for et minnested ved Utøyakaia.

Mimir AS, et rådgivende firma for reiselivet, har vurderer at minnestedet på Utøyakaia vil ha en lav interesse som turistattraksjon. Mimir anslår at totalt besøkstall generert av et eventuelt minnested på Utøyakaia blir mellom 6 000 og 7 000 personer i året, i hovedsak i sommerhalvåret. Dette vil komme i tillegg til besøk til Utøya. Utøyakaia er allerede et stoppested for de som vil se Utøya.

Visuell kontakt med Utøya, kaia og M/S «Thorbjørn», og kontakt med vannet, er noen av prinsippene som foreslås for utforming av et minnested, og som legges til grunn for mulighetsstudien.

Mulighetsstudien

Tre plasseringer ved Utøyakaia er vurdert. Både mulighetsstudien og medvirkningsprosessen peker på en plassering nord på området (plassering C) som den mest aktuelle for et mulig minnested. Plasseringen ligger skjermet og lunt både for besøkende og naboer. Minnestedet kan gis en verdig utforming selv om livet går sin gang på kaia. Nærheten til vannet er ivaretatt. Området kan vanskelig benyttes til andre formål som parkering eller mottak av besøkende. Mulighetsstudien viser derfor at lokalisering C er egnet for å etablere et verdig minnested på Utøyakaia. Det er viktig at bruken av naboeiendom i nord ivaretas og at de nærmeste naboene

skjermes fra minnestedet.

I mulighetsstudien undersøkes alternative løsninger for gående og trafikanter. Løsninger for av- og påstigning for buss er vurdert sammen med Statens vegvesen lokalt. Dersom det skal etableres et minnested må endelig behov og løsning for trafikksikrende tiltak, av- og påstigning for buss, samt oppstillingsplass, universell utforming, beplanting, oppgradering av parkeringsanlegget, brygge og rampe avklares.

Ytterligere visualisering og vurdering av plassering C

Visualiseringene viser at det er mulig å skape et minnested som danner et verdig, rolig og skjermet landskapsrom i umiddelbar nærhet til historiske områder som var helt sentrale for hendelsene den 22. juli. Minnestedet som er illustrert, viser hvordan enkle arkitektoniske elementer kan ramme inn og la Utøyas silhuett, kaiområdet og de naturgitte kvalitetene bli sentrale bestanddeler for minnestedet. Visualiseringene viser at minnestedet vil være synlig men ikke fremtredende sett fra vannet, og ikke synlig sett fra fv. 155. En eventuell bussoppstilling ved fv. 155 vil være synlig, men kan også skjermes med bruk av vegetasjon. Boligeiendommen i sør vil så vidt kunne skimte minnestedet når det ikke er blader på trærne. Her kan det etableres skjerming i form av beplanting som er grønn hele året, eller annen fysisk skjerming.

Reguleringsrisiko

Etablering av minnested med plassering nord på Utøyakaia vil kreve omregulering. Hole kommune signaliserer at de ikke vil kreve full konsekvensutredning, men at nødvendige tema må utredes i planbeskrivelsen, så som trafikk, parkering, tiltak i strandsonen/eventuelt fjorden, samt konsekvenser for naboer, herunder psykososiale konsekvenser for befolkningen langs Utstranda. Reguleringsrisikoen vurderes som middels.

Tomteerverv

Statsbygg har etter avklaring med KMD inngått opsjonsavtale med grunneier Hole Eiendoms Utvikling AS om kjøp av eiendommen Gnr 234, Bnr. 159.

2 Om oppdraget

I dette kapittelet beskrives bakgrunnen for prosjektet, oppdragets innhold og organisering.

2.1 Bakgrunn

Den norske regjeringen ved Kulturdepartementet (KUD) vedtok i desember 2011 at det skal etableres to nasjonale minnesteder etter terrorangrepene 22.juli, ett i Oslo og ett i tilknytning til Utøya, for å hedre omkomne, overlevende, hjelpemennskaper og frivillige. En styringsgruppe ledet av Åse Kleveland ble gitt i oppdrag å utrede utforming, samt etter dialog med Oslo og Hole kommune, foreslå lokalisering. I juni 2012 ble KORO (Kunst i offentlig rom) gitt i oppdrag å lede prosessen fram mot ferdigstilling av et permanent minnested i Hole og et i regjeringskvartalet. Kunstneren Jonas Dahlberg vant konkurransen om utforming av begge minnesteder. Kommunal- og moderniseringsdepartementet (KMD) vedtok i april 2016 en statlig reguleringsplan for et nasjonalt minnested på Sørbråten i Hole kommune. I juni 2016 tok naboene i Hole kommune ut stevning mot staten for å få omgjort beslutningen om et nasjonalt minnested på Sørbråten. Se <https://koro.no/aktuelt/fakta-minnesteder-etter-22-juli/> for detaljer om prosessen 2012-2016.

Nasjonal støttegruppe etter 22. juli-hendelsene (heretter omtalt som Støttegruppen) og Arbeidernes Ungdomsfylking (AUF) leverte i februar 2017 et forslag til KMD om å etablere et nasjonalt 22. juli-minnested i tilknytning til Utøyakaia. Forslaget anbefalte Utøyakaia i Hole kommune fordi:

- «Minnestedet blir en integrert del av en helhet hvor minne og læring om hendelsene 22. juli skjer i direkte forbindelse med stedene der terrorangrepene fant sted.»
- «Et minnested på Utøyakaia blir siste ledd i en minne- og læringsakse fra 22. juli-senteret og et kommende minnested i det nye Regjeringskvartalet til læringsstedet Hegnhuset og minnestedet Lysningen på Utøya.»
- «Et minnested på Utøyakaia gjør at den berammede rettsaken knyttet til etableringen av et minnested på Sørbråten kan unngås.»

2.2 Oppdraget

På bakgrunn av forslaget fra Støttegruppen og AUF mottok Statsbygg et oppdragsbrev fra KMD, datert 22. februar 2017. I brevet fremgikk det at: *Forslaget om en ny plassering av et nasjonalt minnested etter angrepet på Utøya, må ses i sammenheng med den uenighet som er oppstått for det planlagte minnestedet på Sørbråten. En forutsetning for å gå videre med dette forslaget er at naboer og andre lokale interesser involveres på et tidlig stadium.* Statsbygg ble bedt om å igangsette undersøkelse av selve Utøyakaia og området rundt. KMD ba også Statsbygg om å utarbeide forslag til egnet prosess for utvikling av minnested på Utøyakaia. Videre prosess skulle inkludere initiativtakerne og lokale interesser. Statsbygg utarbeidet et forslag til prosess i brev av 8. mars:

«Slik Statsbygg ser det, kreves det en reell medvirkning og involvering av naboene til Utøyakaia, Utstranda vel og Hole kommune, for å kunne vurdere Utøyakaia som et alternativ til Sørbråten for etablering av et nasjonalt minnested. Dette vil utgjøre en hovedaktivitet i vårt forslag til prosess.

I tillegg er det viktig å avklare om Utøyakaia arealmessig og teknisk kan egne seg til et nasjonalt minnested. En rammebetingelse for både medvirkningen og arealvurderingene er avklaring av hvilke behov, mål og krav som skal settes til det nasjonale minnestedet.

Statsbygg ønsker dialog med Hole kommune. Kommunen som innbyggernes formelle representant, arealplanmyndighet og kilde til kunnskap om lokalsamfunnet er viktig for arbeidet Statsbygg skal utføre.

Initiativtakerne bak forslaget om nasjonalt minnested på Utøyakaia har erfaring fra arbeidet med 22.juli-senteret i Oslo og Hegnhuset på Utøya, og kan bidra med nyttig innsikt til forestående arbeid.

KMD har bedt om at Statsbygg sin vurdering av Utøyakaia skal foreligge før sommeren. Vi har lagt dette til grunn for forslag til prosess og fremdrift. Vi må samtidig gjøre oppmerksom på at medvirkningsprosesser kan ta tid, at det kan bli krevende å komme fram til et tilstrekkelig godt beslutningsgrunnlag i det korte tidsrommet frem til sommeren. En kan heller ikke forvente at involvering gir en omforent oppfatning, men at bredden i synspunktene vil kunne komme frem. Det vil også kunne være rom for medvirkning i senere faser.

Etter at vurderingen av Utøyakaia foreligger, kan oppdragsgiver beslutte om Utøyakaia som lokasjon skal legges til side, eller om planlegging skal igangsettes med sikte på å etablere et nasjonalt minnested på Utøyakaia. I foreliggende prosessforslag har vi fokus på fasen frem til denne beslutningen.»

Prosessforslaget ble lagt til grunn for arbeidsopplegget som er beskrevet i kapittel 4 arbeidsopplegg.

I brevet fremkom det også at det er vanskelig å se for seg at planlagt utbygging av nabotomten til bolig ville være forenlig med et nasjonalt minnested på Utøyakaia. Derfor ble det raskt inngått dialog med Hole Eiendomsutvikling om hvordan situasjonen kunne løses mens vurdering av Utøyakaia til nasjonalt minnested pågikk.

I oppdragsbrev av 9. mars 2017, ba KMD Statsbygg igangsette prosesser som skissert i brevet av 8 mars. 2017. Til denne prosessen ble det lagt en føring om at et eventuelt nasjonalt minnested ved Utøyakaia måtte fremstå som verdig, og bidra til å hedre de døde, overlevende, hjelpemennskaper og frivillige.

2.3 Organisering

Statsbygg har utført oppdraget på vegne av KMD. Departementet forutsatte at en arbeidsgruppe, ledet av Tor Einar Fagerland, ble engasjert av Statsbygg for å bistå i prosjektarbeidet. Gruppen er rådgivere med delansvar for produksjonen i prosjektet, og ikke en referansegruppe med representanter for interessentene. Arbeidsgruppen, som i tillegg til Fagerland, består av Jørgen W. Frydnes, daglig leder ved Utøya AS, og arkitektene Erlend Blakstad Haffner og Atle Aas, ble engasjert fordi de har verdifull og relevant kompetanse og erfaring fra prosessene på Utøya og i regjeringskvartalet (22. juli-senteret). I tillegg er det innhentet ekstern bistand til veg- og trafikkløsninger fra trafikkingeniør Bendik Førresdal og bistand til besøksanalysen fra Mimir AS, et selskap som er rådgivere for reiselivet. Arbeidet har vært organisert med en felles prosjektgruppe, ledet av Statsbygg.

Figur 1: Tabell som viser organisering

3 Prosjektmål

Samfunns mål:

Etablerere et nasjonalt minnested etter 22. juli i Hole kommune.

Effektmål:

Gjennom en bred medvirkningsprosess, avklare om Utøyakaia er egnet til et nasjonalt minnested.

Resultatmål:

Oppdraget skal resultere i en rapport som:

- Beskriver eksisterende situasjon på stedet.
- Foreslår en programmering av et nasjonalt minnested på Utøyakaia med bakgrunn i gjennomført medvirkningsprosess, stedet og vurderinger av minnestedets funksjon/rolle sett i sammenheng med minne- og læringsaktiviteter på Utøya og regjeringskvartalet.
- Foreslår mulige prinsipper for plassering og utforming av et minnested på Utøyakaia.
- Synliggjør fysiske konsekvenser for stedets verdier, funksjoner og for naboer og nærmiljø.

4 Arbeidsopplegg

Oppdraget er delt opp i 4 hovedoppgaver; medvirkning, stedsanalyse, programmering og mulighetsstudie. Arbeidet er oppsummert i en sluttrapport (denne rapporten).

Medvirkning

Dialog og medvirkning har vært en hovedaktivitet i prosessen, og har foregått i alle fasene av prosjektperioden. Alle interesserte i nærmiljøet er invitert til å komme i dialog med prosjektgruppen, og til å komme med innspill og forslag. I tillegg har det vært dialog med AUF, Støttegruppen og Hole kommune. Hovedhensikten med medvirkningsopplegget har vært å få konkrete innspill og forslag til både prosess og løsninger. I tillegg ønsket vi å kartlegge et riktig og nyansert meningsbilde der alle interessentene er med. Gjennomført medvirkningsopplegg er nærmere beskrevet i kapittel 7.2.

Stedsanalyse

Stedsanalysen beskriver hovedsakelig dagens situasjon, og dermed mulighetsrommet for et minnested på Utøyakaia. Bruken av kaia som transittsted for reisende til og fra Utøya er et premiss. Viktige temaer i analysen er dagens bruk av Utøya, landskap, synlighet, logistikk, universell utforming, vei og trafikk.

Programmering av et eventuelt nasjonalt minnested på Utøyakaia

Programmet skal beskrive behov, mål, krav, samt funksjonelt og konseptuelt innhold for et eventuelt minnested på Utøyakaia. Utøyakaia har en rolle som historisk og nåtidig bindeledd mellom regjeringskvartalet og Utøya; først som omdreiningspunktet for hendelsene 22. juli 2011, og senere som bindeledd mellom minne- og læringsaktiviteter i 22. juli-senteret og i Hegnhuset. I programmet beskrives det hvordan et minnested på Utøyakaia kan inngå i en slikhet. Programmeringen bygger på kunnskap om et vidt spekter av minnesteder, og tar utgangspunkt i stedets spesielle minnefaglige kvaliteter, stedsanalysen og gjennomført medvirkningsprosess.

Mulighetsstudie

Hensikten med mulighetsstudien er å avklare om Utøyakaia er egnet lokasjon for et nasjonalt minnested ved å undersøke og illustrere alternative plasseringer, mulige prinsipper og konsepter for utforming, behov for skjerming av naboer, infrastrukturløsninger, landskapsbearbeiding og andre nødvendige funksjoner på Utøyakaia. Konsekvenser for trafikkavvikling og -sikkerhet, landskaphensyn, dagens bruk av stedet og hensyn til naboer synliggjøres og vurderes.

Forslag til endelig løsning og utforming av et minnested vil ligge i en eventuell fremtidig gjennomføringsfase.

5 Føringer

I dette kapitlet beskrives tidligere utredningsprosesser.

5.1 Tidligere utredningsprosesser

Styringsgruppen ledet av Åse Kleveland la følgende beskrivelse av behov for et minnested til grunn i utredningen:

«Et minnested er først og fremst et sted som er tilrettelagt for å minnes en hendelse. Stedet bærer ofte klare referanser til en konkret hendelse gjennom beskrivelser, monumenter etc., men like viktig er det at stedet er et sted for refleksjon over en hendelse og dennes konsekvenser. Stedet kan gjerne romme et minnesmerke, et kunstprosjekt eller et arkitektonisk utformet prosjekt, men trenger ikke ha konkrete referanser til hendelsen man minnes. Et minnested kan også ha et videre funksjonsomfang utover minnet om den konkrete hendelsen; det kan være et sted for å minnes og reflektere også øvrig savn/andre hendelser.»

Styringsgruppen fremhevet følgende overordnede målsettinger for 22. juli minnestedenes karakter:

- Minnestedene skal hedre og gi anledning til å minnes drepte, overlevende, hjelpemanskaper og frivillige.
- Minnestedene skal være tilgjengelige for alle.
- Minnestedene skal være verdige og samlende.
- Minnestedene skal formidle ambisjonen om et åpent, varmt og inkluderende samfunn med framtidstro og vern om menneskerettigheter.
- Minnestedene skal være tros-, livssynsmessig og partipolitisk nøytrale.
- Minnestedene skal være vakre steder for refleksjon og inspirasjon.
- Minnestedene i Hole og Oslo skal ha en sammenheng med hverandre i form og innhold.

Styringsgruppen vurderte det slik at minnestedet i Hole måtte kunne romme et større antall mennesker, samtidig som det skal være vakkert og stemningsfullt også når det er få eller ingen i området. Andre kriterier for valg av sted var bl.a:

- Minnestedet skal ha nærhet og visuell tilknytning til Utøya.
- Minnestedet skal være skjermet for støy.
- Minnestedet skal være et stille sted enkeltmennesket oppsøker og går til for å reflektere, minnes og hylle de berørte.
- Minnestedet skal ha nærhet til vann og grønne omgivelser.
- Minnestedet skal ha universell tilgjengelighet.

Styringsgruppens innstilling ble utgangspunkt for et oppdragsbrev fra KUD til KORO 10.07.2012. Basert på dette opprettet KORO et kunstutvalg som 19.06 2013 offentliggjorde en kunstplan som utgangspunkt for en internasjonal minnestedskonkurranse.

(<https://koro.no/content/uploads/2015/12/Minnesteder-Kunstplan.pdf>).

Mange av føringene fra styringsgruppen har gyldighet, og utgjør et viktig rammeverk for utredningen, både som kunnskapsgrunnlag og som et overordnet syn på minnesteder som her legges til grunn.

5.2 Rapport om «Psykososiale konsekvenser av nasjonalt minnesmerke i Hole»

I april 2015 leverte Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS), etter oppdrag fra KMD, en rapport om «Psykososiale konsekvenser av nasjonalt minnesmerke i Hole» (Per-Olov Michel og Per Hellevik, NKVTS, Rapport 3/2015)

https://www.regjeringen.no/contentassets/c1942fe9a7c14931a1365aaf2633288b/minnesmerke_nkvts.pdf

Rapporten bygger dels på en litteraturgjennomgang, dels på intervjuer. 29 fastboende husstander i nærheten av Sørbråten ble invitert til å delta i undersøkelsen. Av disse valgte 12 å delta. Av de 12 respondentene befant seks seg i nærheten av Utøya 22. juli 2011, og av disse var tre også involvert i redningsaksjonen (s. 20). Antallet respondenter gjør at undersøkelsen ikke kan anses som representativ for populasjonen i lokalmiljøet (s. 7). Vi har likevel lagt til grunn at undersøkelsen kan ha relevans også for denne utredningen.

En av rapportens hovedkonklusjoner er at et flertall av de intervjuede anser at ofrene etter Utøya-hendelsene bør hedres, men at minnestedet bør plasseres et annet sted enn på Sørbråten og med en annen utforming (s. 8). Designet på minnesmerket (Memory Wound) blir viet mye plass. Flere av respondentene forteller at de er overrasket over utformingen, da de hadde forventet at minnesmerket ville bli en bauta eller "liten stein med noen benker rundt som folk kunne ha sittet på". Det påpekes at det ble forespeilet en langt «mildere» utforming, som i langt større grad skulle være skjult i omgivelsene. Isteden blir utformingen beskrevet som mer brutal enn forventet, og ord som «sår i landskapet», «rått og brutalt» brukes av flere. Noen informanter sier også at de føler seg mer straffet enn hedret av utformingen (s. 32). Enkelte uttaler at de gruer seg til å se det, og at de ikke kunne forestille seg at myndighetene ville lage et så stort minnesmerke i et lite nabolag som Sørbråten (s. 32-33).

Frykt for at minnesmerket skal bli en turistattraksjon nevnes av flere, og det uttrykkes bekymring for den trafikkbelastning dette vil medføre (s. 24, 35, 36). Flere er også kritiske til at de ikke ble invitert til å medvirke i prosessen, at de ikke ble hørt, og at de hovedsakelig fikk informasjon gjennom media (s. 8).

Rapporten kommer med få konkrete anbefalinger, men har, basert på utførte intervjuer og litteraturgjennomgang, en tydelig hovedkonklusjon: «Hvis man skal frembringe prosesser som minsker motsetninger rundt opprettelsen av et minnested etter voldsomme hendelser og begrenser psykososiale konsekvenser bør en slik prosess baseres på tidligere erfaringer fra lignende hendelser» (s. 8, 10, 41).

Konklusjon og anbefalinger om å hente erfaringer fra lignende prosesser samt å ha et tydelig fokus på medvirkning danner en del av kunnskapsgrunnlaget for denne utredningen.

6 Overordnet konsept

Overordnet konsept er et forslag fra AUF, Støttegruppen og Tor Einar Fagerland. I dette kapitlet beskrives hva et minnested er, med eksempler fra andre minnesteder i Norge. Det gjøres videre en minnefaglig konkretisering av hvilken funksjon et minnested på Utøyakaia bør ha, og hvilken rolle et minnested på Utøyakaia kan ha sett i sammenheng med Utøya og 22. juli-senteret i regjeringskvartalet.

6.1 Begrepsavklaring

Et minnested er en fysisk tilrettelegging eller formgivning av et landskap eller av elementer i landskapet, med bakgrunn i at noen (et lokalsamfunn, nasjonale myndigheter, foreninger, organisasjoner eller andre) ønsker å markere og minnes en bestemt del av fortiden fordi den tenkes å ha betydning, utover enkeltindivider og utover fortid og nåtid. Begrepet kopler konseptene «minne», altså våre forestillinger om en historisk hendelse, og «sted», altså geografisk plassering/lokasjon. De fleste minnesteder refererer til en konkret historisk hendelse, og de fleste er også plassert på eller nær stedet der hendelsen utspant seg. I alle tilfeller virker samspillet med de stedlige omgivelsene inn på det kommuniserte minnet, og manifestasjonen av et minne virker inn på opplevelsen av det aktuelle stedet. Minnesteder er uttrykk for et samfunns felles hukommelse. I sum danner de et bilde som sier mye om hvordan vi forstår oss selv og hvilke verdier vi ønsker å identifisere oss med.

I de fleste samfunn vil det være stor variasjon i minnesteders omfang, uttrykk og tematikk. Et minnested kan være stort eller lite, det kan være figurativt eller abstrakt, det kan oppleves som mer viktig og relevant etter som tiden går, eller det kan falle ut av bruk etter en tid. I Norge har vi et svært høyt antall minnesteder knyttet til andre verdenskrig, og det er vanskelig å peke på et norsk lokalsamfunn uten en eller annen form for stedlig markering av perioden 1940-45. Andre temaer er imidlertid også representert i det norske minnelandskapet, blant annet hendelser som Tsunamien i 2004 og ikke minst terrorangrepene 22. juli 2011.

6.2 Et utvalg eksempler: historikk, plassering og bruk

6.2.1 Kommunale 22. juli-minnesmerker

Minnesmerket «Samlet», er utformet av Nico Widerberg og ble initiert og finansiert av en anonym giver, som gave til alle norske lokalsamfunn som mistet noen under terrorangrepene 22. juli 2011. Minnesmerket er hugget i granitt, og formet som en enkel søyle med et menneskeformet hulrom, med et dikt av Lars Saabye Christensen, skrevet til den nasjonale minneseremonien i 2011, inngravert. I løpet av 2012 ble eksemplarer av minnesmerket plassert i 52 kommuner spredt over hele landet. Minnesmerkene ble plassert på høyst forskjellige, offentlige steder: utenfor skoler og rådhus, ved kirker, sentralt

i byrom som torg og gågater, samt ved rekreasjonsområder hvor mange mennesker ferdes, gjerne ved elver eller sjø. Kommunene involverte de etterlatte i spørsmålet om aksept og plassering av minnesmerket. Det var stor variasjon i kommunenes begrunnelse for valg av sted. Organisert bruk av minnestedene er primært knyttet til lokalsamfunnenes årsmarkeringer for 22. juli, og noen steder også til lokale markeringer 1. mai, 8. mai og 17. mai. Minnestedene er

Figur 2: 22. juli minnesmerke, Stryn. Foto: Marianne Magnusson

ikke skiltet eller på andre måter tilrettelagt for reiseliv. (kilde: Marianne Magnusson, masteroppgave NTNU, 2017)

6.2.2 22. juli-minnepark, Trondheim

Trondheim kommunes 22. juli-minnepark ble offisielt åpnet 18. oktober 2016. Kommunen var en av fire som takket nei til tilbudet om minnesmerket utformet av Nico Widerberg. Fem unge mennesker fra Trondheimsområdet ble drept under AUF sin sommerleir på Utøya. Trondheim kommune ønsket på bakgrunn av dette å lage et minnested rettet mot ungdom, og med fokus på demokratiutøvelse og aktiv bruk. Parken, som ligger sentralt plassert i Trondheim sentrum, er formet som et hvitt landskap, hvor besøkende kan bevege seg på og mellom syv betongøyer med inngraverte tekster. En av øyene har et basseng med vann, der 77 lys minner om terrorens dødsofre. En av øyene har et basseng med vann, der 77 lys minner om terrorens dødsofre. Prosessen fram mot Trondheims minnested var preget av medvirkning. Det ble hentet innspill fra byens befolkning, og spesielt fra skoleungdom, om deres ønsker for et minnested. Det ble arrangert åpne møter og workshops der ungdom bidro med ideer og formidlet sine tanker om 22. juli. Et utvalg av deres tekster er innlemmet i minnestedet. Bruksmønsteret det første halve året viser at parken brukes aktivt, både av skoleklasser og byens øvrige befolkning. Flere arrangement av kunstnerisk og annen karakter er lagt til minnestedet. Fra våren 2017 er en markering i parken tatt inn som fast del av byens 1. mai-program. (kilde: Berit Kirksæther, rådgiver, Trondheim kommune)

Figur 3: 22. juli minnepark, Trondheim. Foto: Ingeborg Hjorth.

6.2.3 Nasjonalt minnested Falstadsbogen

Falstadsbogen ligger ved det som i krigsårene var Falstad fangeleir. I årene 1942-43 ble over 200 norske, jugoslaviske og russiske fanger henrettet i skogen. Like etter krigen ble skogen, på lokalt initiativ, gjort til minnested ved at enkle trekors ble plassert ut over avdekte gravsteder. I 1947 ble skogen gitt status som nasjonalt minnested, og et monument, laget av tidligere fange og billedhugger Odd Hilt, ble avduket av kronprins Olav. Senere er minnestedet tilført nye element som inngår i et samspill med hverandre, skogen og fangeleiren: først en minneplate med ofrenes navn og små steinpyramider over gravstedene, utformet Gunnar Jansson; siden en bauta av Nils Aas. I 2006, da Falstadsenteret flyttet inn i den tidligere leirens hovedbygning, ble ytterligere et monument lagt til, med navnene på tidligere ukjente jugoslaviske ofre. Bruken i dag er knyttet til lokale markeringer (1. mai, 8. mai og 17. mai), skoleungdom som deltar i undervisningsopplegg og etterkommere etter fanger og ofre. Tilkomsten er tydelig skiltet, og skogen som helhet er fredet etter bestemmelser i kulturminneloven. Besøkstall for Falstadsenteret og Falstadsbogen har de siste årene ligget på ca. 12 000 per år. (kilde: Falstadsenteret)

Figur 4: Monumentet i Falstadsbogen ved avdukingen i 1947. Foto: Falstadsenteret

6.2.4 22. juli-senteret, Oslo

22. juli-senteret ligger i Høyblokka i regjeringskvartalet, på åstedet for det første angrepet 22. juli 2011. Det ble etablert av KMD, og sto ferdig 22. juli 2015. Senteret fungerer både som læringssted og minnested. Det inneholder en utstilling som forteller historien om terrorangrepene. Her inngår de skadde rommene som et viktig element. Et eget rom er viet ofrene etter angrepene i regjeringskvartalet og på Utøya. I senteret finner besøkende også informasjon om planleggingen og byggingen av nytt regjeringskvartal. I dag driftes senteret av Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon. Senteret hadde i 2016 40 000 besøkende. De fleste var skoleungdom som deltok i senterets undervisningsopplegg. (kilde: 22. juli-senteret)

Figur 5: Utstillingen i 22. juli-senteret. Foto: Ann Kristin Lindaas/KMD.

6.2.5 Minnested over ofrene etter tsunamikatastrofen

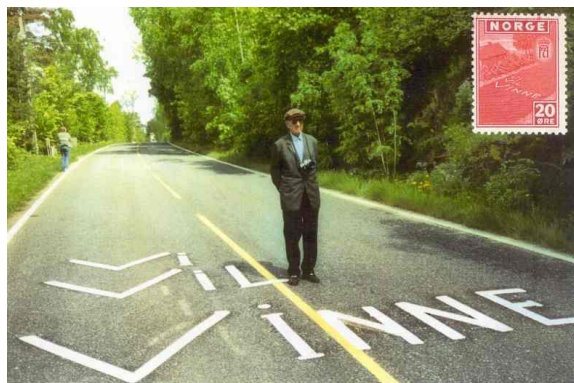
I 2007 ble et minnested for ofrene etter Tsunami-katastrofen i 2004 innviet på Bygdøy. 84 norske statsborgere mistet livet da et jordskjelv i det indiske hav skapte en flodbølge 26. desember 2004. Minnestedet består av skulpturen *Inferent* laget av billedhugger John Audun Hauge. Denne er plassert på et svaberg i vannkanten, der den spiller sammen med bølger, vær og vind. Det er markering på stedet på årsdagene, men utover dette brukes minnestedet ikke til organisert aktivitet. Minnestedet er plassert i et populært bade- og rekreasjonsområde. (kilde: KORØ)

Figur 6: Minnested over ofrene etter tsunamikatastrofen, Bygdøy. Foto: Lothiane.

6.2.6 Krigsminnesmerke på Neslandet, Hole

I 1941 ble slagordet «Vi vil vinne» malt i veibanen i Portbakken ca. to kilometer sør for Sundvollen i Hole kommune. Som et ledd i motstandsbevegelsens propagandakrig mot tyskerne ble motivet fotografert og smuglet via Stockholm til London. Motivets bruk i en frimerkeserie utgitt av den norske London-regjeringen. Etter initiativ fra Hole kommune ble slagordet på nytt malt på samme sted i 2001. Det er ikke tilrettelagt for besøk og stopp ved minnesmerket, men stedet og symbolet oppleves likevel som viktig i lokalsamfunnet, og slagordet er blitt malt opp på ny en rekke ganger. (kilde: Hole historielag)

Figur 7: Carl Dihle som tok fotografiet i 1941 ved det nymalte slagordet i 2001. Foto: Trygve Ellingsen/ Hole historielag.

6.3 Overordnet konsept

Utøyakaia, landside, ligger ved fylkesvei 155, ca. 500 meter sør for Utvika Camping. Fra kaia er det ca. 650 meter over til brygga på Utøya, og fra kaianlegget på landsiden ser en direkte over til brygga på Utøya. Minnesteder har en meningsbærende kraft når de knyttes til historiske steder, og nærheten til Utøya og Tyrifjorden er en viktig del av begrunnelsen bak forslaget som ligger til grunn for denne utredningen. Enda viktigere er det at Utøyakaia ikke bare har nærhet til stedene og hendelsene, men at det er et 22. juli-sted i seg selv, i kraft av hendelser som fant sted akkurat *her*.

Det var herfra leirdeltakerne ble fraktet over til øya med fergen M/S «Thorbjørn». Det var også herfra terroristen, kledd som politimann, fredag ettermiddag 22. juli ble tatt over til Utøya. Senere samme dag ble Utøyakaia også base for en av de største redningsaksjonene som har funnet sted på norsk jord. Hit kom ungdommer som hadde svømt fra øya, eller blitt plukket opp av lokale båtfolk. Fra kl. 18.40 var Utøyakaia første mottakssted, hvor seks legeteam håndterte akuttbehandling og transport for videre behandling. Utøyakaia var et omdreiningspunkt 22. juli, og representerer ikke bare terror, men også heltemot, redning og videre liv.

Det er godt dokumentert at mange privatpersoner siden 22. juli 2011 har valgt å komme til Utøyakaia på eget initiativ. En kan derfor si at deler av det norske samfunn har tatt kaianlegget på landsiden i bruk som et slags minnested. At slikt skjer er ikke uvanlig, og viser betydningen av slike steder, selv uten tilrettelegging. I motsetning til Sørbråten, som ikke har samme tilknytning til hendelsene 22. juli, vil derfor ikke Utøyakaia kreve store kunstneriske eller arkitektoniske inngrep for å oppleves og erfares som et 22. juli-sted. Tvert imot er det viktig at en eventuell etablering av et minnested her bidrar til en avdempet og verdig tilrettelegging, som fremhever stedets historiske betydning.

Plassering av et nasjonalt minnested ved Utøyakaia vil synliggjøre sammenhengen mellom hendelsene i Oslo og på Utøya. Både i regjeringskvartalet og på Utøya er minnet om 22. juli direkte knyttet til stedene der hendelsene skjedde, og der de fysiske sporene er mest synlige. 22. juli-senteret er lokalisert der bomben gikk av kl. 15.23, og i Kafébygget på Utøya fortelles historier om flukt, død, overlevelse, mot og omsorg. Et minnested på Utøyakaia kan derfor ses som et ledd i en akse fra 22. juli-senteret og minnestedet i det nye regjeringskvartalet, til læringsstedet Hegnhuset og minnestedet Lysningen (begge på Utøya).

Både i 22. juli-senteret i høyblokka i Oslo og i Hegnhuset med kafébygget på Utøya kombineres minne med formidling av historier som er direkte knyttet til hendelsene som fant sted *her*. Regjeringskvartalet, Utøya og Utøyakaia er alle fysiske og konkrete steder som bidrar til å gi den besøkende en opplevelse av historisk nærhet og alvor: *22. juli skjedde med virkelige mennesker og det skjedde på virkelige steder*. På disse stedene trengs det ikke sterke virkemidler eller formgrep for å skape opplevelser. Isteden handler det om å legge til rette for alvor og historiene, og løfte stedet fram på en rolig og verdig måte. På Utøyakaia vil det bety at fergeanløpet, M/S «Thorbjørn», og nærheten til vannet og Utøya, vil inngå som en integrert del av den besøkende sin opplevelse.

7 Medvirkning

I dette kapitlet beskrives opplegget for medvirkning og gjennomført prosess. Meningsbildet, slik vi opplever det, beskrives for seg, mens innspill til prosess, utredningsarbeid, minnested, kaiområdet, vei- og trafikkforhold, oppsummeres i egne avsnitt.

7.1 Om medvirkningsopplegget

Medvirkningsopplegget har hatt mål om å nå ut til de som berøres av og/eller har en direkte interesse for et nytt eventuelt minnested på Utøyakaia. Det har vært viktig å få fram bredden av meninger om stedet som nå foreslås og utformingen av et eventuelt minnested der. Det har derfor vært arbeidet med aktivt å innhente tilbakemeldinger, fra lokalsamfunnet, AUF og Støttegruppen. Selv om AUF og Støttegruppen var forslagsstiller, var ikke forslaget forankret internt i organisasjonene i forkant, ei heller hos andre direkte berørte av 22. juli 2011. Medvirkningsprosessen har derfor også hatt fokus på forankring og dialog med disse to organisasjonene og dets medlemmer.

7.2 Gjennomført medvirkningsprosess

Medvirkningsprosessen i prosjektet har foregått i alle faser av prosjektet. Første fase dreide seg i hovedsak om å informere om oppdraget, vise den fysiske tomten som er foreslått for minnested, samt å nå ut til berørte og andre med alle mulighetene til å gi innspill. I andre fase var det viktig å samle inn meninger, formidle hovedtrekk i meningsbildet fra medvirkningen, og beskrive hvordan innspillene ivaretas i prosessen. Endelig, i sluttfasen, var det fokus på formidling forankring av arbeidet hos berørte og interesserte, før rapporten skulle oversendes til oppdragsgiver. Prosessen har vært åpen, og pressen har fulgt den med kommentarer og debatt.

For lokalsamfunnet på Utstranda har vi lagt opp til en omfattende medvirkningsprosess. Det har vært arrangert flere informasjonsmøter og befaringer på kaia. Det har vært gjennomført omvisninger på Utøya og i regjeringskvartalet i Oslo, hovedsakelig for å se hvordan håndteringen av minne er løst disse stedene. Det har vært gjennomført 1:1-samtaler med samtlige 15 nærmeste naboer, samt en rekke andre fastboende og hytteiere i nabolaget. I tillegg er det gitt informasjon via prosjektets nettside og ved tilsending via post/e-post. De åpne møtene har vært annonsert i lokalt media i forkant. I tillegg til involveringen av enkeltpersoner lokalt, er det gitt to orienteringer for formannskapet og avholdt et møte med administrasjonen i Hole kommune.

Støttegruppen har blitt involvert på ulike måter. Det har vært arrangert befaring på Utøyakaia og et halvdagsmøte for alle fylkesledere i forbindelse med deres årsmøte i april. Flere fylkeslag i Støttegruppen har hatt besøk av representanter fra prosjektgruppen for informasjon og innspill, samt at det er gjennomført flere enkeltbefaringer med etterlatte familier på Utøyakaia. Videre er det avholdt flere møter med organisasjonens styre, og det er gitt skriftlig informasjon underveis i prosessen.

For AUF har det blitt avholdt flere møter med ledelse og sentralstyre. Også for dem er det arrangert befaringer på kaia, samt at de har mottatt skriftlig informasjon underveis.

7.3 Meningsbildet

Medvirkningsprosessen tegner et sammensatt bilde av meninger og posisjoner. Helt overordnet ser vi at mange i lokalsamfunnet langs Utstranda ønsker et minnested på Utøyakaia og er positive til at muligheten for dette utredes. Andre tar en mer nøytral, men aksepterende eller avventende posisjon.

Helt spesifikt pekes det på plassering av minnestedet helt nord på tomten (plassering C) som det mest egnede stedet for plassering av minnestedet. Mange er opptatt av at denne plasseringen har en direkte historisk relevans, ligger skjermet og lunt til, og at det kan gis en verdig utforming. Også AUF og Støttegruppen oppfatter dette som en god plassering.

Det er flere i lokalsamfunnet som helst ikke ønsker et minnested på Utøyakaia, eller et annet sted langs vannet på Utstranda. Dette synet har kommet tydelig fram gjennom mediene og også i skriftlige innspill i form av brev til Statsbygg og KMD. Utstranda vel har i hovedsak uttalt seg mot lokalisering på Utøyakaia, men det er delte meninger blant medlemmene.

Vi registrerer at det er mange i lokalsamfunnet, uavhengig av ståsted, som mener området kalt Brinken/Utsikten burde vært utredet på lik linje med Utøyakaia. De er skuffet over at dette ikke er blitt vurdert som alternativ plassering for minnestedet.

Noen av de som er positive eller ikke personlig har noe i mot et minnested på Utøyakaia, vil likevel stille seg solidarisk med nærmiljøet dersom mange går imot etablering av minnestedet.

Mange lokalt uttaler at de ønsker å få en beslutning på prosessen og slutt på diskusjonene om minnested i Hole. Også for den nasjonale Støttegruppen etter 22. juli-hendelsene og AUF er diskusjonen om minnested belastende.

7.4 Innspill fra medvirkningsprosessen

Gjennom arbeidet har det vært åpent for alle typer innspill, både overordnede og detaljerte. Innspillene som er oppsummert nedenfor reflekterer spennet i typen tilbakemeldinger: innspill som kommer fra mange, eller enkeltinnspill som vurderes som vesentlige, er tatt med i oppsummeringene.

7.4.1 Innspill til minnestedet

Underveis i medvirkningsprosessen har det kommet mange tilbakemeldinger som peker på at styrken i den historiske tilstedeværelsen gjør Utøyakaia til et riktig og relevant minnested. For mange representerer Utøyakaia historier om redning, flukt, liv og død. Tilbakemeldinger av dette slaget kommer fra lokalsamfunnet, Støttegruppen og AUF.

Da Støttegruppen og AUF i februar 2017 foreslo at det nasjonale minnestedet etter 22. juli kunne plasseres på Utøyakaia, var det uten spesifisering av hvor på tomten dette kunne plasseres.

Da prosessen startet, skisserte arbeidsgruppen tre ulike potensielle plasseringer innad på tomten. Gjennom samtaler og møter med lokalsamfunnet, nærmeste naboer, Støttegruppen og AUF, ble det etter hvert tydelig at plasseringen helt nord på tomten (plassering C) pekte seg ut som foretrukken plassering for et mulig minnested på Utøyakaia. Mange er opptatt av at denne plasseringen er relevant med tanke på hendelsene 22. juli; at den ligger skjermet og lunt til både for besøkende og naboer; at det kan gis en verdig utforming, selv om livet går sin gang på kaia for øvrig; samt at nærheten til vannet er ivaretatt. Det at plasseringen også gir utsyn direkte mot hovedhuset på Utøya og silhuetten av øya som de fleste kjenner, er også fremhevet som viktig.

I diskusjonen om en plassering lengst nord på Utøyakaia har enkelte naboer vært opptatt av at minnestedet ikke legges helt inntil felles båtbygg og badeplass, at passasje opprettholdes, og at det i nødvendig grad etableres skjerming mot naboeiendommer.

Flere i lokalsamfunnet er opptatt av selve utformingen av minnestedet. Flere har underveis i prosessen gitt tydelig tilbakemelding om at de ikke ønsker store kunstneriske eller arkitektoniske inngrep for å etablere et minnested på Utøyakaia. Flere påpeker at stedet bør inneha en «mildere» utforming enn prosjektet for Sørbråten, og heller fremheve stedets naturlige kvaliteter. Enkelte ønsker ikke å se et minnested daglig. Det har også kommet en rekke mer detaljerte innspill til utformingen av minnestedet. Disse må henføres til en eventuell gjennomføringsfase, hvor endelig utforming konkretiseres.

Enkelte innspill har hatt spørsmål om hvilken rolle et minnested på Utøyakaia skal ha i forhold minnestedene i regjeringskvartalet og på Utøya.

For alle direkte berørte parter vil det være viktig å ha en god involvering og kommunikasjon også videre i prosessen, dersom et minnested skal etableres på Utøyakaia. Dette gjelder spesifikt utformingen av minnestedet. For etterlatte vil utformingen og håndteringen av navnene til ofrene være spesielt viktig å bli involvert i, mens for mange i lokalsamfunnet vil uttrykk og omfang være viktig.

Innspillene over er en del av grunnlaget for overordnet programmering i kapittel 9, og er søkt ivaretatt i mulighetsstudien i kapittel 10.

7.4.2 Innspill til kaiområdet

Fra lokalsamfunnet har det kommet innspill om at kaiområdet som helhet bør svare til minnestedets verdighet, og at en generell forskjøvning og oppgradering av området er nødvendig. Felles for lokale interesser, AUF og Støttegruppen, er føringen om at kaia fortsatt skal leve videre med trafikk til og fra Utøya, og at minnestedets plassering og utforming må ta høyde for dette. For enkelte lokalt er det viktig at badeplassen og tilgang til bryggen i nord opprettholdes. For AUF er det viktig at tilgangen til Utøya videreføres, og for Støttegruppen er det viktig med et verdig og vakkert område, inkludert parkering og adkomst. Beplantning og vegetasjon vil spille en viktig rolle i en eventuell fremtidig utvikling av området.

Enkelte i lokalsamfunnet har pekt på utfordringer knyttet til at bobiler, og andre, oppholder seg over lengere tid på Utøyakaia sin parkeringsplass i dag. Det tilrettelegges ikke for denne typen opphold. En oppgradering av området, samt andre krav til drift og vedlikehold for minnested og kai, vil kunne bedre denne situasjonen.

7.4.3 Innspill til vei- og trafikkforhold

Mange er opptatt av at trafikkavviklingen rundt avkjørselen til kaiområdet må være sikker og god, og at parkering for minnestedet og kaia er tilstrekkelig og godt utformet, slik at det ikke skapes farlige situasjoner på fylkesveien.

I lokalsamfunnet er det enkelte bekymringer for at plasseringen av minnestedet, uansett plassering langs Utstranda, vil bli en stor turistattraksjon som genererer mye trafikk. Det etterlyses vurdering av hvor mye trafikk det kan bli til minnestedet. Se for øvrig kapittel 9.2 for vurderinger av besøkstall og vedlegg 1 «Vurdering av besøkstall for minnested på Utøyakaia».

Underveis i prosessen har det blitt tydelig at en stor trafikal utfordring for beboere langs Utstranda knytter seg til at den nye omkjøringsveien fra E16 ikke blir brukt når tunnelen er stengt, og at trafikken blir sendt på fv. 155. Tiltak fra Vegvesenet rundt denne omkjøringsveien er derfor svært viktig for lokalsamfunnet.

Det rapporteres at skiltingen til avkjøringen til Utøya på fv. 155 ikke er god nok i dag. Naboer opplever dessuten at busser og biler bruker private avkjørslers som sнопlass. Ved en eventuell

etablering av et nasjonalt minnested på Utøyakaia, frykter naboene at det blir en uholdbar situasjon. Utbedring av avkjørsels-, stopp- og snuforhold er etterspurt, blant annet autovern på deler av strekningen langs fv. 155 for å forhindre stopping langs veien. Enkelte har nevnt behov for gang- og sykkelvei langs Utstranda, og det har vært stilt spørsmål til muligheten for universelt utformet atkomst fra busstopp til minnestedet. Vi har gjennomført to møter ned Vegvesenet lokalt, hvor blant annet innspill fra lokalsamfunnet er tatt opp, se vedlagte møtereferater. Se for øvrig kapittel 10 i mulighetsstudien for mer om trafikale vurderinger.

7.4.4 Innspill til prosessen og utredningsarbeidet

Vi oppfatter at prosessen det er lagt opp til i hovedsak er blitt godt mottatt av lokalsamfunnet, Støttegruppen og AUF. En tilbakemelding fra mange i lokalsamfunnet er at prosessen gir god mulighet til å komme med innspill, at den oppleves åpen og inkluderende. For AUF og Støttegruppen, slik det også er for lokalsamfunnet, er det viktig at involveringen fortsetter også i en eventuell utformings- og gjennomføringsfase. Prosjektet har blitt møtt med gode innspill og konstruktive tilbakemeldinger. Felles for de berørte er et ønske om å lande en svært viktig, men vanskelig sak.

Til oppsettet av prosessen, kom det tidlig et innspill om at prosjektgruppen burde hatt lokal representasjon. Ut fra erfaring er det krevende å utnevne en slik representant, og krevende å ha en slik rolle. Prosjektgruppen har vært en operativ produksjonsenhet, sammensatt ut fra kompetanse og erfaring, og ikke et rådgivende representativt organ. Prosessen er lagt til rette for at alle som ønsker det skal kunne ytre seg direkte gjennom et omfattende medvirkningsopplegg – i stedet for å ytre seg gjennom en representant.

Det har vært innvendt at utredningen har hatt et for snevert mandat, ettersom kun en lokasjon vurderes, og at medvirkningen dermed ikke har behandlet innspill ut over dette. Flere i lokalsamfunnet uttrykker en frustrasjon over at utredning av Utsikten/Brinken ikke er inkludert. Det har også kommet enkeltinnspill på andre plasseringer for nasjonalt minnested, eksempelvis ved Domkirken i Oslo. Det ligger utenfor mandatet for dette oppdraget å vurdere andre lokaliseringer enn Utøyakaia, men meninger og argumenter refereres.

Kommunal- og moderniseringsdepartementet er kjent med ønsket om at også Brinken/Utsikten vurderes som nasjonalt minnested. I brev fra KMD til den nasjonale støttegruppen 27. februar 2017 og Utstranda vel 07. mars 2017 begrunner departementet avgrensningen både med antatt høye kostnader ved lokalisering på Brinken/Utsikten, og med at Utøyakaia, i motsetningen til Brinken/Utsikten, er direkte knyttet til hendelsene 22/7, og at et nasjonalt minnested på Utøyakaia vil gi en mer direkte sammenheng med plasseringene av de andre minnestedene på Utøya og i regjeringskvartalet. Selv om lokalisering ved E16 ikke er aktuell for minnestedet, kan et utsiktspunkt over Utøya eventuelt vurderes som del av Statens vegvesens prosjekt for utvidelse av E16.

Det har kommet innspill vedrørende psykososiale konsekvenser av et nasjonalt minnested i Hole. Som nevnt under punkt 5.2, er eksisterende rapport om «Psykososiale konsekvenser av nasjonalt minnesmerke i Hole en del av kunnskapsgrunnlaget. Hole kommune har for øvrig signalisert at de også vil kreve psykososiale konsekvenser utredet ved eventuelt reguleringsplanarbeid for nytt minnested på Utøyakaia, omtales også i kapittel 12 reguleringsrisiko.

Enkelte har tatt opp forhold ved eksisterende regulering og videre arealplanlegging. Etablering av et minnested vil forutsette omregulering. Disse problemstillingene er omtalt i kapittel 12. Videre behandling av dette vil være relevant i en eventuell reguleringsfase.

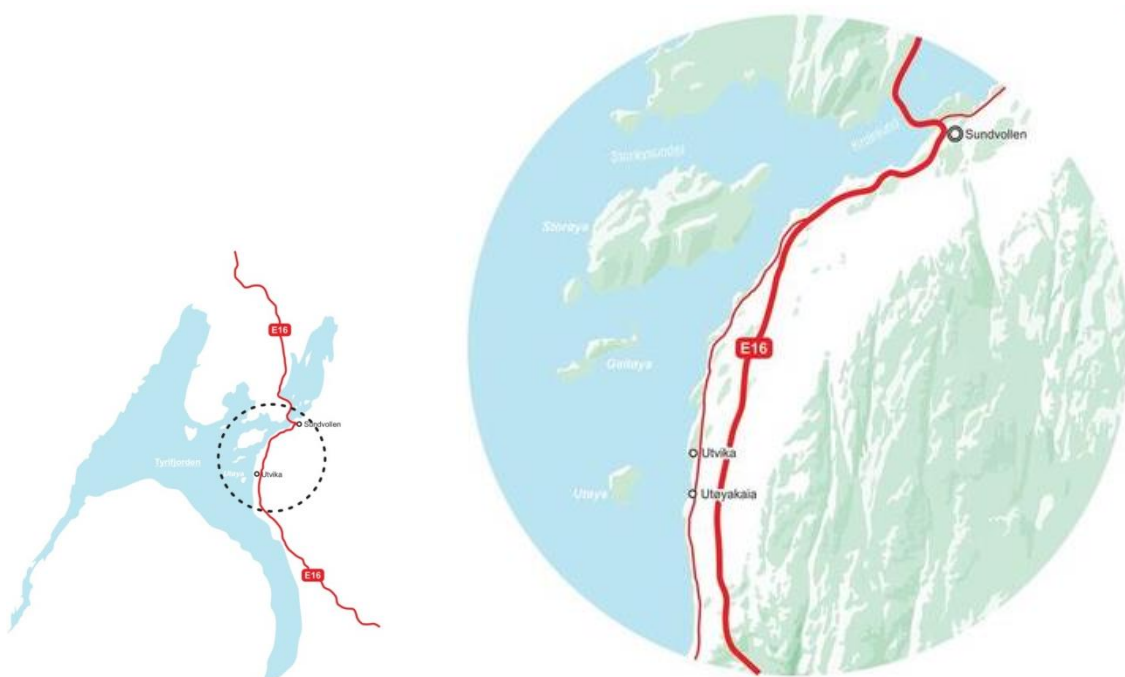
8 Stedsanalyse

Dette kapitlet beskriver fakta om og dagens bruk av Utøyakaia. Omtale av fysiske egenskaper ved tomta og veg, trafikk og teknisk infrastruktur for området gis i egne avsnitt. Det gjøres også rede for fremtidig bruk av Utøya.

8.1 Fakta om eiendommen

Adresse	Utstranda 347, Hole Kommune	
Gbnr. og areal	Gnr/bnr 234/7 Gnr/bnr 234/159	Ca. 6 000 m ² Ca. 1 500 m ²
Eiersituasjon	234/7: Arbeidernes Ungd Fylking. Eies av Arbeidernes Ungdomsfylking, og drives av driftsselskapet Utøya AS. 234/159: Eies av Hole Eiendoms Utvikling AS.	
Annet	Det er en pengeheftelse på eiendom 234/7: urådighet; forbud mot salg og pantsetting (3259 29/12/1950).	

Utvika ligger på østsiden av Tyrifjorden, ca. 5 km sør for Sundvollen. Området omfatter eiendommen gbnr. 234/7 med adresse Utstranda gbnr. 347 og 234/159 som er uadressert. Fylkesvei 155 går langs området. Arealet er samlet på daa 7,5 daa.

Figur 8: Oversiktskart som viser Utøya og Utøyakaias beliggenhet. Illustrasjon utarbeidet av Blakstad Haffner Arkitekter AS.

Eiendommen gbnr. 234/7 var opprinnelig del av Ødelien, nå Lien, gbnr. 234/5, og ble kjøpt av Utøyas daværende eier Jens Bratlie i 1898, for å bygge en bestyrerbolig for Utøya. Eiendommen har siden vært kjent som Utøystua. Utøystua inngikk ikke i salget av Utøya til Oslo og omegn faglige samorganisasjon i 1933, men ble solgt til organisasjonen fire år senere. Bygningene i Utvika ble da brukt av arbeidsfolk og husdyr. Eiendommen var en del av gaven til AUF i 1950, der organisasjonen fikk Utøya til bruk for leirvirksomhet. Tomt med bolig, gbnr. 234/159, ble utskilt i 2016 og solgt fra. Boligen ble revet i 2017.

8.2 Dagens bruk av Utøyakaia

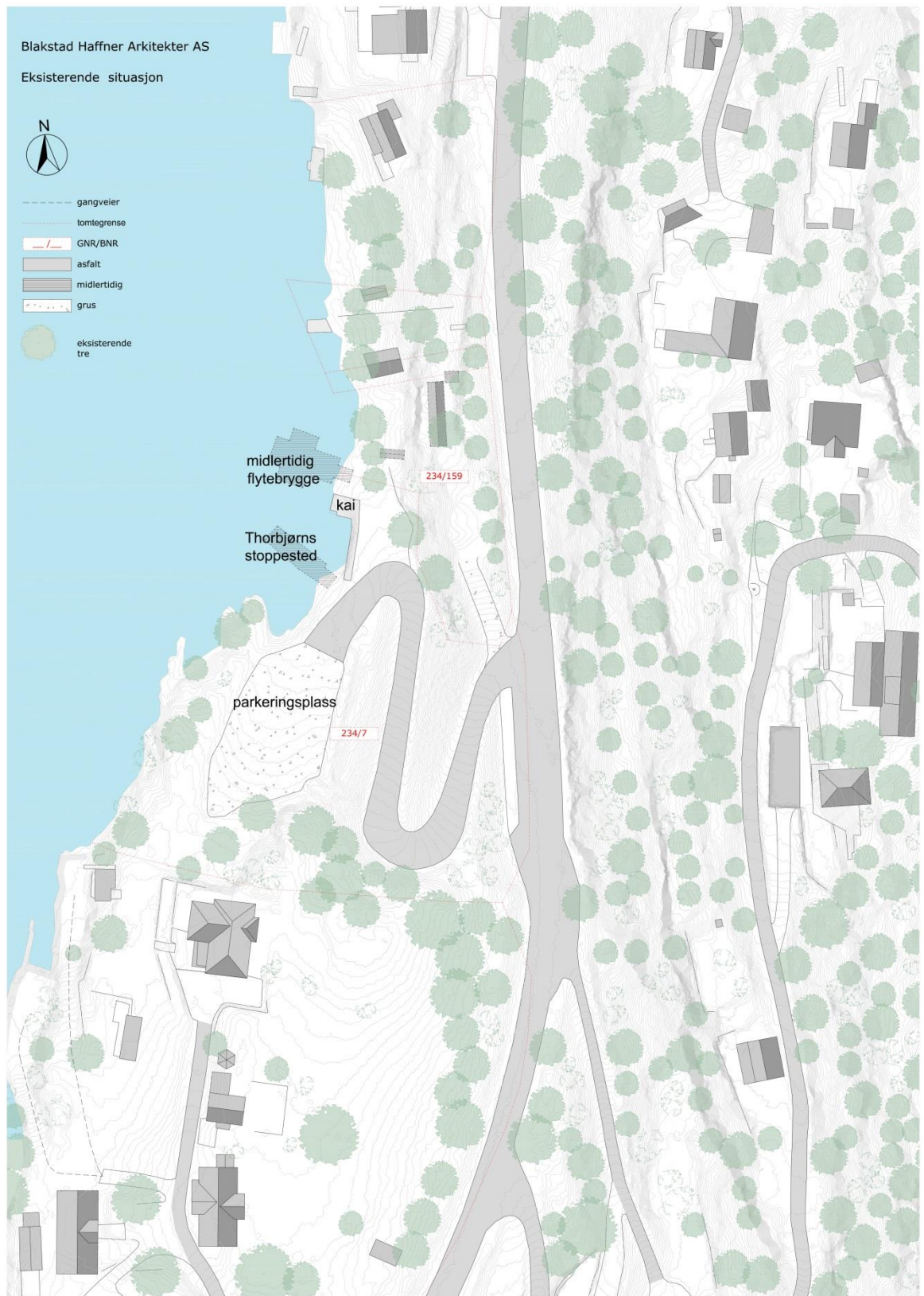
Fire år etter angrepet på Utøya ble arbeidet med fysisk rehabilitering og fornyelse på øya innledet, etter lengre tids dialog med pårørende og berørte parter. Mange enkeltpersoner, organisasjoner og bedrifter har bidratt til at Utøya igjen kan bli en viktig arena for ungdom. Utøya er i dag en åpen, tilgjengelig og inkluderende arena for å engasjere, lære og minne. På øya tilrettelegges det for politisk engasjement, debatt og deltakelse. Det er en pedagogisk læringsarena for ungdom, samt et verdig minnested.

Det tilbys 90 overnattingsplasser på øya, samt møterom og konferansesal som tar opp til 250 personer. I perioden påske til jul kommer det jevnt over hundrevis av mennesker til Utøya, norske og utenlandske, for å møtes, for å minnes og for å diskutere. På øya blir det tilbudt mange ulike læringsaktiviteter for ungdom, slik at unge mennesker får mulighet til å snakke om demokratiet. I tillegg arrangeres fremdeles den årlige sommerleiren for AUF. Ved disse arrangementene transporteres deltakere i buss til Utøyakaia og med båt over til øya, nøyе planlagt slik at alle ungdommene kommer seg over uten for mye venting. Båten tar 50 personer av gangen. Bussene stopper på holdeplassen langs fylkesveien, og snur ikke.

Ved profesjonelle kurs, møter og konferanser på Utøya, kommer deltagerne enten i egne biler, og parkerer på parkeringsplassen ved kaia, eller i minibuss/buss fra Sundvollen Hotell. Mattransport ut til øya skjer med standard varebiler som fraktes direkte ut på båten til øya. Fergen M/S «Thorbjørn» legger i dag til ved en steinete strand, og posisjonen varierer med vannstanden. Den eksisterende kaia er karakteristisk for stedet og bør opprettholdes. To båter skal ha plass til å legge til.

Figur 9: Kaiområdet og fv. 155. Foto: Rasmus Lindberg

Figur 10: Kart som viser dagens situasjon. Illustrasjon utarbeidet av Blakstad Haffner Arkitekter AS.

8.3 Fysiske egenskaper

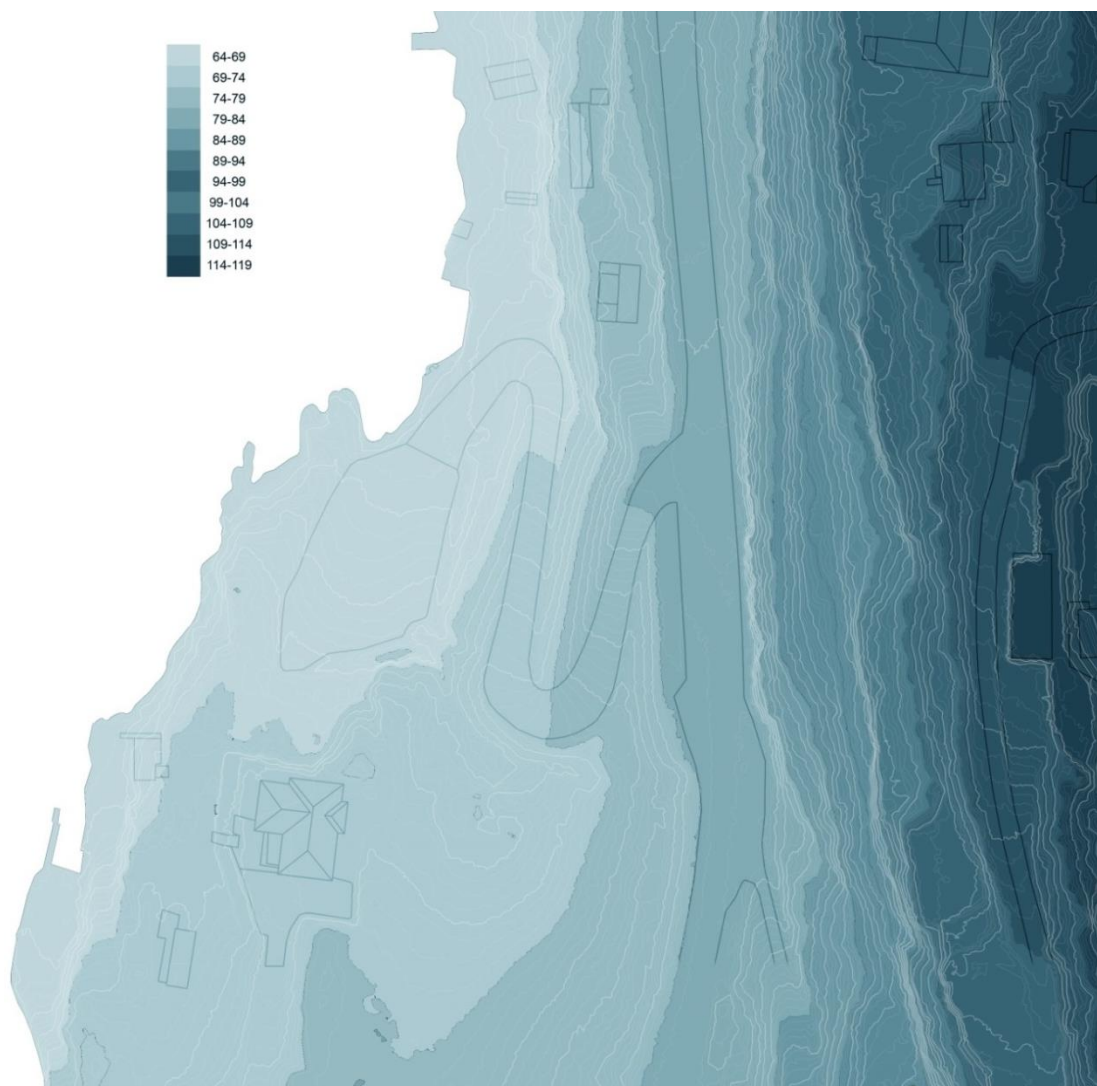
8.3.1 Landskap

Utøyakaia ligger 600 meter øst for Utøya, og sør for Storøya i Tyrifjorden. Tyrifjorden er Norges femte største innsjø i utstrekning. Tyrifjorden har en regulert vannstand mellom 62 og 63 moh. Tyrifjordens store vannspeil er en betydelig landskapskomponent, som danner et stort og åpent landskapsrom, og som åpner for en uvanlig fjernvirkning i innlandssammenheng.

8.3.2 Terreng

Tomten som er aktuell for et minnested er bratt, og faller fra om lag kote +78 ved Fylkesvei 155 i øst og ned til +64 ved stranden av Tyrifjorden. Normalvannstand i fjorden er på kote +62,75. Under fylkesveien, på tomtens smaleste del, ligger en hylle på ca kote +74. Terrengtet over og nedenfor denne hyllen har et fall på i snitt 1:2.

Den søndre delen av området utvider seg mot Tyrifjorden i et større, flatere parti. Mot Tyrifjorden er det i nord et fremtredende parti fjellvegg i dagen. Området ligger innenfor utløpsområde for snøskred i NVEs skredatlas. Hole kommune har ikke kjennskap til at skred har gått så langt ned i terrengtet tidligere. Det er vurdert at tiltak mot skred ikke er nødvendig.

Figur 11: Kart som viser dagens terreng. Illustrasjon utarbeidet av Blakstad Haffner Arkitekter AS.

Blakstad Haffner Arkitekter AS

Eksisterende situasjon | snitt A-A

Figur 12: Terrengsnitt av dagens situasjon. Illustrasjon utarbeidet av Blakstad Haffner Arkitekter AS.

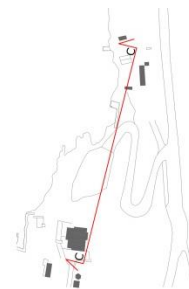
Blakstad Haffner Arkitekter AS

Eksisterende situasjon | snitt D-D

Figur 13: Terrengsnitt viser dagens situasjon. Illustrasjon utarbeidet av Blakstad Haffner Arkitekter AS.

Blakstad Haffner Arkitekter AS
Eksisterende situasjon | snitt C-C

Figur 14: Terrengsnitt viser dagens situasjon. Illustrasjon utarbeidet av Blakstad Haffner Arkitekter AS.

8.3.3 Vegetasjon

Den bratte skråningen fra fylkesveien ned mot fjorden er forholdsvis åpen etter veiopparbeidelse i forbindelse med gjenreisningen av Utøya. Resterende vegetasjon er hovedsakelig løvskog av variert alder, men også noe gran. Nederst på eiendommen er det et flatere, åpent areal som nå benyttes til parkering. Vest for parkeringsplassen er et naturområde med eksponert grunnfjell samt noen furutrær. Det finnes ingen registreringer i naturdatabasen som tilsier at det fins verneverdige naturtyper eller planter innenfor området.

8.3.4 Sol- og klimaforhold

Eiendommen faller mot Tyrifjorden i vest og har derfor gode solforhold på ettermiddag og kveldstid. Søravind og nordavind er de dominerende vindretningene over Tyrifjorden. Fremherskende luftstrømmer over tomteområdet er mellom sør og vest om sommeren, og nordøstlig en stor del av vinteren. Nordre del av tomten fremstår som skjermet ved begge vindretninger. Vestre del av tomten fremstår som eksponert.

8.3.5 Vassdrag

Tyrifjorden er regulert med 1m som kilde for vannforsyning, men vernet fra kraftutbygging utfra dens særpreg som gammel fjordsjø og naturfaglige egenskaper. Sjøen brukes aktivt til friluftsliv og rekreasjon. Normalvannstand ligger på +62,75, og 200-årsflommen er beregnet til +65,6 meter.

Parkeringsarealet kan i ekstreme tilfeller oversvømmes/vannfylles i den tid på året som flom er aktuelt.

8.3.6 Grunnforhold

Det er ikke gjennomført geotekniske undersøkelser i området. Norges geologiske undersøkelse (NGU) sine kart indikerer at det går en løsmassegrense i dette området. Kartet indikerer «bart fjell, stedvis tynt dekke» og «finkornete, marine avsetninger.» Berggrunnskartet til NGU beskriver «sandstein» i området. Det forutsettes grunt til fjell. På bakgrunn av overstående antas grunnforholdene som lite utfordrende for å anlegge tiltak. Det bør utføres grunnundersøkelser for avklare dette nærmere.

8.3.7 Friluftsområde

Arealene langs eiendomsgrensen i sør utgjør i dag en vegetasjonsbuffer mot naboeiendommen. Området er åpent for allmennhetens friluftsliv. Direkte nord for Utøyakaia ligger felles båtbrytte for flere beboere/hytteiere, og stedet benyttes også til bading.

8.4 Veg, trafikk og teknisk infrastruktur

8.4.1 Antall besøkende

I 2016 var det 6 000 besøkende til Utøya, hvorav de aller fleste reiste via Utøyakaia. I overkant av 2 000 av disse besøkende kom i forbindelse med AUFs sommerleir (1 500 personer) og 22. juli-markeringen på Utøya (500 besøkende). I 2017 antas det å bli ca. 6 100 besøkende totalt på øya. I tillegg til de som reiser ut på øya, er det daglig noen privatbiler som kjører nedom kaia for å se ut over Utøya og minnes hendelsene 22. Juli 2011.

8.4.2 Dagens trafikkforhold

Adkomst til Utøyakaia med bil fra nærmeste avkjørsel på E16 til innkjøringen fra Utstranda er langs Fylkesvei 155. Atkomstvei fra Utstranda ned til parkeringen på eiendommen er privat. Avkjørselen ligger på en del av fylkesveien som er tilnærmet rett. Området er ryddet for vegetasjon, og siktforholdene er derfor gode. Nedkjørselen har et fall som varierer fra 1:20 i den øverste delen ved møtet med fylkesveien, til som brattest 1:8 på rettstrekning. Adkomstveien har minste kjørebanebredde på 4 m, i tillegg til veiskulder og veirekkverk på deler av strekningen, der dette er sikkerhetsmessig nødvendig. Det er i tillegg breddeutvidelse i kurver. Veibredden gir plass til at to personbiler kan møtes. Liten lastebil kan bruke kjøremåte A (vegnormalen) for å komme fra fylkesveien inn i avkjørselen (det vil si at den kun bruker eget kjørefelt i svingen), mens stor lastebil er nødt til å bruke kjøremåte B (ta i bruk motgående kjørefelt i svingen).

Veitraseen har fyllinger i sonen fra fylkesveien og ca. 40 m vestover mot Tyrifjorden, langs eiendommens søndre halvdel. Fyllingenes største høyde er opp til 4 meter. Den nederste sløyfen, som ligger ca. 45 m fra strandkanten, har høyest ca. 2,5 m høy fylling. Ved at matjordlaget ble gjenbrukt, er mindre stedegen vegetasjon etablert i de nye skråningene. Veifaret er noe dominerende sett fra Tyrifjorden og nedre del av området, da området mangler større vegetasjon etter utbygging.

8.4.3 Trafikk på fv. 155, Utstranda

Fv. 155 forbi Utøyakaia har en ÅDT (gjennomsnittlig trafikkmengde i døgnet) på 550 biler. (Kilde: Vegkart.no. År, gjelder for: 2016.). Når E16 er stengt, og fv. 155 fungerer som omkjøringsvei, øker ÅDT på vegen til 12 500 kjt. Ulykkesfrekvensen på veien er ca. 0,18. Normal frekvens på denne type vei er ca. 0,35. Vegen må således kunne sies å fungere relativt trafiksikkert (ref. Statens vegvesen. Forprosjekt. Trafikksikkerhetstiltak myke trafikanter, Fv 155. mars 2015).

8.4.4 Kaianlegg

Det er et enkelt kaianlegg der adkomstveien kommer ned til Tyrifjorden. Kaianlegget er kun i bruk av mindre båter. M/S «Thorbjørn», som brukes for hoveddelen av transportene til Utøya, går inn i fjæra, direkte langs sørsiden av kaia, der det er opparbeidet en gruset plass som brukes ved lasting og lossing. I tillegg til M/S «Thorbjørn», benyttes kaia for flere mindre båter. Ferga ligger her hele året, også når Tyrifjorden er islagt. Innenfor gjeldende reguleringsplan kan det oppføres en bygning for vente- og registreringsfunksjoner samt noe lagringsplass, med samlet gulvflate på inntil BYA = 30 m² i tilknytning til kaianlegget.

Figur 15: Ferga M/S «Thorbjørn» som går mellom Utøyakaia og Utøya. Foto: Are Carlsen

8.4.5 Gående og syklende

Adkomst med sykkel og for gående er fra Fv. 155 Utstranda. Det er ikke etablert fortau eller gang-/sykkelvei langs denne veien. Etterspurt løsning med gang- og sykkelvei og fortau er utredet i *Forprosjekt. Trafikksikkerhetstiltak myke trafikanter, Fv 155* ved Statens vegvesen Region sør, datert mars 2015. Tre strekninger innenfor Nes til Tyrifjorden brygge (Kroa) vurderes. Kostnadene spenner mellom 43 og 165 MNOK, avhengig av lengde og standard.

8.4.6 Kollektivtrafikk

Lokalrute 210 går langs Utstranda mellom Sollihøgda og Hønefoss to ganger i døgnet, hele året. Holdeplass er etablert ved avkjørsel til Utøyakaia, der lokalbussen stopper ved behov. Langdistansebusser stopper på Sundvollen, 6 km unna.

Det er en holdeplass med høy standard direkte sør for avkjørselspunktet. Holdeplassen har en total lengde på 70 m, inklusiv inn- og utkjøringslengde, i samsvar med veinormalens krav. Bredden er totalt 5 meter, der to meter er opparbeidet som plattform for av- og påstigning. Plattformen strekker seg frem til avkjørselen, slik at fotgjengere sikres trafikksikker adkomst til holdeplassen. Tidligere holdeplass lå ca. 200 m lenger sør, ved innkjørselen til eiendommen gbnr. 234/5. Denne er ikke lenger i bruk som holdeplass, men situasjonen er noe uklart.

Grunnet terrengforhold, møter avkjørselen til Utøyakaia fylkesveien rett overfor en del av holdeplassens innkjøringsareal. Når det står buss på holdeplassen, står den innenfor frisisiktsone til avkjørselen. Noen få dager i sommerhalvåret er det stor reisevirksomhet til eller fra Utøya. I forbindelse med AUF sin sommerleir styres busstrafikken slik at bussene kommer én og én til holdeplassen, og setter av eller laster passasjerer, før neste buss kommer. I slike situasjoner har en også mulighet for å styre trafikken fra egen parkeringsplass slik at en unngår utkjøring på fylkesveien når buss står på holdeplassen. Øvrig tid på året er det lav frekvens på busstrafikken i

området, og normalt liten trafikk på både avkjørselen og fylkesveien, slik at bruken av holdeplassens innkjøringsareal til avkjørselen er lite problematisk.

Det er ikke mulig for busser å snu på holdeplassen. Større busser kan heller ikke kjøre ned til parkeringsplassen.

8.4.7 Parkering

Det er opparbeidet og regulert ca. 40 parkeringsplasser for bil på eiendommen, hvor av to er HC-plasser. Utøya AS anser at trafikk og parkeringsløsning er tilstrekkelig ivaretatt for dagens bruk. Det er svært få dager hvor parkeringsplassen er full grunnet arrangementer på Utøya. Parkeringsdekningen er vurdert som tilstrekkelig, også etter etablering av et eventuelt minnested, se kapittel 9.2 besøksvurdering.

8.4.8 Universell utforming

Parkeringsplass og adkomst til kaianlegg og ferge til Utøya er opparbeidet slik at krav til universell tilgjengelighet er oppnådd. Til tross for en stor forbedring av fallforhold på adkomstveien jamført med gammel avkjørsel, er det ikke universell tilgjengelighet fra bussholdeplass til kaianlegg. Stigningen på veien er i snitt 1:9,5, på det bratteste 1:8.

8.4.9 Vann, avløp og el-kraft

Området har tilgang til privat vann som kan pumpes opp via pumpehuset på eiendommens nedre del. Området har ikke avløp. Eiendommen er tilkoblet lavspent lufttrasé som utgår fra det samme ledningsnettet som for boligbebyggelsen nord for fylkesveien. Lenger sør på eiendommen er det nedgravd lavspent kabel, som fortsetter som sjøkabel på bunn av fjorden ut til Utøya. Trafo og måler for denne kabelen ligger sør på tomten, vest for fylkesveien.

8.5 Fremtidig bruk av Utøya

Utøya skal i fremtiden fortsatt brukes som et sted for å lære, for å minnes og for å engasjere. Det vil bli benyttet for minnemarkeringer, undervisningsopplegg, kurs, møter, konferanser og sommerleirer. Utøya er derimot ikke et sted for turisme.

Etter at driften på Utøya kom i gang igjen etter terroren i 2011, har besøkstallene stabilisert seg, sakte men sikkert. I 2015 var det omtrent 3 000 besøkende etter 6 måneders drift, i 2016 var det 6 000 besøkende og i 2017 estimeres det til 6 100 besøkende. Hovedparten av de besøkende kommer i forbindelse med AUF sin sommerleir (1 500 personer) og 22. Juli-markeringene (500-800 personer). Det er sannsynlig at sommerleiren opprettholdes på et lignende nivå, mens besøkstallene på årsmarkeringene trolig synker noe over tid. Totalt sett vil besøkstallene fortsette å stige noe, men hovedsakelig jevnt fordelt ut over året.

8.6 Oppsummering

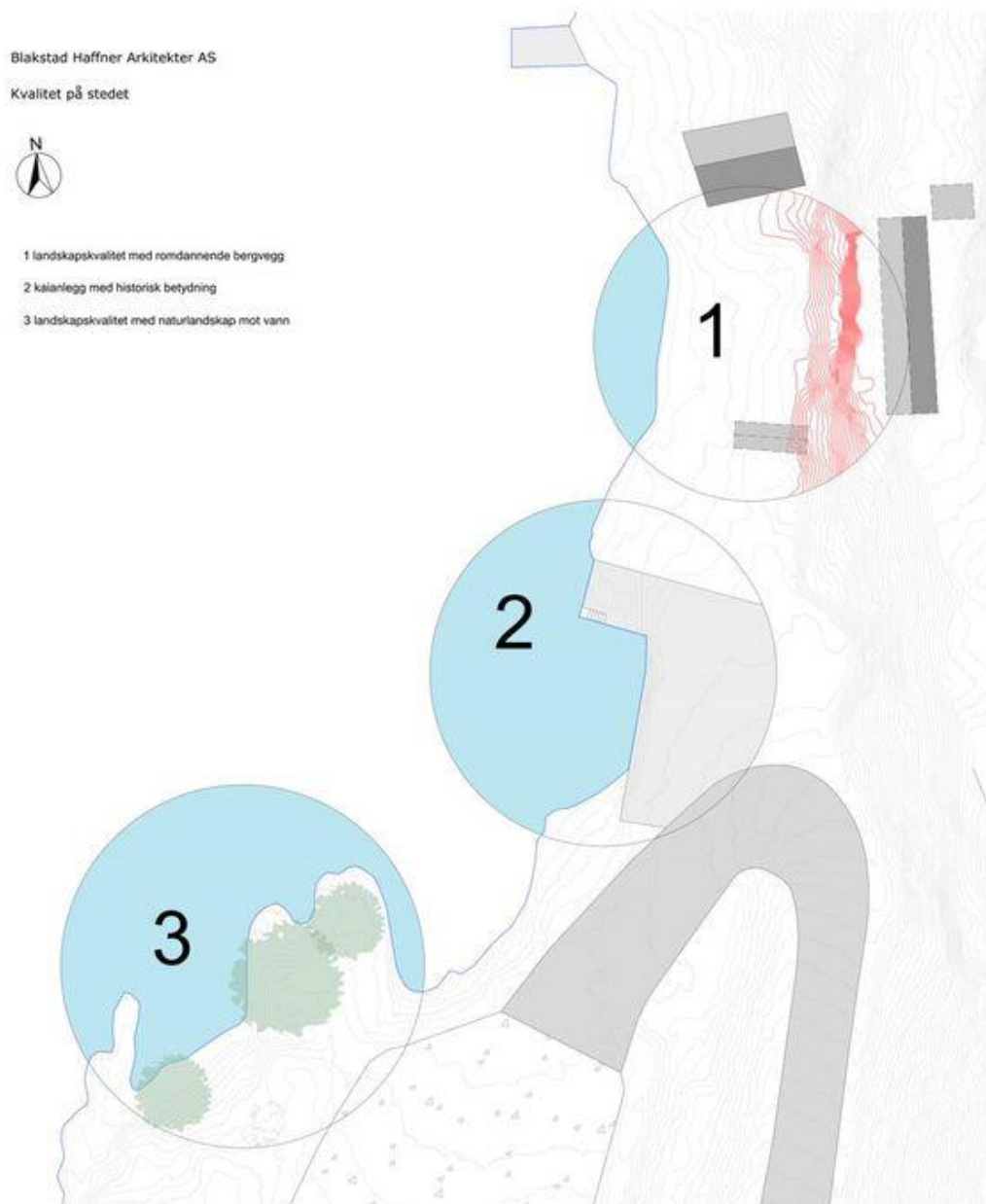
Utøyakaia benyttes i dag i stor grad til logistikk og transitt for besøkende/ansatte og varetransport til Utøya. Dagens bruk av kaia skal opprettholdes, og det anslås en gradvis økning på noen hundre besøkende i året, jevnt fordelt utover året. Dagens trafikk- og parkeringsløsning vurderes å ivareta økningen.

Den eksisterende kaia er karakteristisk for stedet og bør opprettholdes. Anlegget av ny vei ned til brygga har ført til store terrenginngrep med dominerende veifyllinger. Områdets karakter er vesentlig endret fra juli 2011. Viktige elementer å ivareta for å opprettholde stedets karakter:

1. Romdannende bergvegg
2. Kaianlegg med historisk betydning
3. Kystlinjen med en liten odde vest for eksisterende parkeringsplass.

Ved ev etablering av et minnested og utforming av området som helhet, bør landskapstrekkene og kaia ivaretas og tillegges betydning.

Figur 16: Kartet viser tre viktig elementer som bør ivaretas for å opprettholde stedets karakter. Illustrasjon utarbeidet av Blakstad Haffner Arkitekter AS.

Verdier og hensyn som må ivaretas videre knytter seg til landskapskvaliteter (som beskrevet over), vassdrag, rekreasjon/friluftsliv, forhold for bil, kollektiv, gående og syklende, samt teknisk infrastruktur.

9 Forslag til overordnet programmering

Med bakgrunn i føringer, overordnet konsept, stedsanalyse og medvirkningsprosessen foreslås overordnet programmering. Programmeringen beskriver hvilken rolle et minnested kan ha, og hva det bør inneholde og ivareta.

9.1 Rolle og innhold

Minnstedene på Utøya er primært tenkt for de nærmeste berørte, og som et læringscenter for skoleklasser, leirdeltakere og konferansevirksomhet. 22. juli-senteret og Hegnhuset har siden 2016 samarbeidet om å tilby undervisningsopplegg for skoleungdom, blant annet med møter mellom ungdommer og mennesker som selv var til stede 22. juli. Tilgjengeligheten for allmennheten til Utøya, Hegnhuset og Lysningen begrenses av kapasitet i fergetransport og bemanning.

22. juli-senteret i regjeringskvartalet fungerer i dag som et besøks- og læringscenter, hvor man får kunnskap om det som skjedde 22. juli og innblikk i det norske samfunns håndtering av hendelsene. Skoleklasser utgjør den klart største besøksgruppen, men stedet besøkes også av turister og andre interesserte. Med sin sentrale plassering midt i Oslo, er dette et sted tilgjengelig for mange, og det er hit den klart største mengden av besøkende kommer i dag.

Sett i sammenheng, kan regjeringskvartalet, Utøya og Utøyakaia supplere hverandre og tilby ulike arenaer for minne og kunnskap om hendelsene 22. juli 2011. Mens regjeringskvartalet ligger der bombeeksplosjonen fant sted, og Hegnhuset/Utøya har spor etter massakren i kafébygget, er Utøyakaia særlig egnet for å fortelle historien Utøya, om ungdommene som dro over, og om redningsaksjonen og de frivilliges innsats og heltemot.

Behovet for informasjons- og besøkscenter dekkes i regjeringskvartalet og på Utøya. Det er etablert en tradisjon med årlige minnemarkeringer i regjeringskvartalet (formiddag) og på Utøya (ettermiddag). Det legges ikke opp til at et minnested på Utøyakaia skal endre dette.

For Utøyakaia foreslås noen innholdselementer som vil synliggjøre kaias historie og betydning:

I forslaget om et minnested på landside mot Utøya ligger en erkjennelse at hensynet til de frivilliges innsats ikke har vært godt nok ivarettatt. I tillegg til å adressere de frivillige hjelperne spesifikt på Utøyakaia, bør det også vurderes om det kan gjøres grep i 22. juli-senteret som kan synliggjøre innsatsen fra frivillige hjelpere ytterligere.

Alle ofrene bør inngå i minnestedet, for eksempel i form av en minnevegg med alle 77 navn inngravert.

9.2 Besøksvurdering

Mimir AS har utført en vurdering datert juni 2017, der de ut fra en reisefaglig tilnærming beskriver potensielle besøkende, og anslår antall besøkende ved eventuelt etablering av minnested på Utøyakaia, se vedlegg 1 «Vurdering av besøkstall for minnested på Utøyakaia».

I rapporten beskriver Mimir at det i Norge ikke er tradisjon for å eksponere eller profilere minnesteder som severdigheter overfor turisttrafikken. Samtaler med reiselivsaktørene tilsier at 22. juli-senteret fanger opp den interessen som er fra turismen på Østlandet. I dag er det ca. 40 000 besøkende til 22. juli-senteret i Oslo, der den dominerende besøksgruppen er skolelever. Senteret anslår at 10 % av de besøkende hvert år er turister. Det er ingen av reiselivsaktørene som vurderer et minnested på Utøyakaia som en fremtidig turistattraksjon. Den lave interessen fra turistene er et viktig utgangspunkt for Mimir sine vurderinger av besøkspotensialet. Dette

betyr at den største interessen for besøk vil komme fra innbyggerne i regionen, hytteeiere, sesongcampere og andre gjester med lang oppholdstid, samt i noen grad gjennomreisende og rundreiseturister.

For å anslå antall besøk per år har Mimir sett på dagens situasjon og volumtall for turismen i regionen. Utøyakaia er til en viss grad allerede etablert som et stoppested for de som vil se øya og oppsøke stedet der det skjedde. Mimir anslår følgende besøkstall basert på innhentet tallgrunnlag, intervjuer og faglige vurderinger:

1. Besøk fra den regionale befolkningen (dagsturer mm.) er anslått til omtrent 6 000 personer.
2. Besøk generert av turisttrafikken i Midt-Buskerud og Oslo er estimert til omtrent 3 000 personer.
3. Pårørende og besøk fra andre med tilknytning til hendelsene er estimert til omtrent 1 000 personer.

Mimir anslår at ca. 30-40 % av det estimerte besøksgrunnlaget vil komme til Utøyakaia/Utstranda «for å se», enten man lager et minnested der eller ikke.

Totalt besøkstall, generert av et eventuelt minnested på Utøyakaia, blir derfor mellom 6 000 og 7 000 personer i året. Uten fornyet oppmerksomhet vil besøkstallet reduseres med årene.

Besøk fra ferietrafikken vil normalt ha en tydelig topp i juli, mens besøk fra den regionale befolkningen vil fordele seg mer ut over året, med helgedagene i sommerhalvåret som de mest benyttede for dagsutflukter.

Erfaringer fra stoppesteder langs de Nasjonale turistvegene tilsier at hver besøkende vil bruke i snitt ca. 20 minutter på et sted der det ikke vil være fasiliteter eller andre tilbud som innbyr til lengre opphold. Det er også grunn til å tro at trafikken først og fremst vil være mellom 10:00 og 17:00 på dagen i ferier og helger. Parkeringsbestemmelsene på stedet kan være med å sikre flyt i besøksparkeringen, f.eks. ved å begrense parkeringstiden til 1 time.

I sin teoretiske beregning legger Mimir til grunn at ca. 70 % av besøkende kommer i privatbiler og ca. 25 % i busser. Basert på 150 aktuelle dager per år (helger, ferier og høytidsdager) gir dette i snitt ca. 17 biler pr. dag og ca. 63 busser årlig. I praksis vil det kunne bety at det på de mest aktuelle helgedagene om sommeren kommer 1-2 busser og 20-25 biler. Mimir har beregnet ca. 60-70 personer per dag i snitt på disse 150 dagene, med antatt oppholdstid ca. 20 minutter. Når det fordeler seg over dagen (3 biler i time) over dagen (8 timer) med 20 min. stopp utgjør dette teoretisk ca. 1 bil på parkeringen til enhver tid i snitt og en buss av og til. Deler av denne trafikken er der allerede i dag, og dette bildet samsvarer med hvordan de lokale informantene også forklarer trafikkbildet på stedet.

For planlegging og forståelse av trafikk- og besøksvolum på en «toppdag», kan en ta utgangspunkt i en helgedag i ferien, og forutsette at besøkende fra alle aktuelle målgrupper vil komme samme dag (f.eks. lørdag eller søndag i annen halvdel av juli). Hvis 5 % av alle de 7 000 som anslås komme med privatbil skulle komme på en dag, vil det gir ca. 350 - 400 personer fra biler, eller ca. 140 biler fordelt over 7 timer i tidsrommet kl. 10:00 - 17:00. Hvis gjennomsnittlig opphold er på 20 minutter, vil det teoretisk gi opp til ca. 10 biler samtidig. I tillegg vil det komme noen bobiler og motorsykler av og til. Motsvarene for bussbaserte gjester vil det være ca. 3 busser på en slik dag, med totalt ca. 120 – 160 personer, avhengig av antall seter/kapasitetsutnyttelse.

9.3 Prinsipper for utforming av et minnested på Utøyakaia

Minnestedet på Utøyakaia bør inneholde og ivareta følgende:

- Visuell kontakt med Utøya
- Visuell kontakt med brygga og M/S «Thorbjørn»
- Direkte kontakt med vannet
- Et avgrenset areal definerer minnestedsområdet der
- Plass til flere besøkende samtidig
- Funksjon opprettholdes ved normal vannstandsvariasjon
- Utforming av flate(r) i varig og presis materialitet for innskriving av navn og/eller tekst
- Gode sol-, lys- og vindforhold.
- Romlig sammenheng mellom kaiområde og minnested
- God funksjon og logistikk på området for transport til Utøya og anløp for M/S «Thorbjørn»
- Universelt utformet minnested, inkludert adkomst fra parkeringsplass og bussholdeplass
- Parkeringskapasitet økes noe og parkeringsplass oppgraderes Av- og påstigning for besøkende som kommer med buss
- Skjerming mot nærmeste naboeiendommer

Basert på minnestedets rolle og funksjon anses det ikke å være behov for, eller ønskelig, å tilrettelegge for toaletter eller andre fasiliteter.

Prinsipper for utforming av et minnested legges til grunn for mulighetsstudien.

10 Mulighetsstudie

I mulighetsstudien undersøkes 3 alternative plasseringer og utforming av minnested. Det beskrives alternative løsningsforslag for av- og påstigning, samt oppstillingsplass for buss som har vært drøftet med Statens vegvesen lokalt.

10.1 Plassering

Tre mulige plasseringer er undersøkt og gitt stikkordsmessige karakteristikk. Plasseringene er:

- A: Høyt i terrenget, nær hovedveien
- B: På odden sørvest for brygga
- C: Ved stranda nord for brygga

Figur 17: Kartet viser tre mulige plasseringer som er undersøkt. Illustrasjon utarbeidet av Blakstad Haffner Arkitekter AS.

10.1.1 Plassering A

Beskrivelse av stedet

En smal hylle i terrenget stiger fra kote ca. 72 ved eiendomsgrensen i nord til kote 75 ved krysset mot hovedveien i sør. Lengden fra veikrysset til tomtegrensa i nord er omkring 35 meter, mens bredden på hylla er fire til seks meter. Tverrfallet varierer fra null til tre meter, mest i nord. Mot øst er en jevn, steil fjellskråning opp mot hovedveien. Plasseringen 10-13 meter over vannflaten gir et vidt utsyn mot Tyrifjorden og Utøya.

Mulig utforming

Stedet kan utformes som en smal terrasse med lengde på omkring 20 meter og bredde på 5 til 6 meter. Terrassen bør plasseres mellom kote 75,5 og 76,5, som er null til tre meter over dagens terreng. Høydeplasseringen bestemmes av adkomst, som må skje via rampe med gjennomsnittlig stigning 1:15. Adkomsten knytter terrassen til veikrysset som ligger i sør på kote 78,5. I tillegg kan det føres en trapp opp fra flaten ved kaia. Denne får en stigning på rundt 10 meter. Minnestedet kan eksempelvis plasseres inn mot fjellveggen i øst, eller som flere mindre, tverrstilte sekvenser mot utsiden og utsikten i vest.

Figur 18: Skisse av mulig løsning på plassering A. Illustrasjon utarbeidet av Blakstad Haffner Arkitekter AS.

Vurdering

Den største positive kvaliteten ved denne plasseringen er at den ligger høyt og fritt, med avstand fra kai og parkering nedenfor. I tillegg er den lett å nå for busspassasjerer. Negative aspekter er at den ligger fjernere fra de faktiske områdene berørt av hendelsen, ikke direkte i tilknytning til vannet og tett på veien. Den vil i tillegg vanskeliggjøre plassering av mulige oppstillingsplasser for busser.

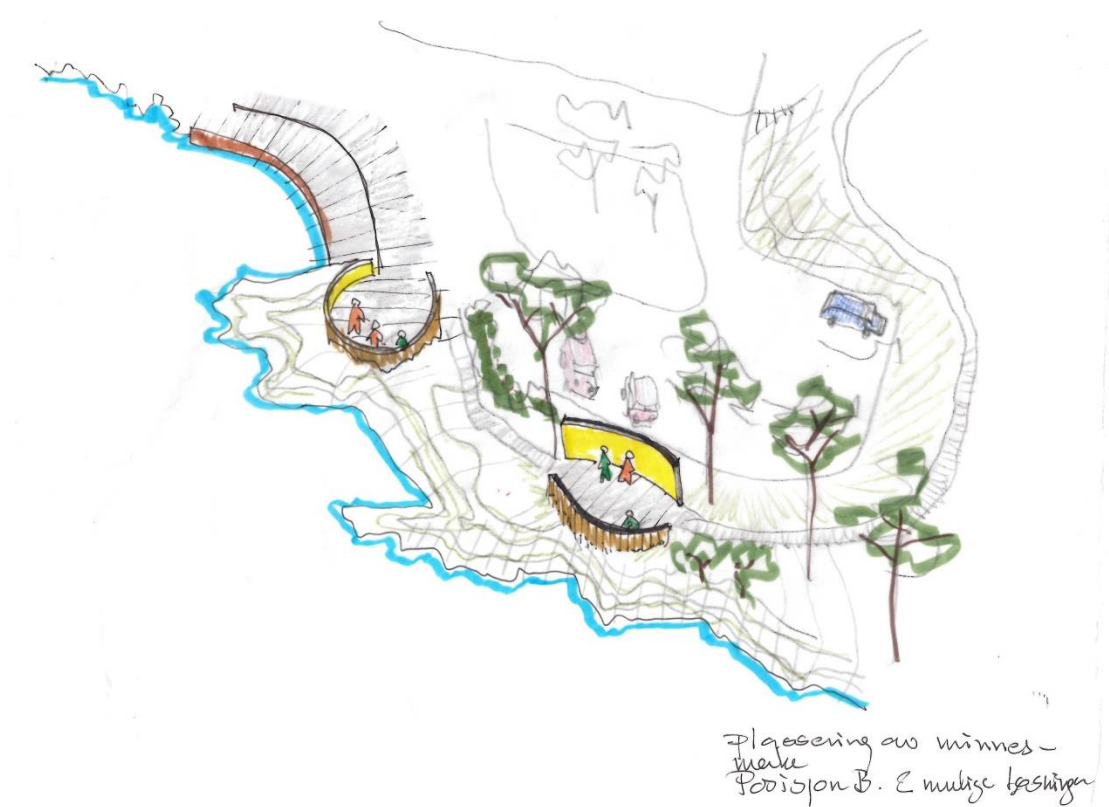
10.1.2 Plassering B

Beskrivelse av stedet

Odden er en smal stripe naturlig terreng med knauser og furutrær som stiger seks meter fra vannkanten på kote 63 i nord til tomtegrensen på kote 69 i sør. Lengden er rundt 35 meter, bredden er 5 til 8 meter. Sørøver i området blir kanten mot sjøen stadig brattere. Ser en mot sjøen og Utøya, virker området intimt og vennlig. Mot øst ligger en parkeringsplass som skal opprettholdes og helst utvides. En gangvei er vist gjennom området for å gi tilkomst for rullestolbrukere mellom flaten ved fjorden og Utøya.

Mulig utforming

Et minnested kan plasseres nord på landtungen, mot brygga, eller midt på landskapsdraget. På begge plassene vil de være viktig å finne en utforming som vender oppmerksomheten mot sjøen, og ikke mot parkeringsplassen i øst. Om minnestedet skal inneholde en skive med skrift, vil den kunne stå mellom gangveien og plassen. I så fall kommer besøkende til å stå med ryggen til utsikten. Alternativt kan den plasseres vest for gangveien, men da må den være så lav at man kan se over den og mot øya.

Figur 19: Skisse av mulig løsning på plassering B. Illustrasjon utarbeidet av Blakstad Haffner Arkitekter AS.

Vurdering

Den naturlige vegetasjonen er sårbar. Plassering av et minnested kan ødelegge kvaliteten med det skogslignende landskapet. På grunn av parkeringen kan en plassering i dette området lett virke urolig. Plasseringen vil også være svært visuelt eksponert.

10.1.3 Plassering C

Beskrivelse av stedet

Området fremstår som en liten, uberørt lomme nord for brygga, tett knyttet til stranda, og med en bratt fjellvegg i øst. I nord ligger to naust mellom frodige løvtrær. Fra kjøreveien i sør til eiendomsgrensen i nord er det omkring 40 meter, mens avstanden fra brygga til eiendomsgrensen er 25-30 meter. Fra stranda i vest til fjellveggen i øst er det 10-15 meter. I lengderetningen er området omtrent flatt, mens tverrfallet er 2-3 meter. Fjellveggen er 7-8 meter høy.

Mulig utforming

Plasseringen kan best nås fra sør, og er lett tilgjengelig for alle som befinner seg i området nede ved vannet. Alternativet er illustrert med skjermer eller murer, plassert på et dekke. Veggene er plassert slik at de avgrensner området i lengderetningen, og gir betrakteren fri sikt hele øya.

Figur 20: Skisse av mulig løsning på plassering C. Illustrasjon utarbeidet av Blakstad Haffner Arkitekter AS.

Vurdering

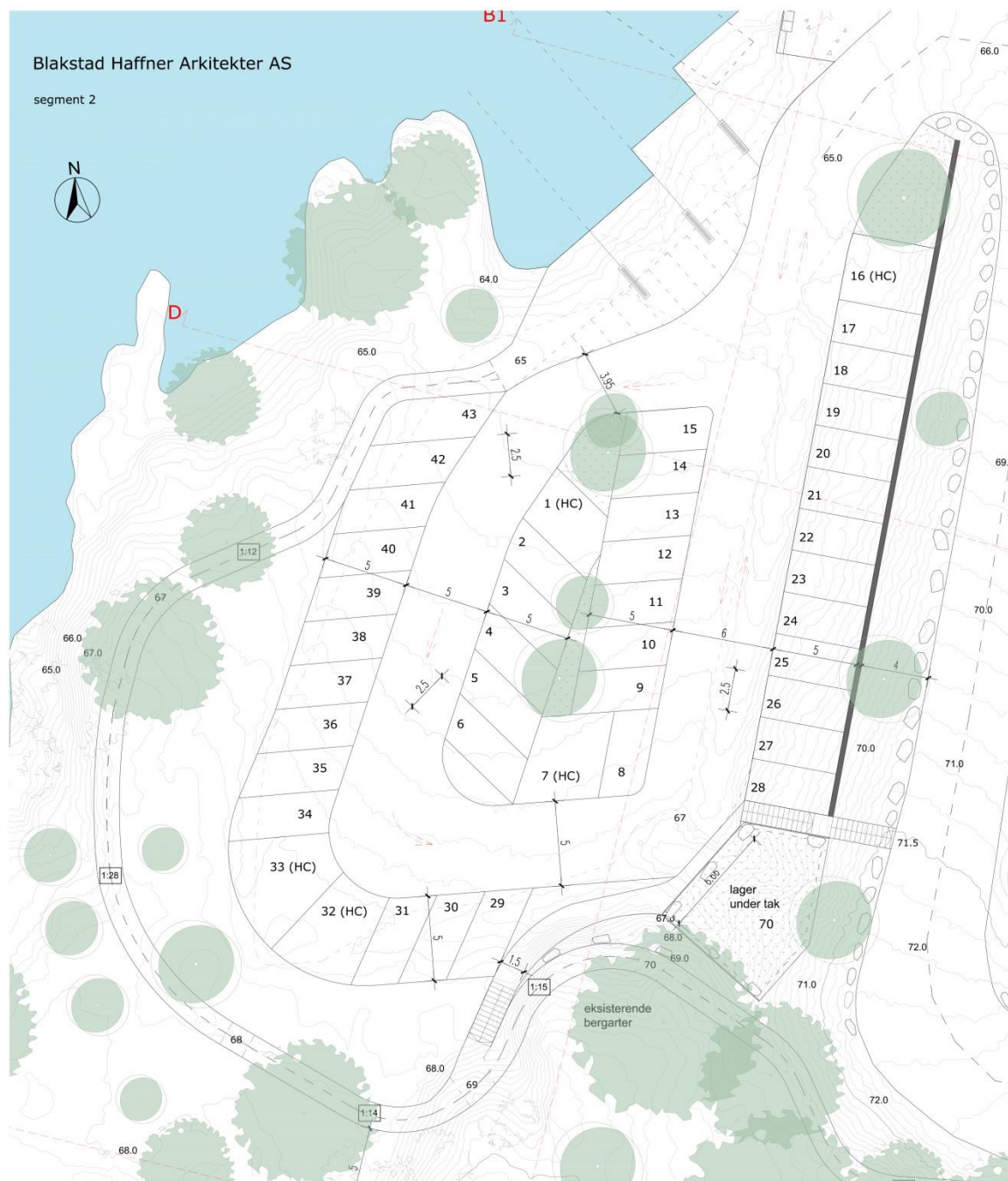
Plasseringen gir et rolig område for kontemplasjon og ettertanke, samtidig som aktiviteten rundt kan gå sin naturlige gang. Stedet er relevant med tanke på hendelsene 22. juli. Det ligger skjermet og lunt til både for besøkende og naboer. Nærheten til vannet er ivarettatt. Plasseringen gir utsyn direkte mot hovedhuset på Utøya og silhuetten av øya. Området kan vanskelig benyttes til andre formål, som parkering eller mottak av besøkende, og fremstår derfor som godt egnet til formålet. Ved utforming av minnestedet kan det være riktig å markere en avgrensning mot aktiviteter lenger nord, slik at stedet får en verdig og skjermet karakter.

10.2 Trafikk og logistikk på kaia

10.2.1 Bilparkering

Eksisterende parkeringsplasser ønskes opprettholdt. Parkeringen skjer i dag på en større grusflate. Det er behov for en oppgradering oppstramning av anlegget, og vegetasjon bør innpasses der det er mulig for å bryte opp inntrykket av flaten med parkerte biler. For å få plass til dette, er det sannsynligvis behov for en utvidelse av selve parkeringsflaten. Utformingen skal ta utgangspunkt i stedets karakter. For ikke å gripe mer inn i landskapet enn høyst nødvendig, bør bredden mellom kjørevei og strandsone begrenses, og en karakteristisk knaus i sør ivaretas. Det kan etableres skråparkering og gruset flate som drenerer regnvann ned i grunnen. I løsningen illustrert under er antall parkeringsplasser økt med tre i forhold til dagens situasjon.

Figur 21: Illustrasjonen viser mulig oppgradering av parkeringsanlegget. Illustrasjon utarbeidet av Blakstad Haffner Arkitekter AS.

10.2.2 Kaiflaten

Den eksisterende kaia er karakteristisk for stedet og bør opprettholdes. Vannstanden varierer med en meter mellom kote 63 og 64. Tre båter må ha plass å legge til på en god måte.

Området er i dag preget av praktiske løsninger, og oppleves uryddig. For å få området som helhet til å fremstå som verdig og vakkert, bør logistikken på kaia forbedres. Båtene kan legge til ved en den ledige delen av det beskrevne landingsområdet for M/S «Thorbjørn», eller ved en bevegelig flytebrygge forankret ved sørsiden av betongkaia.

10.2.3 Lagerplass

Det er behov for et permanent lagringssted for varer til og fra Utøya, for oppsamling av søppel og for oppbevaring av nødvendige redskaper. Dette kan eventuelt plasseres sørøst i parkeringsområdet, mellom den karakteristiske knausen i sør og fyllingen.

10.2.4 Gangforbindelser

Hovedatkomsten til minnestedet vil være fra parkeringsplassen på kaia. Av- og påstigning for busser må skje ved fylkesveien.

Det er illustrert to alternative måter gående kan bevege seg mellom kaia og fv. 155: Det kan etableres en slak trapp med reposer (stigning 1:2-1:2,5 utenom repos). Dette gir ikke universell tilgjengelighet. Det kan også etableres en gangvei i terrenget, illustrert med en gjennomsnittlig stigning 1:15 (1:12 med repos per 0,5 meter vertikal stigning) i sør. Denne stien kan også bidra til å gjøre området mer fysisk tilgjengelig for lokalmiljøet, fordi det gjør det mulig å gå en rundtur på stedet og komme tilbake til utgangspunktet. Alternativt kan det etableres en skråbaneheis mellom bussparkeringen og kaiområdet.

Krav til universell utforming skal oppfylles. I en eventuell neste fase bør det sammen med brukerorganisasjoner gjøres en faglig og skjønnsmessig vurdering av hva som er den beste løsningen på dette stedet og i denne konteksten.

Figur 22: Illustrasjonen som viser mulig gangforbindelser ned til minnestedet fra fv. 155.

Illustrasjon utarbeidet av Blakstad Haffner Arkitekter AS.

10.3 Vei- og trafikk løsninger

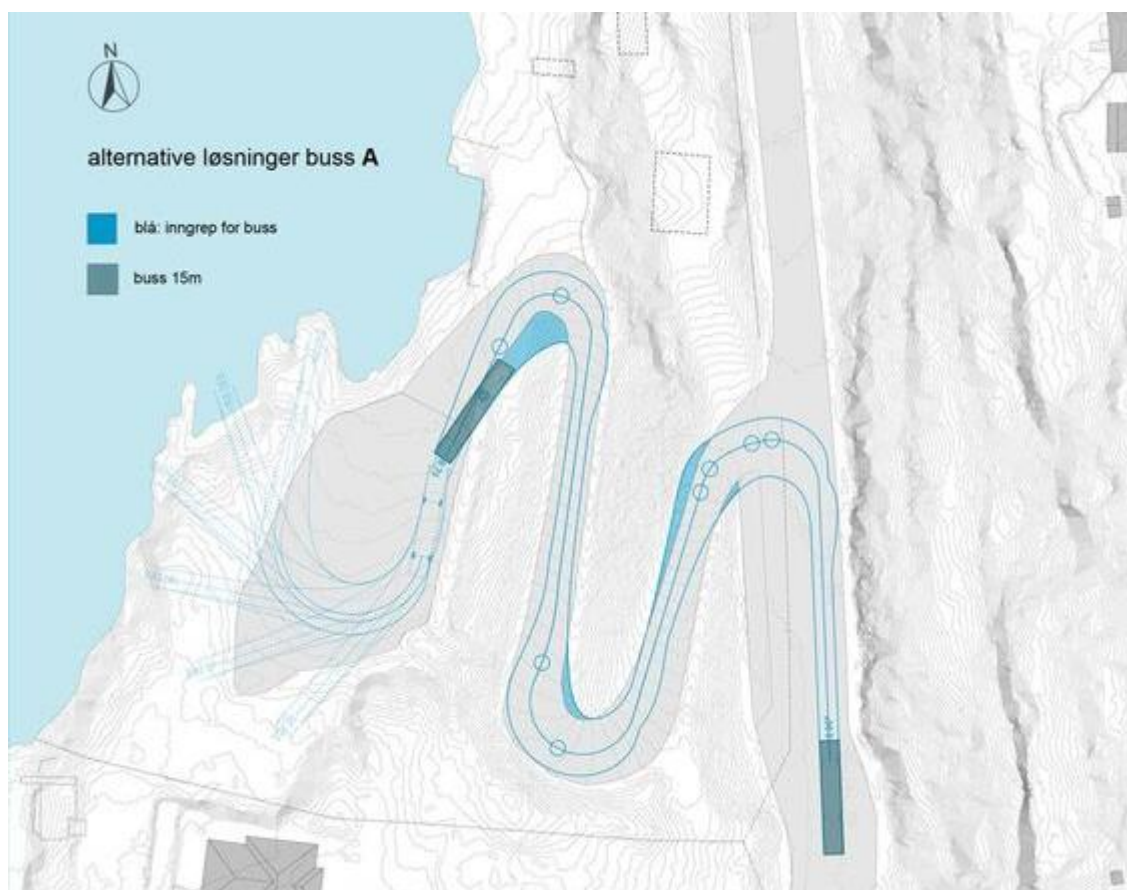
Mulighetsrommet for av- og påstigning for buss, samt bussoppstilling er undersøkt. Det er gjennomført to møter med Statens vegvesen, region sør, for å drøfte alternative løsningsforslag.

Sammen med Statens vegvesen er 3 alternativer undersøkt nærmere:

- Alternativ A: Muligheten for at bussen kan kjøre ned til av- og påstigning samt bussoppstilling på kaia.
- Alternativ B: Muligheten for å etablere en enveiskjørt lomme ved Utøyakaia (på eiendom gbnr. 234/159).
- Alternativ C: Muligheten for at busser som kommer sørfra kan benytte en utvidet busslomme på motstående side av fv. 155, samt den eksisterende busslommen for trafikk som kommer nordfra.

10.3.1 Alternativ A

Av- og påstigning og bussoppstilling på kaia:

Figur 23: Illustrasjon som viser alternativ 1. Illustrasjon utarbeidet av Blakstad Haffner Arkitekter AS.

Vurdering:

Etter nærmere vurderinger viser det seg at å kjøre ned for å snu med buss ikke er mulig, både fordi det er for bratt og ikke er nok plass til å snu en buss på kaia. Det har Vegvesenet forståelse for.

10.3.2 Alternativ B

Av- og påstigning samt bussoppstilling, med innkjøring fra nord og utkjøring i den eksisterende avkjørselen:

Denne løsningen fordrer at bussene som kommer fra sør kjører av fra E16 på avkjørsel til Nes i Hole, og deretter kjører tilbake sørover mot Utøyakaia. Om lag 5 min. ekstra kjøretid fra Oslo.

Figur 24: Illustrasjon som viser alternativ 2. Illustrasjon utarbeidet av Blakstad Haffner Arkitekter AS.

Vurdering:

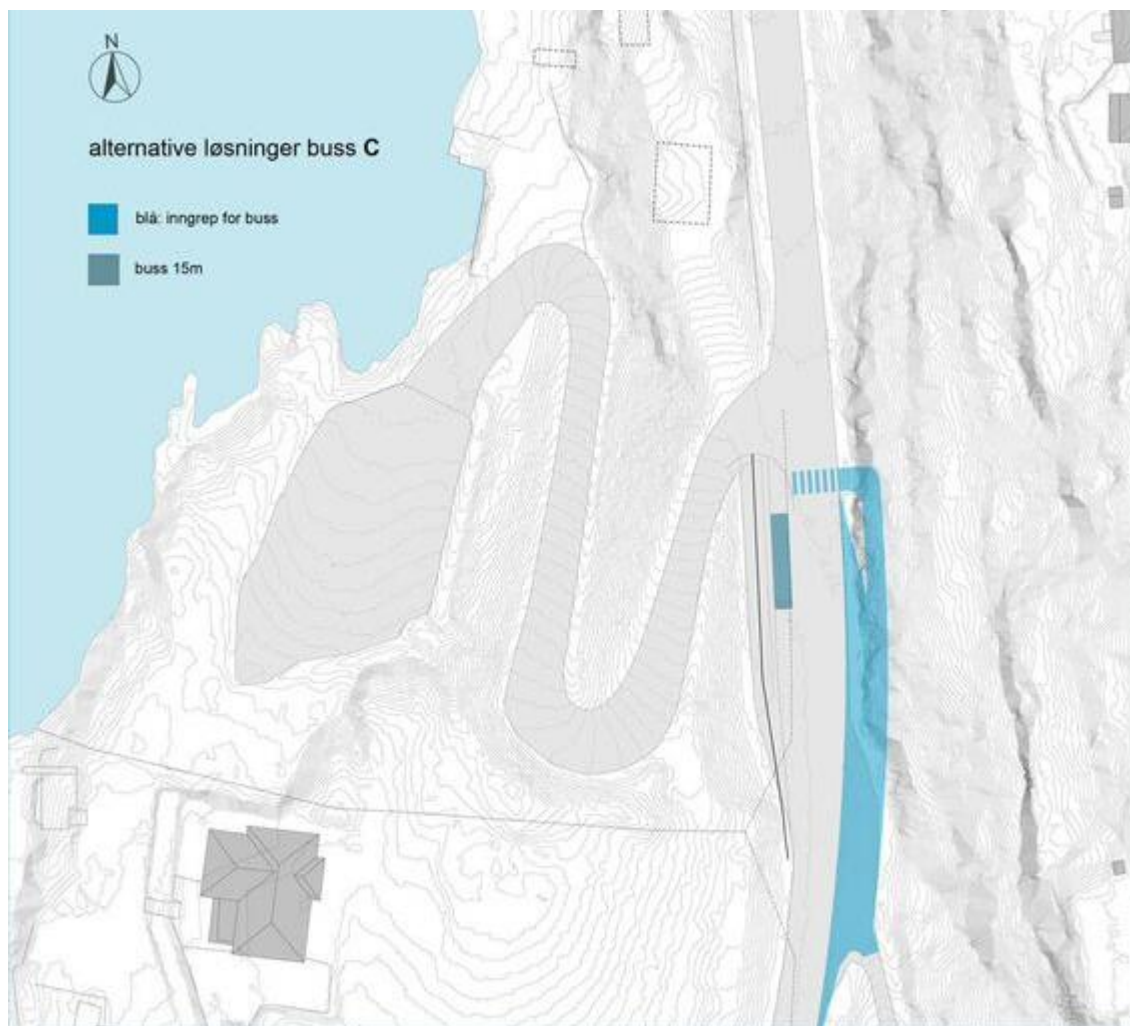
Alternativet vurderes som det mest aktuelle. Forslaget innebærer kun innkjøring fra nord, og venstresving forbudt. Løsningen gir mulighet for på- og avstigning fra buss, samt bussoppstilling for to busser samtidig. Vegvesenet påpeker at det må være minimum 3 meter rabatt mellom veien og oppstillingsplassen, samt fysisk rekkverk. Mot skråningen i vest må det også etableres rekkverk.

Ideelt sett mener Vegvesenet at bussen burde kunne snu ved kaia. Vegvesenet kan se at det er vanskelig å gjennomføre, og mener at alternativ 2 kan aksepteres, med forbehold om besøkstall og utforming i reguleringsplan. Løsningen forutsetter at skiltingen til Utøya flyttes til avkjøringen til Nes i Hole, slik at bussene som kommer sørfra ankommer Utøyakaia nordfra.

10.3.3 Alternativ C

Busser som kommer sørfra benytter en utvidet busslomme på motstående side av fv. 155, samt den eksisterende busslommen for trafikk som kommer nordfra:

Dette fordrer at bussene eventuelt kan snu og parkere på trafikkarealet som er regulert i reguleringsplanen for Sørbråten. Busser fra nord vil i dette tilfelle måtte snu på offentlig rundkjøring på Skaret.

Figur 25: Illustrasjon som viser alternativ 3. Illustrasjon utarbeidet av Blakstad Haffner Arkitekter AS.

Vurdering:

Anses ikke som et godt alternativ, da det krever kryssing av veien for fotgjengere.

10.4 Øvrige vei- og trafikktiltak

I medvirkningen har det kommet frem at enkelte beboere langs Utstranda opplever at busser og biler bruker private avkjørsler som sнопlass. I tillegg oppleves det at en del biler har problemer med å vite hvor de skal kjøre for å komme til et sted for å se Utøya, noe som tilsier at skiltingen til avkjøringen til Utøya på fv. 155 i dag ikke er god nok. Det har også kommet spørsmål som omhandler standard på fv. 155, behov for autovern, gang – sykkelvei og severdighetsskilting. Spørsmålene er tatt opp i møtene med Statens vegvesen, som er vist til over, og svar fremgår av vedlagte referater, vedlegg 3.

10.5 Oppsummering

Både mulighetsstudien og medvirkningsprosessen har pekt på plassering C som den mest aktuelle plassering for et mulig minnested:

- Plasseringen har stedlige egenskaper til å skape et rolig område for kontemplasjon og ettertanke.
- Plasseringen ligger skjermet og lunt både for besøkende og naboer.
- Minnestedet kan gis en verdig utforming, selv om livet går sin gang på kaia.
- Plasseringen er relevant med tanke på hendelsene den 22. juli.
- Nærheten til vannet er ivaretatt.
- Området kan vanskelig benyttes til andre formål som parkering eller mottak av besøkende, og fremstår derfor som godt egnet til formålet.

Mulighetsstudien viser at det er mulig å etablere et minnested på Utøyakaia, samtidig som aktiviteten på Utøyakaia kan gå sin gang. Enkelte brukere av stranda og brygga nord for plassering C er bekymret for om solforhold og bademuligheter ivaretas. Plassering C anbefales, men det er viktig at følgende ivaretas:

- Skjerming mot naboeiendom i nord.
- Solforhold og bademuligheter for naboeiendommer i nord.
- Skjerming mot nabo i sør.

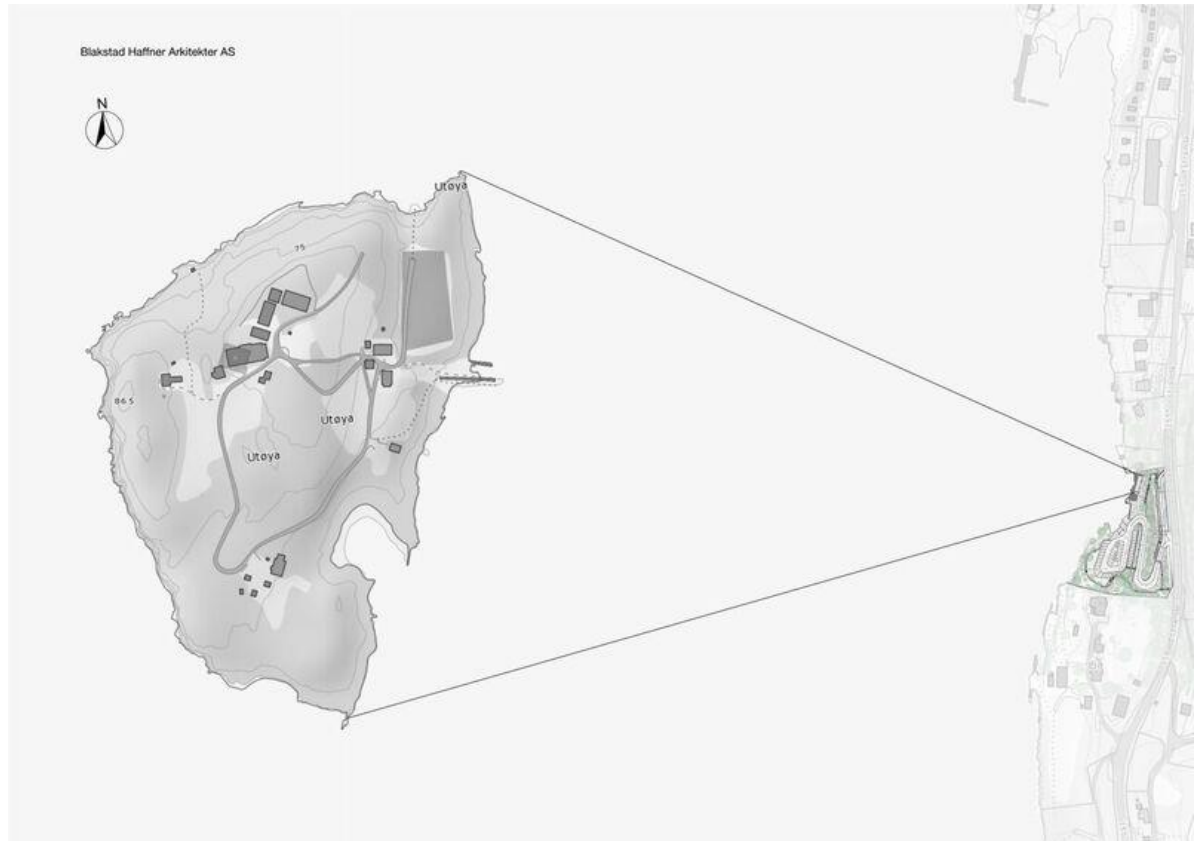
Dersom det skal etableres et minnested må endelig behov og løsning for tiltakene under vurderes videre i, eller parallelt med, en eventuell reguleringsplanprosess:

- Trafikksikrende tiltak som blant annet bedre skilting til Utøya, autovern ved fv. 155
- Av- og påstigning for buss, samt oppstillingsplass
- Universell utformet adkomst til minnestedet fra parkeringsplassen og fra av- og påstigning for buss ved fv. 155
- Beplanting og landskapsmessig bearbeiding av veianlegget mellom strandsonen og fylkesveien og parkeringsanlegget
- Oppgradering av brygge

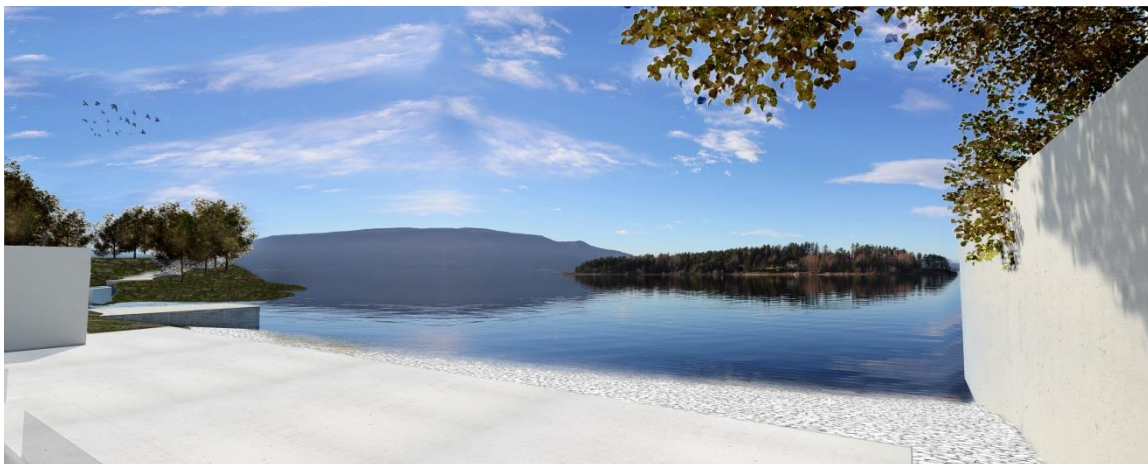
11 Ytterligere visualisering og vurdering av plassering C

Basert på mulighetsstudien er det utarbeidet et sett med illustrasjoner av en mulig utforming av et minnested innenfor plassering C. Dette er gjort for å vurdere hvordan et eventuelt minnested kan oppleves, og hvordan det vil være synlig for omgivelsene.

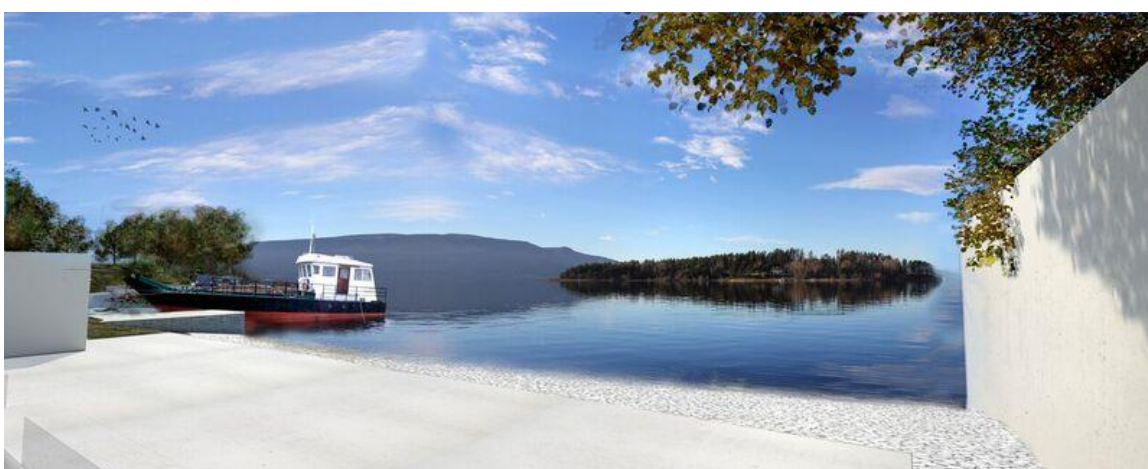
11.1 Sett fra et eventuelt minnested

Figur 26: Utøyakaia og plassering C sett i forhold til Utøya. Illustrasjon utarbeidet av Blakstad Haffner Arkitekter AS.

Figur 27: Sett fra et eventuelt minnested mot Utøya. Illustrasjon utarbeidet av Blakstad Haffner Arkitekter AS.

Figur 28: Sett fra et eventuelt minnested mot Utøya, ferga M/S «Thorbjørn» har lagt til. Illustrasjon utarbeidet av Blakstad Haffner Arkitekter AS.

11.2 Sett fra omgivelsene

Figur 29: Oversiktsbilde sett fra sørvest. Illustrasjon utarbeidet av Blakstad Haffner Arkitekter AS.

Figur 30: Oversiktsbilde sett fra nordvest. Illustrasjon utarbeidet av Blakstad Haffner Arkitekter AS.

Figur 31: Sett fra brygge i nord. Illustrasjon utarbeidet av Blakstad Haffner Arkitekter AS.

Figur 32. Minnestedet sett fra vannet. Illustrasjon utarbeidet av Blakstad Haffner Arkitekter AS.

Figur 33: Minnested sett fra nærmeste naboeiendom i sør. Illustrasjon utarbeidet av Blakstad Haffner Arkitekter AS.

Figur 34: Mulig løsning for avkjøring for buss sett fra fv. 155, fra nord. Illustrasjon utarbeidet av Blakstad Haffner Arkitekter AS.

11.3 Vurdering

Illustrasjonene viser at det er mulig å skape et minnested som danner et verdig, rolig og skjermet landskapsrom i umiddelbar nærhet til historiske områder som var helt sentrale for hendelsene den 22. juli. Plasseringen gir et rolig område for kontemplasjon og ettertanke, samtidig som aktiviteten rundt kan gå sin naturlige gang og inngår som et positivt innslag på minnestedet.

Minnestedet som er illustrert, viser hvordan presise arkitektoniske inngrep kan ramme inn og la Utøyas silhuett, kaiområdet og de naturgitte kvalitetene bli sentrale bestanddeler for minnestedet.

En eventuell veggflate mot nord, slik det er illustrert, kan både fungere som et element i minnestedet og skjerme for båthus og badeplass i nord. Vedlagte sol og skyggestudier, vedlegg 2, viser at solforhold på eiendom i nord i stor grad kan ivaretas.

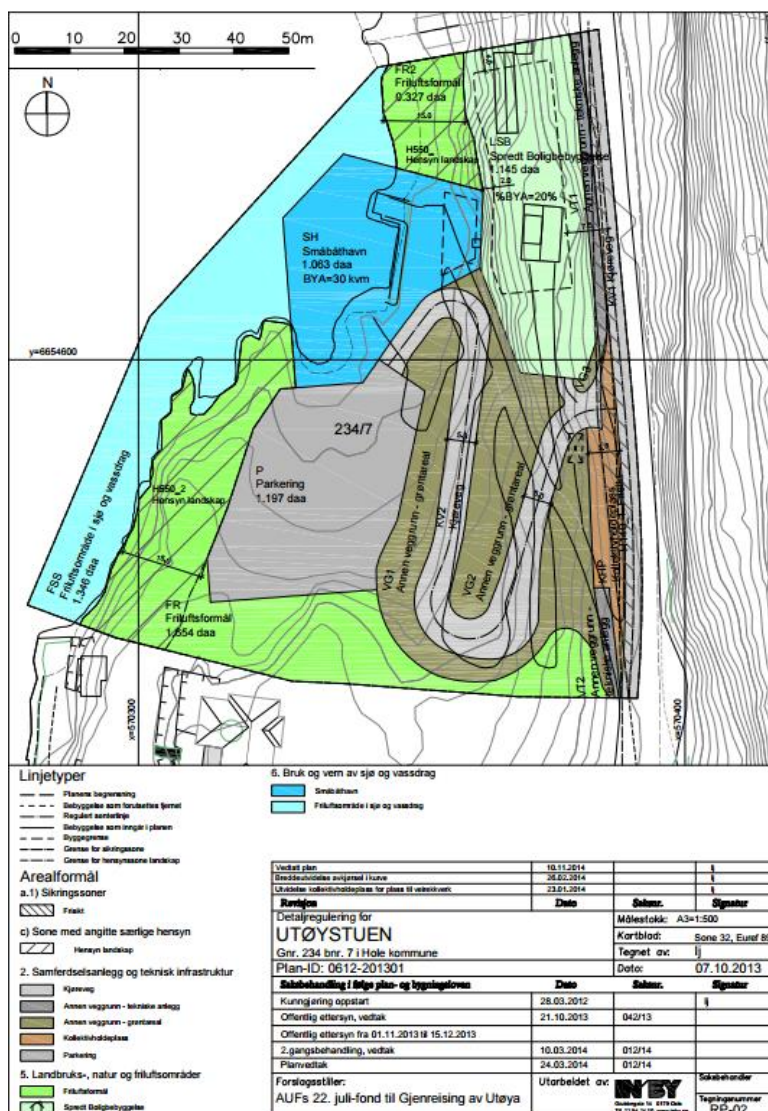
Minnestedet vil være synlig, men ikke fremtredende, sett fra vannet. Boligeiendommen i sør vil så vidt kunne skimte minnestedet når det ikke er blader på trærne. Her kan det etableres skjerming i form av beplantning som er grønn hele året, eller en fysisk skjerm. Beplantning for å bryte ned parkeringsplassens dimensjon vil ytterligere skjerme minnestedet for innsyn. Et minnested på lokalisering C vil ikke være synlig fra fv. 155. En eventuell bussoppstilling ved fv. 155 vil være synlig, men kan også skjermes med bruk av vegetasjon.

12 Reguleringsrisiko

12.1 Planstatus

Kommuneplanen for 2009-2019 viser at Utøyakaia er avsatt til LNF-område. Planen har bestemmelser om byggeforbud i 100-metersbeltet langs vassdrag. Ved eventuell dispensasjon til bygging skal det vurderes å sette vilkår som ivaretar allmenhetens rett til ferdsel i strandsonen. Hensynet bak byggeforbudssonen er å forhindre at strandsoner bygges ned og privatiseres.

Detaljreguleringsplanen for Utvika ble vedtatt i 2014. Planen detaljerer overordnet arealbruk i kommuneplanen og viser område for adkomst, parkering, grønne områder, kaianlegg og spredt boligbebyggelse. Planen er utformet i henhold til overordnede planer og retningslinjer som sier at det skal tas særlig hensyn til natur- og kulturmiljø, friluftsliv, landskap og andre allmenne interesser når planlegging skjer langs (vernede) vassdrag.

Figur 35: Gjeldende regulering for eiendommen. Det inkluderer også eiendom gbnr. 234/159 som eies av Hole Eiendom AS. Det illustrerte vegarealet er bygget (Kilde: Hole kommune).

12.2 Vurdering av reguleringsrisiko

Gjeldende reguleringsplan for området Utøyakaia har til hensikt å bedre adkomst- og parkeringsfasiliteter for besøkende til AUFs anlegg på Utøya. Eksisterende kaianlegg, bolig og naturområde er regulert i planen for dagens bruk.

I planen er området lengst nord på Utøyakaia avsatt til LNF-friluftsmål, LNF-spredd boligbebyggelse og småbåthavn. LNF-friluftsmål omfattes av sone med angitt særlig hensyn – landskap. Bestemmelsene sier at det innenfor LNF-områdene ikke er tillatt å oppføre bebyggelse (gjelder friluftsområdet); det er forbud mot graving, bygging av bryggeanlegg og utfylling i 15 meters sonen fra vannet, og området skal være åpent og tilgjengelig for allmennhetens friluftsliv. I planbeskrivelsen fremgår at innenfor friluftsmålet kan det opparbeides gangstier og enkle sitteplasser. Innenfor området avsatt til småbåthavn tillates opprusting av kai- og bryggeanlegg, oppføring av bygning for bruk som leskur og lager/bod.

Etablering av minnested med plassering nord på Utøyakaia vil kreve omregulering. Dette er bekreftet i møte med administrasjonen i Hole kommune. Et eventuelt minnested vurderes å være et mindre byggetiltak. Det skal spille på stedlige kvaliteter, med minst mulig fysisk inngrep, og være offentlig tilgjengelig. Minnestedet anses, slik sett, i mindre grad å avvike fra hensikten og formålene i gjeldende regulering. I området regulert for friluftsmål tillates ikke bebyggelse, men mindre tiltak kan skje.

I reguleringsplanen for nasjonalt minnested på Sørbråten (vedtatt 2016) benyttes også friluftsmål. Det må avklares om etablering av minnested kan skje innenfor dette formålet, med endring av planbestemmelser, eller om det er et annet formål som er riktigere. Det må sannsynligvis skje en endring av formål, formålsgrenser og bestemmelser, både for selve minnestedet og øvrige vegtiltak. Det kan bli stilt rekkefølgekrav til sikring eller etablering av større offentlig grønn eller teknisk infrastruktur.

Det var ikke krav om konsekvensutredning for planen for Sørbråten, begrunnet med at tiltaket ikke omfattet bygging over 5 000 m² og ikke lå innenfor kjente kultur- og naturverdier. Enkelte tema ble imidlertid utredet grundig, da tiltaket lå i et sårbart område og nær strandsonen. Rapporten om psykososiale konsekvenser av nasjonalt minnesmerke i Hole kommune ble utarbeidet etter krav fra Hole kommune. Administrasjonen i Hole kommune signaliserer at de ikke vil kreve full konsekvensutredning ved regulering av et eventuelt minnested på Utøyakaia, men at nødvendige tema må utredes i planbeskrivelsen, så som trafikk, parkering, tiltak i strandsonen/ev. fjorden, konsekvenser for naboer, med mer. I tillegg vil de be om utredning av psykososiale konsekvenser for naboer og befolkning langs Utstranda, tilsvarende den for Sørbråten.

Det foreligger reguleringsrisiko knyttet til om en plan kan vedtas med formål som tillater etablering av minnested. Risikoen vurderes som middels.

13 Opsjonsavtale

Statsbygg er avhengige av å få hånd om eiendommen gbnr. 234/159 for å kunne realisere et eventuelt minnested. Bygging av enebolig på tomten er vurdert til å være uforenelig med en eventuell realisering av minnestedet. Statsbygg har fremforhandlet og inngått en opsjonsavtale om kjøp av eiendommen etter avklaring med KMD.

14 Vedlegg

1. Vurdering av besøkstall, rapport utarbeidet av Mimir AS, juni 2017.
2. Utøyakaia, sol og skyggestudier.
3. Møtereferat fra møter med Statens Vegvesen, 4. mai 2017 og 18. mai 2017.

15 Kilder

- Fagerland, Tor Einar (2016) «Følgforskning og minneprosesser på Utøya 2013-2014». *De berørte etter 22. juli. Forskningsetiske perspektiver.*
- Fagerland, Tor Einar, (2016) July 22 and the negotiation of memory in Norwegian society 2011-2014. *Heritage, Democracy and the Public. Nordic Approaches.*
- Hjorth, Hjorth og Gjermshusengen, Line (2017) «Et minne i bevegelse: mønstre, spenninger og endringer i den nasjonale minnestedsprosessen etter 22. juli 2011», *Tidsskrift for kulturforskning.*
- Hole kommune (2013) *Detaljreguleringsplan for Utøystuen.*
- Hole kommune (2009) *Kommuneplanen for 2009-2019.*
- Kommunal- og moderniseringsdepartementet (2017) *Oppdragsbrev – prosess for vurdering av nasjonalt minnested ved Utøyakaia.* Brev til Statsbygg, 9. mars 2017.
- Kommunal- og moderniseringsdepartementet (2017) *Oppdragsbrev – vurdering av ny lokasjon for etablering av et nasjonalt minnested etter angrepet på Utøya.* Brev til Statsbygg, 22. februar 2017.
- Kommunal- og moderniseringsdepartementet (2017) *Forslag om nasjonalt minnested ved Utøyakaia på landsiden i Hole.* Brev til Den nasjonale støttegruppen etter 22. juli, 27. februar 2017.
- Kommunal- og moderniseringsdepartementet (2017) *Nasjonalt minnested i Hole kommune – forslag fra Utstranda Vel.* Brev til Utstranda vel, 07. mars 2017.
- Kunst i offentlige rom (KORO), «Fakta: Minnesteder etter 22. juli».
- Kunstplan for Minnesteder etter 22. juli Oslo, 11. juni 2013.
- Linenthal, Edward T., (2001) *The Unfinished Bombing – Oklahoma City in American Memory, New York, Oxford University Press.*
- Magnusson, Marianne (2017) “Kommunale 22. juli-minnesmerker”, NTNU 2017.
- Michel, Per-Olov og Hellevik, Per, (2015) «Psykososiale konsekvenser av nasjonalt minnested i Hole kommune. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- Statens vegvesen (2015) *Forprosjekt. Trafikksikkerhetstiltak mye trafikanter Fv. 155.* Mars 2015.
- Statsbygg (2017) *Vurdering av Utøyakaia som ny lokasjon for etablering av et nasjonalt minnested etter angrepet på Utøya. Forslag til prosess.* Brev til Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 8. mars 2017.
- Young, James E. (2016) *The Stages of Memory. Reflections on Memorial Art, Loss, and the Spaced Between,* University of Massachusetts Press 2016.

VURDERING AV

**BESØKSTALL
FOR MINNESTED
PÅ UTØYAKAIA**

MIMIR

INNHold

1. Om attraksjoner og minnesteder som attraksjoner for turister	4
1.1. Attraksjoner som trafikkskapere	4
1.1.1 Primærattraksjoner	4
1.1.2 Sekundærattraksjoner	4
1.1.3 Tertiærattraksjoner	4
1.2. Målgrupper og interessebaserte besøk	4
1.3. Formålet med reisen og avstand hjemmefra	5
1.4. Målgruppebeskrivelser	5
1.4.1 Individuelt reisende turister	6
1.4.2 Turister som reiser på organiserte turer	6
1.5. Generelt om minnesteder som attraksjoner	6
2. Turismen i og rundt Midt-Buskerud	8
2.1. Trafikken ved fergeleiet/Utstranda i dag	8
2.2. Om volumer og reisestrømmer i området	8
2.2.1 Turiststrømmer Oslo – Bergen	8
2.2.2 Organiserte utflukter for cruisetrafikk og grupper fra Oslo	8
2.2.3 Overnattinger i Hole, Ringerike og Midt-Buskerud	9
2.2.4 De som bor i regionen	10
2.3. De berørte og andre besøkende til Utøya	10
3. Besøksvurdering for et ev. minnested ved fergeleiet	10
3.1. Anslag for besøkende pr. år	11
3.2. Fordeling på kjøretøy	11
3.3. Oppholdstid	11
3.3.1 Om Bobilturister spesielt	11
3.3.2 Ad tilrettelegging for internasjonale turister	11
3.4. Gjennomsnitt og dimensjonerende dag	11
3.4.1 Gjennomsnittsdag	11
3.4.2 Dimensjonerende dag	12
3.4.3 Tellinger	12
Vedlegg:	12
Oversikt over personer vi har vært i dialog med (alfabetisk)	12

Forord

Dette oppdraget bygger på følgende forutsetninger:
«I oppdragsbrev til Statsbygg datert 9. mars 2017 vises det til brev av 8. mars 2017, med forslag til prosess for vurdering av forslaget fra Den nasjonale støttegruppen etter 22. juli og AUF om etablering av et nasjonalt minnested. KMD ber Statsbygg igangsette prosesser i tråd med det som skisseres i brevet. Videre beskriver KMD at et nasjonalt minnested ved Utøyakaia bør fremstå som verdig, og bidra til å hedre de døde, overlevende, hjelpemannskaper og frivillige»

Det er videre lagt til grunn at man ikke skal profilere minnestedet som en turistattraksjon.

Vi legger også til grunn at 22. julisenteret i Regjeringskvartalet i Oslo skal være det offisielle informasjonssenteret, at det er etablerte markeringer og minnesteder på selve Utøya (Hegnhuset, Lysningen mm) og at minnestedet på Utøyakaia skal være et supplement til disse.

Arbeidet med analysen er utført i mai 2017 av Mimirs rådgivere Ann-Jorid Pedersen, Bård Jervan og Torill Olsson på oppdrag for Statsbygg.

Vi vil også rette en takk til alle som har bidratt med sin innsikt gjennom intervjuer og samtaler. En oversikt over disse ligger i vedlegg 1.

Oslo / Larvik juni 2017
Torill Olsson

1. Om attraksjoner og minnesteder som attraksjoner for turister

1.1. Attraksjoner som trafikkskapere

Dette første kapitlet i vurderingen er en reiselivsfaglig tilnærming som brukes for å vurdere attraksjoner og attraksjonskraft generelt i et turismeperspektiv. Attraksjonsbegrepet spiller primært på hvordan tilbudet oppfattes av publikum, dvs. om det oppfattes som attraktivt og verdt et besøk. Eksempler og beskrivelser i denne innledningen vil derfor også omfatte andre typer attraksjoner enn minnesteder og lignende monumenter.

1.1.1 Primærattraksjoner

Primærattraksjoner er bestemmende for valg av reiserute og reisemål. Primærattraksjoner skaper trafikk – de setter folk i bevegelse hjemmefra. De er reiseanledninger i seg selv, eller grunnen til at man drar («reason to go»). Familieparkene som Dyreparken i Kristiansand og Bø Sommerland er eksempler på primærattraksjoner for norske barnefamilier som skal på sommerferie. Moldejazz kan være en primærattraksjon for dem som er spesielt interessert i jazz og festivalopplevelser. Som mål for dagsutflukter kan også mindre attraksjoner som lekeland og museer kan være primærattraksjoner, da med utgangspunkt ulike målgruppers behov, interesser og opplevelsesønsker. For såkalte høyinteresse-aktiviteter er det vanlig at reiseviljen er større både ift. dagsturer og helgeturer, dvs. at den som er særlig opptatt av en spesiell aktivitet eller et tema kan være villig til å bruke mye tid og ressurser for å få oppleve det.

1.1.2 Sekundærattraksjoner

Sekundærattraksjoner er kjent på forhånd, men ikke avgjørende for folks valg av reiserute eller reisemål. Det viktige med forståelsen av sekundærattraksjoner er at de kan styre trafikk og stopp (og få noen til å ta omveier). For en bussgruppe med sightseeing-orienterte turister på veg mellom Oslo og Vestlandet kan f.eks. et besøk på Heddal Stavkirke medvirke til at gruppen kjører E-134 og ikke rv. 7 når de skal vestover. Ev. at de også kjører om Rjukan for å få med seg industrihistorien og fortellingen om tungtvannet. Slike stopp og omveier blir prioritert basert på turistens - eller turoperatørens forståelse av hva turistene vil like å se og besøk - noe som igjen avhenger av hvilke type turister turen består av/er solgt inn til.

1.1.3 Tertiærattraksjoner

Tertiærattraksjoner er ikke kjent på forhånd, dvs. før avreise, men oppdages mer tilfeldig underveis eller når man har kommet et sted. Tertiærattraksjoner høster av eksisterende reisestrømmer, men skaper ikke nye volumer. Et attraktivt stoppested ved en foss, en liten stavkirke, en besøksgård eller et utkikkspunkt langs veien kan være en tertiær attraksjon for dem som i alle fall ville reist den veien.

1.2. Målgrupper og interessebaserte besøk

Det finnes mange typer attraksjoner, og de vil alltid ha ulik attraksjonsverdi for ulike personer eller målgrupper. Offentlige institusjoner/attraksjoner er oftest «forvaltere» av bestemte historier og bygger gjerne på en spesiell tidsperiode eller kjente tema, som Norsk Skieventyr i Morgedal eller Lofotr Vikingmuseum. Andre baserer seg på mer generelle temaer (f.eks. et folkemuseum) eller rene aktiviteter som klatring, bading og lek. De mest unike attraksjonene har en høyere attraksjonsverdi for dem som er spesielt interessert i det aktuelle temaet, historien, begivenheten eller aktiviteten som attraksjonen er bygd rundt. En guidet tur i Munchs fotspor i Oslo kan være en stor opplevelse for en som har et spesielt forhold til Munchs kunst. For andre blir dette helt uinteressant. På samme måte er rafting i Sjøa bare attraktivt for dem som er glad i den typen utfordringer. Attraksjoner som er bygd opp rundt mer «vanlige» tema (f.eks. badeland) og som finnes mange steder, har generelt sett lavere attraksjonsverdi i forhold til å trekke til seg besøkende som bor langt unna.

På et generelt grunnlag kan man dele inn attraksjoner i to hovedkategorier; de som tilbyr et «gjenbesøkstema» og de som tilbyr et «engangstema». Gjenbesøkstema er typisk skianlegg, badeland, klatreparker, lekeland, aktivitetsparker, dyreparker, besøksgårder, mm. som er bygd opp rundt aktiviteter som oppfattes som «like morsomt/interessant hver gang». Andre eksempler er Kistefossmuseet eller Blaafarveværket som har nye tilbud eller utstillinger hvert år. Såkalte «engangstema» er attraksjoner der man føler at man er «ferdig» med attraksjonen når man har vært der én gang. Dette gjelder blant annet for mange museer og kulturminner (som Oljemuseet i Stavanger og Vikingskipene på Bygdøy) og spesielle attraksjoner som Prekestolen, Nordkapp og Telemarkskanalen. For besøkende som ikke er personlig berørt av 22.juli vil et ev. minnestedet på Utøya også være et sted man besøker en gang.

1.3. Formålet med reisen og avstand hjemmefra.

Tabellen nedenfor viser en generell struktur på reiselivstjenester og etterspørselen for attraksjoner. Modellen baserer seg en sortering på formål og avstand, og viser hvordan man kan trekke ut de kombinasjonene av tilgjengelighet (reiseavstand) og reiseanledninger (motiv) som er relevant å belyse nærmere som aktuelle segmenter for besøk til en gitt attraksjon.

	Ferie og fritid	Arrangementer	Kurs og konferanser	Yrkestrafikk
Lokalt	Lokalt og regionalt fritidsmarked	Service for det lokale samfunns- og næringslivet	Nasjonalt og internasjonalt kurs, konferanse- og arrangementsmarked	Yrkestrafikk og forretningsmarked
Regionalt		Regionale kurs, arrangementer og konferanser		
Nasjonalt	Nasjonalt feriemarked			
Internasjonalt	Internasjonalt feriemarked			

AVSTAND er viktig fordi personer som bor innenfor en dagsturavstand i prinsippet kunne besøke en attraksjonen hver dag, eller hver helg året gjennom, mens personer fra et internasjonalt feriemarked kanskje bare er aktuelle i noen avgrensede perioder (turistsesongen) hvert år, og bare når de først har valgt Norge som reise-mål. Noe mange utlendinger bare gjør en gang.

FORMÅL er viktig fordi det er en helt annen logikk som styrer beslutninger for egne ferie- og fritidsreiser enn for yrkesreiser og konferanser der reisen er knyttet til en jobb man har. Selv om yrkestrafikken overnatter på samme hotell, spiser på samme restaurant og kjører langs samme vei, tar man beslutningene om hva man skal bruke dagen til basert på jobb og arbeidsgivers behov. En yrkesgjest vil derfor ikke være opptatt av å kunne besøke attraksjoner.

Det er altså først og fremst ferie- og fritidsreisende som besøker attraksjoner eller severdigheter.

1.4. Målgruppebeskrivelser

Det er viktig å se at turister ikke er en «annen type mennesker» - de er seg selv, men på ferie. Dette betyr for eksempel at turister i stor grad oppsøker det de er interessert i fra før, dvs. eller steder, bygg, hendelser, museer eller attraksjoner som kan gi dem interessante opplevelser og innsikt i det landet de besøker og dem som lever der, herunder også historier om landet.

Vi som nasjon, slik man også gjør det i andre land, bruker blant annet museer til å formidle de historiene som ikke lenger kan oppleves i virkeligheten (folkemuseer, vikingmuseer, mm.). Offentlige attraksjoner/ informasjonssentre bygges ofte for å presentere historier eller gi budskap som ellers er vanskelig å få tak i (Bremuseet i Fjærland, Norsk Tindesenter, Nasjonalparksentre mm.). Det vet vi som innbyggere i Norge, og det vet folk fra andre land. Derfor oppsøker man gjerne slike steder når man er på ferie. 22. juli-senteret i Oslo skal ha denne rollen. Det er her historien om 22.juli vil bli fortalt og presentert for publikum. Også i dag er det er hit Turistinformasjonen i Oslo sender personer (turister) som spør om Utøya eller hva som skjedde.

Når det er sagt så har mange, når de reiser til et

sted, et ønske om å se steder som er knyttet til begivenheter de kjenner eller har hørt om, for eksempel gamle OL-anlegg eller steder (locations) som er brukt til filminnspillinger. I den sammenheng er det noen vesentlige variabler som avgjør hva som i praksis oppsøkes og hvem som gjør det:

- Prioriteringer, mange turister har begrenset tid og vil se/oppleve det som er viktigst for seg og egne interesser og reisemotiv.
- Kostnadene ved å oppsøke eller legge turen til stedet (i tid og penger).
- Tilgjengeligheten, kan man komme dit på egenhånd, med eget kjøretøy eller kollektivt, eller må man være en del av en organisert tur/ utflukt/rundreise?
- Hva framstår som konkurrerende attraksjoner/ opplevelser, dvs. hvilke andre tilbud en person (turist eller ikke) er interessert i.

Det å velge å besøke et minneste ved Utøya vil derfor for tilreisende turister generelt (dvs. de som ikke er berørt av hendelsen) i praksis alltid bli vurdert opp mot alternativene (andre attraksjoner) og hvor viktig man synes det er å få sett stedet med egne øyne. Mange vil også være avhengig av a interessen for å besøke Utøya er så stor at det blir

satt opp organiserte turer (se mer om dette i senere avsnitt). Slik interesse kan også påvirkes av eksempelvis medieomtale og begivenheter som legges til stedet.

I de følgende avsnittene vil vi gå nærmere inn på de ulike målgruppene i ferie/fritidsmarkedene og beskrive disse ift. forutsetninger og motiv for å ville og kunne besøke et minnested ved Utøyakaia.

1.4.1. Individuelt reisende turister

Individuelle turister er i praksis enten baseturister som oppholder seg på ett sted i flere dager og tar dagsutflukter til ulike steder fra samme overnattingssted. Eller de er på rundreise, og stopper på noen utvalgte steder på de dagsetappene de har lagt inn i ferien. Disse turistene kan man igjen dele i 2 hovedgrupper, de som har egne kjøretøy (bil, bobil, MC) eller de som reiser med kollektivtransport. Et minnested ved fergeleiet til Utøya vil i praksis (med dagens kollektivtilbud) bare være tilgjengelig for dem som har eget kjøretøy. Fordi stedet ikke ligger helt inntil de dominerende rundreiserutene mellom øst og vest i Norge, vil det å oppsøke et slikt minnested være en bevisst handling (man må velge E-16 og ikke E-134 eller andre alternativer, og man må kjøre av E-16). Det betyr at Utøya for disse turistene vil måtte framstå som en sekundærattraksjon, jf. punkt 1.1.2, dvs. enten som reisemål for en dagsutflukt fra et sted man ferierer, eller som en prioritert avstikker på en rundreise man er i gang med.

1.4.2 Turister som reiser på organiserte turer

Dette kan være cruise, generelle rundreiser med buss eller såkalte tematurer (kultur, mat, sport, mm). Det kan også være organiserte dagsutflukter fra et reisemål, f.eks. Oslo. Slike turer organiseres alltid i et kommersielt perspektiv, dvs. at en kommersiell aktør (f.eks. en bussoperatør) legger opp ruten utfra hva det er interesse og betalingsvillighet for. Dette gjør at også utflukter for f.eks. cruisepassasjerer alltid går til de attraksjonene turistene er mest opptatt av å se, dvs. som de vil betale for og som operatørene kan tjene penger på å selge.

Det kommersielle premisset for at f.eks. en cruiseutfluktsarrangør skal velge å ta sine gjester med til et planlagte minnestedet måtte da være at det vil være større interesse for å besøke det enn for å se Holmenkollen, Vikingmuseet, Kon Tiki-museet eller andre viktige attraksjoner i Oslo.

Cruisebåtene som kommer til Oslo har normalt en liggetid på under ett døgn. I realiteten har de bare 5-6 timer til disposisjon for utflukter, og derfor klare begrensinger i hva de kan rekke å se og besøke. Noen av disse cruiseturistene vil selvsagt kunne

leie seg en bil å kjøre til et slikt minnested dersom de har særlige ønsker om det. De aller fleste vil imidlertid prioritere å bruke tiden på det de oppfatter som «Highlights», dvs. severdigheter man «må» ha med seg.

Det samme prinsippet for valg av attraksjoner gjelder de som arrangerer rundreiser for turister i Norge. Skal noe nytt inn på programmet over stoppesteder, må det være fordi man ønsker å erstatte et annet stopp. For rundreiser med buss er også tilrettelegging og servicefasilitetene et poeng. Hvis man først stopper er tilgangen til toaletter, kiosk, wifi, mm ofte en del av turoperatørens vurdering.

Trenden nå er at stadig flere av de organiserte turene for turister som først er i Oslo og så skal over til Vestlandet bruker Bergensbanen i stedet for å bruke busser.

Oppsummert betyr dette at det i praksis nesten ikke vil komme slike «organiserte» turister til et minnested ved Utøya fergekai. De kommer bare hvis mange nok etterspør slike turer, og noen kan tjene penger på å sette opp turer dit. Dette betinger normalt at stedet reelt markedsføres som en attraksjon på vanlig måte, dvs. som en turistattraksjon.

1.5. Generelt om minnesteder som attraksjoner

Ground Zero i New York, Flight 93 Memorial i Pennsylvania, Oklahoma City National Memorial i Oklahoma og Atocha Station Memorial i Madrid er minnesteder som er etablert etter terroraksjoner og som årlig besøkes av et stort antall mennesker. Alle disse anleggene er etablert som besøkssentre (Visitor Centre) med opplegg for guiding - personlig, via mobil eller på andre måter. Disse anleggene er bygget opp rundt moderne formidlingsmåter som interaktivitet og historiefortelling, nettopp fordi man ønsker å bidra til de besøkendes læring og refleksjon. De er altså tilrettelagt som besøkssentre (på linje med museer eller andre attraksjoner), der målet er å trekke til seg mennesker for å formidle et viktig budskap. Disse blir på en måte 22. julisenteret, Hegnhuset, Lysningen og et minnested på Utøyakaia «i ett», og det kan ikke sammenlignes.

I Norge har vi ingen tradisjon med å eksponere selve minnestedene som severdigheter og profilere disse overfor turisttrafikken, og det gjøres heller ikke i dag. Ledelsen i VisitNorway (Innovasjon Norge) og for turistinformasjonene i Oslo (VisitOslo) bekrefter dette bildet. Det er svært få spørsmål om f.eks. Utøya og mulighetene for å se stedet. Ved spørsmål henvises det til 22. julisenteret i Oslo, og de anser at dette dekker behovet turistene har. Heller

ikke guide-selskapene eller utfluktsarrangørene og cruiseagentene vi har snakket med opplever etter-spørsmål etter et slikt sted. Dette kommer vi tilbake til i punkt 2.2.2.

Vi har også innhentet informasjon fra Sverige, dvs. fra ledelsen/parkadministrasjonen for Djurgården. Djurgården er en av Sveriges største publikum-sattraksjoner og besøkes i gjennomsnitt av 40 000 personer hver dag året rundt. Der ligger minnestedet for Estoniaulykken (852 omkomne), et av de største svenske minnstedene. Her planlegges nå også minnstedet for i tsunamien i Thailand, der 500 svensker omkom. Til tross for beliggenheten, mener parkledelsen at bare 0,5% av de besøkende (200 personer pr. dag på det meste) vil oppsøke dette nye minnstedet.

«Kungliga Djurgården är Sveriges absolut största besöksmål med drygt 15 miljoner besökare per år, varav hälften besöker några av alla attraktioner som finns här. Att göra en exakt bedömning hur många som besöker Estoniaminnesplatsen och hur många som vi bedömer som kommer att besöka flodvågsminnesplatsen är svårt. Estoniaminnesplatsen är placerad i direkt anslutning till Galärvarvskoggården i nära anslutning till stora besöksmål. Detta gör att det är säkert många spontanbesökare utan att minnesplatsen är huvudmålet för besöket.

Flodvågsminnesplatsen kommer att anläggas på en del av Djurgården som mest besöks av flanörer och besökare till Thielska galleriet. Vi tror att flodvågsminnesplatsen kommer att förutom flanörer och

anhöriga att locka många som kommer till platsen för konstverket just som konstverk land art. Så förutom vid minnesdagar är min bedömning att besök- arantalet kommer att vara som mest 200 personer per dag.»

Dette viser at minnsteder, med mindre de spesielt tilrettelegges for det, ikke framstår som en primærattraksjon for andre enn de som er direkte berørt. Denne måten å utforme minnsteder på finner man også Hyde Park i London som rommer både minnsted etter 7/7-bombene og etter prinsesse Diana.

Minnsteder vil selvfølgelig likevel tiltrekke seg besøkende, enten gjester som bor eller ferier i regionen og eller som reiser gjennom regionen som en del av en rundreise. Eksempelvis har det nasjonale minnstedet over alle norske sjøfolk som mistet livet i 1. og 2. verdenskrig ca. 13.000 besøkende årlig. Minnehallen i Stavern, som er åpen og betjent med guide 7 dager i uka fra mai til september, inneholder 7 100 navn på norske sjøfolk og ligger i en av Norges mest populære feriedestinasjoner.

Besøk fra ferietrafikken vil normalt ha en tydelig topp i juli, mens besøk fra den regionale befolkningen vil fordele seg mer ut over året, med helgedagene i sommerhalvåret som de mest benyttede for dags-utflukter.

For å kunne gi et anslag for antall besøk pr år har vi i neste kapittel prøvd å belyse situasjonen i dag, samt sett på noen volumtall for turismen i regionen og kommentert disse.

2. Turismen i og rundt Midt-Buskerud

2.1. Trafikken ved fergeleiet/Utstranda i dag

En utfordring i denne vurderingen er at det ikke foreligger tall for hvor mange og hvilken type tilreisende som oppsøker Utøya og Utvika i dag. Statens vegvesens trafikktelegninger omfatter alle former for trafikk, kjøretøy og formål, og har derfor ikke nødvendig detaljeringsnivå for vårt formål.

Naboer og andre lokale aktører har gitt oss sine anslag, men de har heller ikke systematiske registreringer over tid.

2.2 Om volumer og reisestrømmer i området

For å gjøre en vurdering av fremtidig besøk har vi sett på de ulike typene turister som finnes i området rundt Utøya og gjort en vurdering av sannsynligheten for at de skulle ønske å besøke et ev. minnested på Utøya. Vi har gjort dette gjennom å se på ulike typer reiser:

- Turiststrømmen mellom Oslo – Bergen
- Turismen i Oslo
- Gjester i kommersielle anlegg og private hytter i regionen
- De som bor i regionen

Det er også relevant for vurderingen at Utøya ligger i et område med store besøksmål som Hadeland Glassverk (rundt 600 000 besøkende pr år), Blaa-farveværket i Modum (rundt 160 000 besøkende pr år) og Kistefos museet (rundt 40 000 besøkende pr år). Besøkende her er primært gjester i private hytter, sesongcampere i regionen eller de som bor i regionen.

2.2.1 Turiststrømmer Oslo – Bergen

Strekningen Oslo – Bergen (Vestlandet) er en av de viktigste reiserutene for turister i Norge. En gjennomgang av programmene til ca. 15 incoming turoperatører viser at de fleste tilbyr både gruppeturer og individuelle turer på strekningen Oslo - Bergen. Fjordene er høydepunktet og hovedattraksjon på turene, i tillegg til hovedstaden. Det viser seg at Bergensbanen fra Oslo til Bergen nå er mye brukt som et alternativ til busstransport, også på turer hvor buss benyttes på øvrige strekninger. Det gjør det helt uaktuelt å stoppe ved Utøya.

Mange av de internasjonale turistene deltar på 10-15 dagers turer hvor man besøker flere steder i Skandinavia og til Oslo kommer man fra København eller Stockholm. I Oslo er det i hovedsak attraksjoner som Vigelandsparken og Bygdøy som inngår i programmet, før man reiser videre for overnatting på steder som Lillehammer, Hamar, Geilo, Ål eller Gol. Andre kjører betydelig lengre og både Ulvik og

Ullensvang er aktuelle overnattingssteder etter Oslo. Det er lite stopp ved attraksjoner underveis denne første dagen på vei til Fjordene, da man allerede har brukt tid på attraksjonene i Oslo. Sannsynligvis er det kun korte stopp for benstrek og toalettbesøk på steder hvor man har kapasitet for å ta imot en buss med 40-50 personer.

Dersom turen til fjordene er en rundtur med avslutning i Oslo, er Flåmsbanen en mye brukt attraksjon. Ofte legges det opp til lang kjørestrekning denne siste dagen på rundturen (5-6 timer) med utgangspunkt både på Voss, Geiranger, Eidsfjord og Sogndal. I tillegg er Lillehammer, Geilo, Gol og Ål brukt som siste overnattingssted før avslutning i Oslo.

Operatører som tilbyr individuelle rundturer bruker nesten utelukkende Bergensbanen som transport mellom Oslo og Bergen. Det er lite bruk av leiebil på denne strekningen.

Det er lite sannsynlig at et minnested ved Utøya i seg selv vil endre på denne reisestrømmen, og at disse operatørene vil gjøre minnestedet til en prioritert stopp på turen. De som bor på stedet sier at det passerer 1-2 busser pr dag i sommersesongen, noen dager flere, andre dager færre. Få av bussene stopper, men kan kjøre sakte forbi. Noen busser passerer også i løpet av vintersesongen, muligens danske og svenske turister på vei til/fra skiferie. Det er vanskelig å vurdere hvem disse turistene er, og om de vil endre atferd om stedet blir mer tilrettelagt.

2.2.2 Organiserte utflukter for cruisetrafikk og grupper fra Oslo

Oslo er den viktigste innfallsporten til Norge for utenlandske turister. Oslo er også et viktig reisemål for nordmenn. Totalt hadde Oslo og Akershus tilsammen 3,3 mill. kommersielle gjestedøgn knyttet til ferie og fritid i 2015. I tillegg kommer alle besøkende hos slekt og venner. Oslo er altså Norges største reisemål.

Det er gjennomført intervjuer med en rekke sentrale personer i Oslos reiseliv om et ev. minnested på Utøya. Våre respondenter er guider, informasjonsmedarbeidere, koordinatører og andre som har direkte kontakt med turistene og som også er underleverandører til cruisenæringen, turoperatører og firma som har ansvar for landarrangementene for cruisetrafikken. De har altså både egne erfaringer med turistene samt kunnskap om hva de store kommersielle aktørene i næringen ønsker å tilby sine gjester.

Tilbakemeldingene fra respondentene er helt entydige: Turistene stiller generelt relativt få spørsmål

om 22. juli. Det heller ingen stor interesse for å reise til Utøya. Ingen av respondentene tror at et minnested ved Utøyakaia vil fremstå som noen besøksattraksjon for deres turister.

Fra guider og bussekselskaper er tilbakemeldingene at hendelsene 22.juli nevnes kort på de Oslo-guidinger der det er naturlig. Eksempler på slike guidinger er bussarrangørene HM Kristiansen sin tradisjonelle Oslo Sightseeing eller Oslo Guideservices to-timers gåtur «Oslo Promenade» som også går forbi Regjeringskvartalet. For øvrig er det fleste ordinære sightseeingturene knyttet opp mot klassiske attraksjoner som Holmenkollen, Vigelandsparken, Bygdøy og sentrum.

Det er ikke registrert noen spørsmål fra spesialgrupper som ønsker guiding spesielt knyttet til hendelsene eller stedene fra 22. juli. Direktøren for den største arrangøren for landarrangementer for cruiseanløpene til Oslo anser det for øvrig som het uaktuelt å arrangere turer til et slikt minnested.

Respondentene kjenner heller ikke til busser som stopper ved Utøya, hverken i forbindelse med turer mellom Oslo og Vestlandet eller i forbindelse med guidede turer til for eksempel Hadeland. Selskapet Finn Carlsen Turistbusser har ukentlige turer til Blaafarveværket i Modum. For å få en rundtur kjører de E16 over Sollihøgda tilbake til Oslo, men nevner kun unntaksvis at de da passerer Utøya.

2.2.3 Overnattinger i Hole, Ringerike og Midt-Buskerud

Hole/Ringerike og Midt-Buskerud har til sammen i overkant av kommersielle 400 000 gjestedøgn pr år. Av disse er rundt 100 000 knyttet til hotellene i Midt-Buskerud, sannsynligvis mye av det relatert vinterturismen på Norefjell.

Rundt 120 000 av de kommersielle gjestedøgnene i området er relatert til sommersesongen juni-august. Tallene nedenfor er hentet fra www.statistikknett.no.

Rundt 28% av de kommersielle gjestedøgnene i sommersesongen er knyttet til hoteller i Midt-Buskerud, sannsynligvis i hovedsak på Norefjell Ski og Spa, mens rundt 26% er knyttet til sesongcamperne i Ringerike/Hole. Mange av gjestene på Norefjell Ski og Spa er på ukesopphold og vil, som sesongcamperne kunne være typiske baseturister som tar dagsutflukter. Det samme vil sannsynligvis en del av camping- og hytteturistene.

Mange av de andre ferie- og fritidsgjestene i kommersielle anlegg vil imidlertid være turister på gjennomreise, dvs. som er på vei mellom Oslo og Vestlandet, og som har kort oppholdstid i området.

Gjennomsnittlig oppholdstid på hotellene i Hole/Ringerike var i 2016 1,4 døgn. Andre typer gjester, for eksempel campinggjester og hyttegjester har normalt lengre oppholdstid. Sesongcamperne, som utgjør i en stor gruppe i regionen vil kunne ha oppholdstid lik den man har på en privat hytte. Et forsiktig anslag vil derfor være å gå ut fra at gjennomsnittlig oppholdstid er 4 døgn, noe som betyr at disse 120 000 overnatningsdøgnene genereres av rundt 30 000 personer. Vår vurderinger at maksimalt 10% av disse vil oppsøke et ev. minnested ved Utøyakaia.

Mange av gjestene i regionen - først og fremst sesongcamperne og hyttegjester - vil være de samme personene som kommer igjen årlig. Det er lite sannsynlig at de vil ønske å besøke et ev minnested hvert år, og at besøkstallet fra denne gruppen derfor vil være fallende over tid.

Type anlegg	Ringerike/Hole	Midt Buskerud ¹⁾	Totalt
Hotell	17 395	34 494	51 889
Hytte	7 086	2 739	9 825
Telt og camping	16 205	194	16 399
Bobil	4 124	186	4 310
Sesongcamping	31 822	5 450	37 272
Totalt	76 632	43 063	119 696

^w Midt-Buskerud omfatter kommunene Sigdal, Krødsherad og Modum

2.2.4 De som bor i regionen

Innenfor en radius på ca. 90 minutters reisetid fra Utøya bor det ca. 1 215 000 personer (inkludert både barn over 12 år, eldre, syke og personer uten bil eller eget kjøretøy). Disse er bosatt i Buskerud, deler av Telemark, Vestfold og Akershus, samt Oslo. Helt skjematisk kan man da si at 50% av en slik befolkning kan regnes som potensielle dagsbesøkende, dvs. at de kan/vil eller reelt har anledning til å reise for å besøke et spesielt sted eller en enkelt attraksjon på en dag (reise dit, oppleve, gjøre, spise, mm og reise hjem). Dagsturister har begrenset tid, er opptatt av hvor lang reisetiden blir og prioriterer besøkene til det de er mest interessert i. For denne befolkningen finnes det også svært mange attraksjoner og aktiviteter å velge blant når man ser denne regionen under ett.

Fylke	Befolkning (over 12 år) Innenfor 90 minutter reise
Buskerud	205604
Vestfold	158569
Oslo	543308
Oppland	24704
Akershus	271585
Telemark	10783
Sum	1.214.553

Det finnes rundt 10 000 private hytter i Midt-Buskerud, og de aller fleste av disse eies av personer som bor i den samme radiusen for reiseavstand. I denne vurderingen skiller vi derfor ikke mellom hvorvidt disse personene vil reise hjemmefra for å besøke et slikt minnsted, eller om de gjør det ifm. et opphold på egen hytte i regionen.

Man kan si at ca. 600 000 i denne befolkningen er et teoretisk grunnlag for dagsbesøk og at, basert på faglige vurderinger, ca. 1% av disse (0,5% av alle som bor i regionen) kan tenkes å besøke et slikt sted årlig. Det utgjør ca. 6 000 personer fra denne befolkningen. De vil primært komme i helger i sommerhalvåret, fordi vi tror at mange slike besøk vil bli satt i en sammenheng med en form for «søndagstur», utflukt eller ifm. at de er på egne hytte eller besøker andre steder i samme region. Tallet er basert på erfaringer fra andre attraksjoner og steder som oppsøkes i slike sammenhenger og uttrykker et nivå. Det er mange forhold som reelt vil påvirke dette tallet, bl.a., oppmerksomhet i mediene, om det vil bli brukt til årlige markeringer, med mer.

2.3 De berørte og andre besøkende til Utøya

I denne situasjonen vil det være en egen besøksgruppe som består av de direkte berørte etter Utøya-tragedien. Det er imidlertid naturlig å tro at brorparten av disse vil velge å besøke selve Utøya, og at de dermed ville passere minnstedet ved kaia uansett. I rapporten etter tragedien 22. juli angis det at det er ca. 770 pårørende etter de omkomne fra Utøya og Regjeringskvartalet til sammen. I tillegg er det årlig ca. 5 000 personer som besøker Utøya i regi av AUF, skoler og andre organisasjoner. Også disse ville passere minnstedet uansett. De vil i tillegg ha tilgang til de minnstedene på selve Utøya.

3. Besøksvurdering for et ev. minnsted ved fergeleiet

Det er lagt til grunn for denne vurderingen at man ikke skal profilere minnstedet som en turistattraksjon. Det skal heller ikke bygges toalett eller gjøres andre installasjoner som innbyr til lengre opphold på stedet.

Videre er det lagt til grunn at det nå er etablerte markeringer/minnsteder på selve Utøya (Hegnhuset, Lysningen, med mer), 22. juli-senteret i Oslo (Regjeringskvartalet) og at minnstedet på Utøyakaia skal være et supplement til disse.

Det er i dag ca. 40 000 besøkende til 22. juli-senteret i Oslo. Den dominerende besøksgruppen for 22. julisenteret er skolelever som reiser dit på en organisert utflukt i skoletiden. Senteret anslår at 10%, dvs. anslagsvis 4 000 – 5 000 besøkende hvert år er turister. Våre samtaler med reiselivsaktørene, herunder ledelsen for turistinformasjonene i Oslo, tilsier at 22.julisenteret fanger opp den interessen som er fra turismen i byen. Det er altså ingen som vurderer et slikt minnsted som en fremtidig attraksjon. Den lave interessen fra turistene er et viktig utgangspunkt for våre vurderinger av besøkspotensialet for det aktuelle minnstedet på Utøyakaia. Dette betyr at den største interessen for besøk vil komme fra innbyggerne i regionen, hytteeiere, sesongcampere og andre gjester med lang oppholdstid samt i noen grad gjennom- og rundreiseturister.

Det er viktig å se at Utøya-kaia på en måte allerede er etablert som et stoppested for de som vil se øya og oppsøke stedet der det skjedde. Dette stemmer også med naboenes oppfatninger. Det betyr at det allerede kommer besøkende dit fra de målgruppene som er identifisert. Vår anslag er at ca. 30-40% av det besøksgrunnlaget vi har estimert vil komme dit enten man lager et minnsted der eller ikke. Videre er det slik at dersom det legges markeringer dit eller kommer medieoppmerksomhet om 22. juli eller minnstedet vil det kunne påvirke besøkstallene noe fra år til år.

3.1. Anslag for besøkende pr. år.

Basert på tallene, intervjuene og våre faglige vurderingene er vårt anslag slik:

Besøk fra den regionale befolkningen (dagsturer mm.)	ca.	6 000
Besøk generert av turisttrafikken i Midt-Buskerud og Oslo	ca.	3 000
Pårørende og besøk fra andre med tilknytning til hendelsene.....	ca.	1 000
Totalt anslag.....	ca.	10 000 personer pr. år

De som reiser til og fra Utøya i forbindelse med aktiviteten der er ikke regnet inn i dette besøksgrunnlaget. Dette er besøkende som vil bruke fergeleiet og kaia uansett. Det kan godt hende at de går innom minnestedet på kaia, men årsaken til at de er i området er ikke knyttet til minnestedet, men til aktiviteten på øya.

Som nevnt i punkt 3 antar vi også at 30-40% av det beregnede besøksgrunnlaget er den type besøkende som er i området i dag. Disse besøkende vil komme også uten at det etableres et minnested.

3.2. Fordeling på kjøretøy

Med den antatte fordelingen for besøkende, dvs. at de hovedsakelig er bosatt i regionene eller individuelle turister, vil majoriteten av disse besøkende komme i privatbiler. I «turistbiler» er det normalt ca. 2,8 personer. Hvis ca. 70% av trafikken er privatbiler vil det utgjøre ca. 2 500 biler pr. år. Hvis man legger til grunn at disse i hovedsak vil komme på 150 aktuelle dager pr. år (helger, ferier, høytidsdager) er det ca. 17 biler pr. dag i snitt.

Hvis 25% kommer med buss utgjør det 2 500 personer eller ca. 63 busser med 40 personer ombord. På årsbasis er det i overkant av 1 buss i uka. Fordeler vi det jevnt på de mest aktuelle 150 dagene blir det i underkant av en buss annenhver dag. I praksis vil det kunne bety at det kommer 1-2 busser hver dag på de mest aktuelle helgedagene i sommerhalvåret, og en og annen buss på ukedagene. For eksempel 3-4 busser pr. helg i 15 uker (som blir ca 55 busser) og rundt 8-10 på ukedager.

De siste 5% anslås å komme med bobil, motorsykkel eller sykkel. Dette utgjør ca. 500 personer pr år totalt.

3.3. Oppholdstid

Erfaringer fra stoppesteder langs de Nasjonale turistvegene tilsier at hver besøkende vil bruke i snitt ca. 20 minutter på et sted der det ikke vil være fasiliteter eller andre tilbud som innbyr til lengre opphold.

Det er også grunn til å tro at trafikken først og fremst vil være mellom 10:00 og 17:00 på dagen i ferier og helger. Parkeringsbestemmelsene på stedet kan være med å sikre flyt i besøksparkeringen, f.eks. ved å begrense parkeringstiden til 1 time.

3.3.1 Om bobilturister spesielt

Norge er et populært land for bobiler, og veksten i bobilturismen kommer både fra nordmenn og utlendinger. Det spesielle med bobilturister er at de har

alle fasilitetene med seg hele tiden, og at de derfor noen ganger har en litt annerledes reiseatferd. Det betyr eksempelvis at de i større grad kan velge å bli værende på et sted de liker, ev. også bli over natten. Dette er en kjent problemstilling, og betyr i praksis at man på severdigheter, rasteplasser mm. hvor dette er uønsket, må skilte begrensinger (max. parkeringstid) og markere tydelig med felt hvor mange bobiler som skal få plass.

Nasjonale turistveger merker nå at størrelsen på bobiler øker. Dette betyr at tre bobiler kan ta like stor plass som en buss, noe som kan være utfordrende ift. parkeringsareal. Parkeringsarealer bør derfor merkes godt og tilrettelegges slik at man unngår uønskede lengre opphold fra bobiler.

3.3.2. Ad tilrettelegging for internasjonale turister

Når det gjelder utenlandske turister, og spesielt de fra andre kontinenter, er det viktig å forstå at kulturforskjeller kan bidra til annen oppfatning av skikk og bruk, lover og regler. Det er derfor særlig viktig for å styre trafikk og adferd at stedene er selvforklarende (intuitive) og godt fysisk tilrettelagt. Tydelige stier, stengsler, rekkverk, skilting, synlighet, mm. Det er også viktig å bruke en autoritativ avsender (Nasjonen Norge med Riksløven) der hvor man ønsker å sette særlig tydelige grenser eller å regulere adferd.

3.4. Gjennomsnitt og dimensjonerende dag

3.4.1 Gjennomsnittsdag

Basert på at ca. 150 av årets 365 dager reelt er aktuelle besøksdager betyr det ca. 60-70 personer pr. dag i snitt på disse 150 dagene. Det tilsvarer ca. 20-25 biler eller en-to busser, med antatt oppholdstid ca. 20 minutter. Når det fordeler seg over dagen (3 biler i time) over dagen (8 timer) med 20 min. stopp utgjør det ca. 1 bil på parkeringen til enhver tid i snitt og en buss av og til.

3.4.2 Dimensjonerende dag

I forhold til planlegging og forståelsen av trafikk- og besøksvolumene på en «toppdag» i denne vurderingen kan man ta utgangspunkt i en helgedag i ferien og forutsette at besøkende fra alle aktuelle målgrupper vi komme samme dag (f.eks. lørdag eller søndag i annen halvdel av juli).

Hvis 5% av alle de 7 000 som anslås komme med privatbil skulle komme på en dag, vil det gir ca. 350-400 personer fra biler eller ca. 140 biler fordelt over 7 timer, dvs. i tidsrommet kl.10:00 - 17:00. Hvis gjennomsnittlig opphold er på 20 minutter, vil det teoretisk gi ca. opp til 10 biler samtidig. I tillegg vil det kommen noen bobiler og motorsykler av og til.

Motsvarene for bussbaserte gjester vil det være ca. 3 busser på en slik dag, med totalt ca. 120 – 160 personer, avhengig av antall seter/kapasitetsutnyttelse. Også bussene vil fordele seg over dagen der lite sannsynlig at det vil være 3 busser der samtidig.

En god del av denne trafikken er der allerede i dag, og dette bildet samsvarer med hvordan de lokale informantene også forklarer trafikkbildet på stedet.

3.4.3. Tellinger

Tallene i punktene over er basert på faglige beregninger, intervjuer og erfaringstall, men ikke basert på konkrete tellinger eller observasjoner på stedet. Vår anbefaling er at man vurderer i iverksette registreringer på stedet i sommersesongen. Det kan i hovedsak gjøres på to måter:

- Automatiske tellinger av antall kjøretøy (Vegvesenet) som svinger ned eller persontellinger på bestemte steder ved fergeleiet/naturlige steder å gå. Denne type automatiske tellere brukes på mange attraksjoner.
- Manuelle registrering (er bl.a. brukt av Nasjonale Turistveger) hvor man trekker ut et representativt antall dager og har manuelle tellinger på disse ved hjelp av personer som sitter og observerer og registrerer hele dagen. Her teller en antall personer/kjøretøy, men får også informasjon om tidspunkter, om de kommer i bil eller buss, hvor lenge de blir, mm.

Vår vurdering er at man i dette tilfellet kan ha stor nytte av en mer nyansert informasjon, slik man kan få gjennom manuelle registreringer. Det å vite mer detaljert hvem som besøker stedet, samt å observere adferden vil kunne gi svært relevant informasjon i det videre arbeidet.

Det er mulig at man alternativt kan få tillatelse (fra Datatilsynet) til å registrere antall besøkende via mobiltelefonbevegelser (via 4G basestasjoner på

stedet) i samarbeid med Telenor og Telia. Da vil man kunne se hvor mange «fremmede» telefoner som oppholder seg på stedet i en fastsatt tidsperiode, og beregne besøkstall utfra det.

Vedlegg:

Oversikt over perosner vi har vært i dialog med (alfabetisk)

- Bennick, Kristin, rådgiver Innovasjon Norge
- Björkman, Gunnar, parksjef, Kungl. Hovstaterna, Kungl. Djurgårdens förvaltning, Stockholm
- Carlsen, Stian, Finn Carlsen Turistbusser
- Cordt, Arthur, daglig leder, European Cruise Service AS
- Holtane Berge, Maria, Utstranda Vel
- Jobråten, Brede, Utvika Camping
- Laeskogen, Cecilie, vertskap, Sundvolden Hotel
- Marvold, Kristina, ansatt ved 22. juli senteret, Regjeringskvartalet
- Myhre, Synne, avdelingsleder vertskapstjenester/turistinformatjon Visit Oslo
- Ruud, Anne Gry, nabo
- Stenersen, Mette, Vistit Gjøvik, Ringerike og Hadeland
- Stovner Sørлие, Morten, daglig leder HM Kristiansens Automobilbyrå
- Taftø, Maria, Oslo Guidservice
- Tuftin, Per Arne, direktør Reiseliv i Innovasjon Norge (i 2011 og årene etter), nå Norsk Reiseliv
- Utaker, Marit, eier og daglig leder av Oslo Guidebureau
- Winther, Per Erik, Wintertime, sekretariat for Oslo Cruise Network

MIMIR

Rådgivere for reiselivet i over 20 år

Bredochsgate 1, 3256 Larvik - www.mimir.no. Telefon: 33 11 55 30.

Utøyakaia
Sol og skyggestudier

eksisterende situasjon

20 Mars 2017
Vårjevndøgn

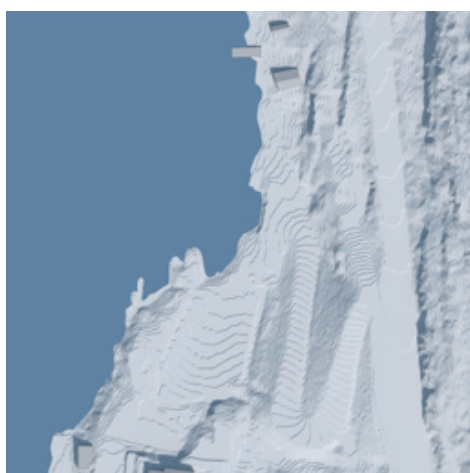
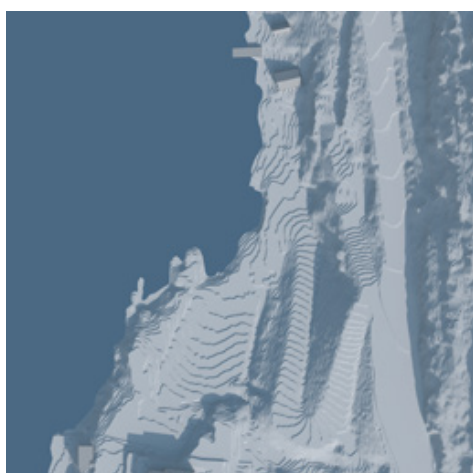
21 Juni 2017
Sommersolverv

21 Desember 2017
Vintersolverv

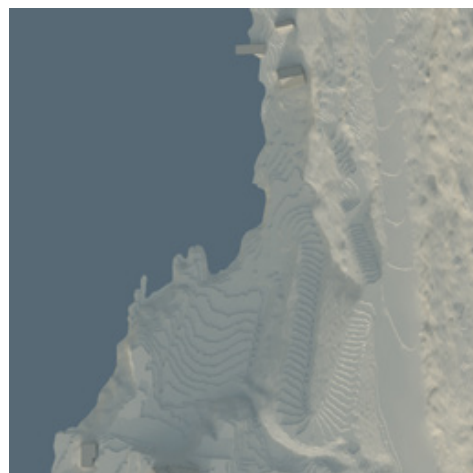
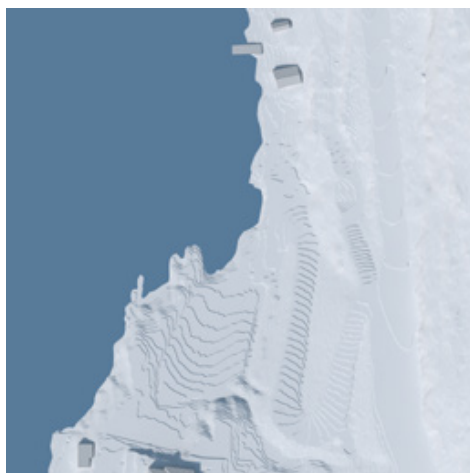
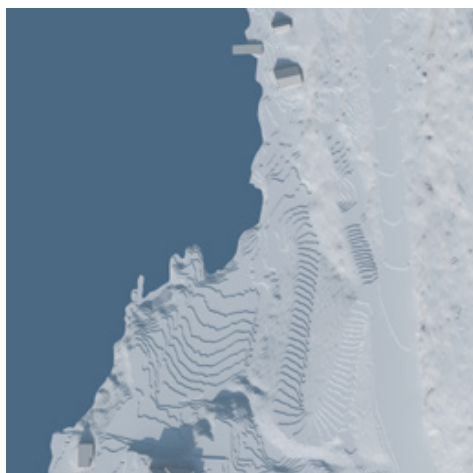
09:00

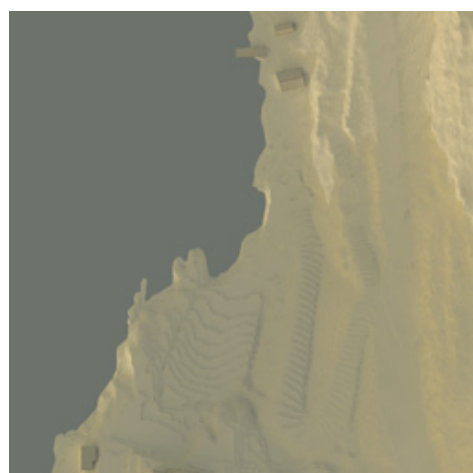
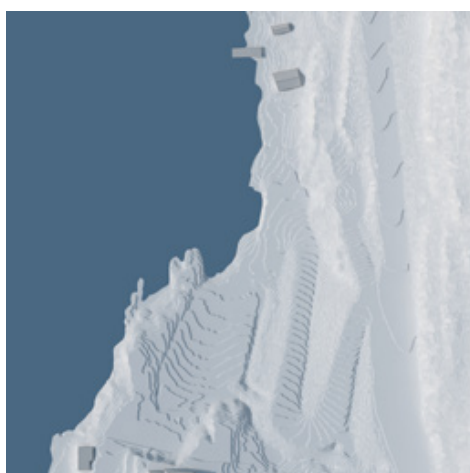
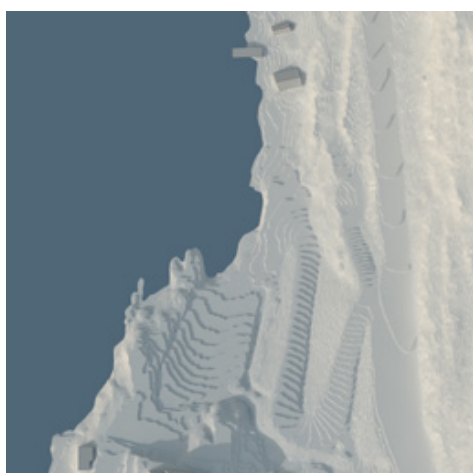
12:00

15:00

18:00

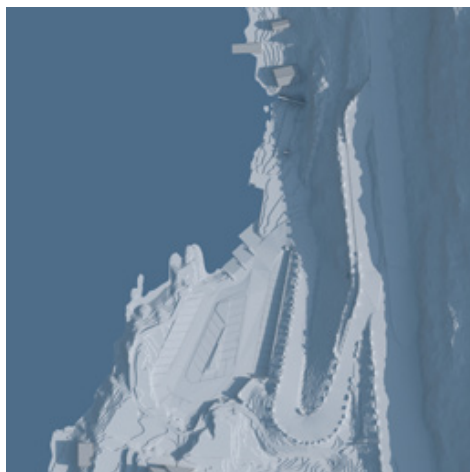
ny situasjon

20 Mars 2017
Vårjevndøgn

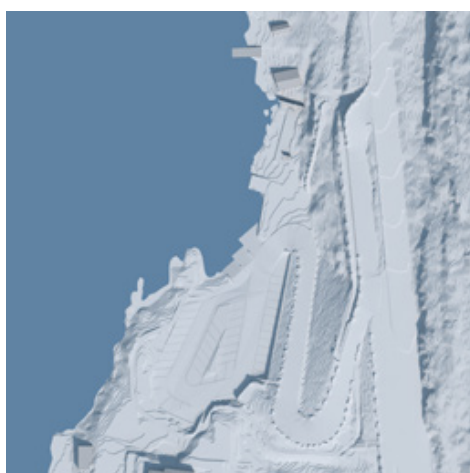
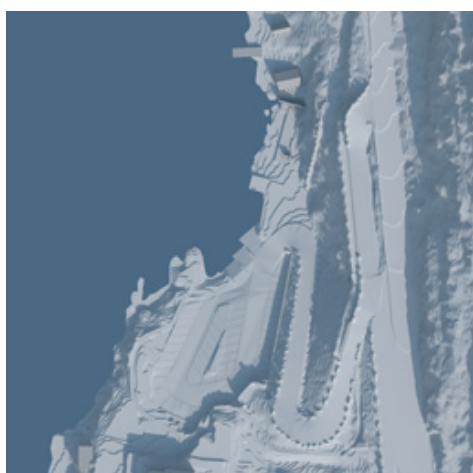
21 Juni 2017
Sommersolverv

21 Desember 2017
Vintersolverv

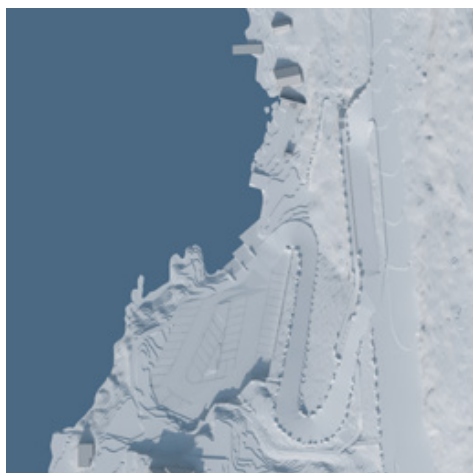
09:00

12:00

15:00

18:00

eksisterende situasjon

20 Mars 2017

Vårjevndøgn

21 Juni 2017

Sommersolhverv

21 Desember 2017

Vintersolhverv

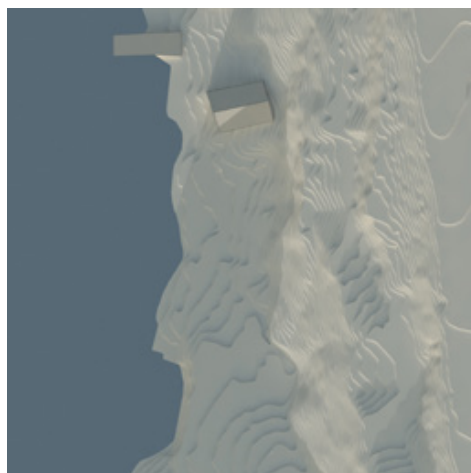
09:00

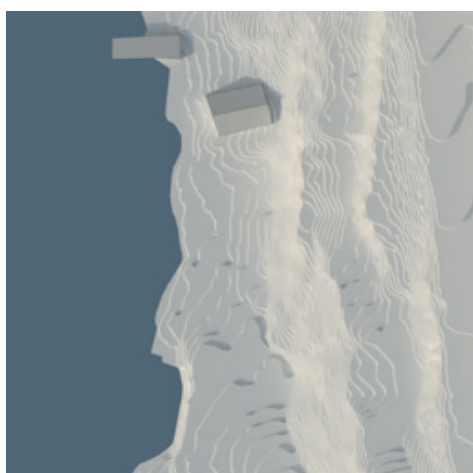
12:00

15:00

18:00

ny situasjon

20 Mars 2017
Vårjevndøgn

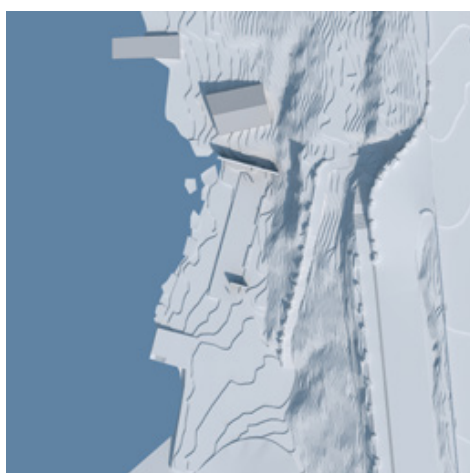
21 Juni 2017
Sommersolverv

21 Desember 2017
Vintersolverv

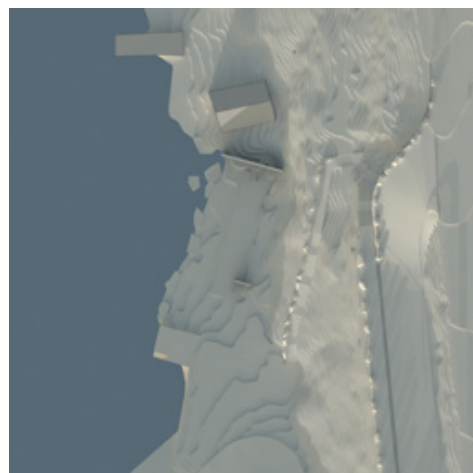
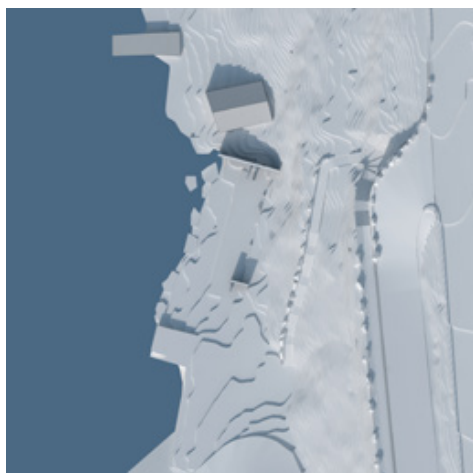
09:00

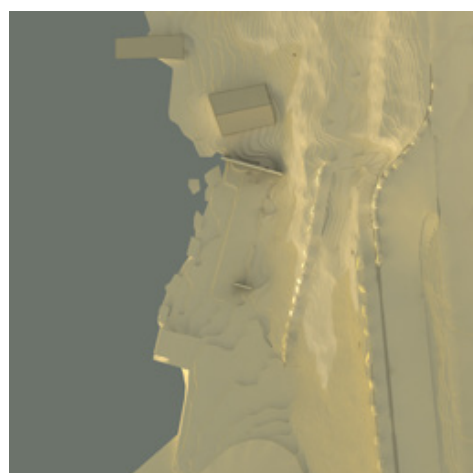
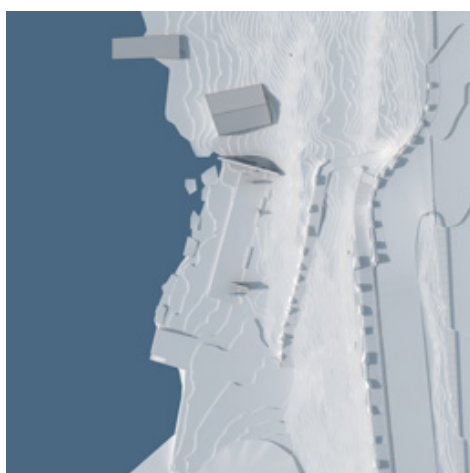
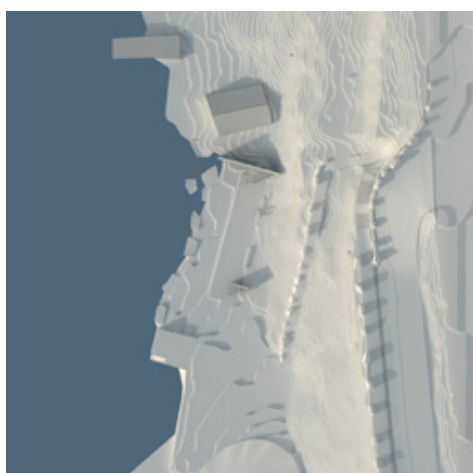
12:00

15:00

18:00

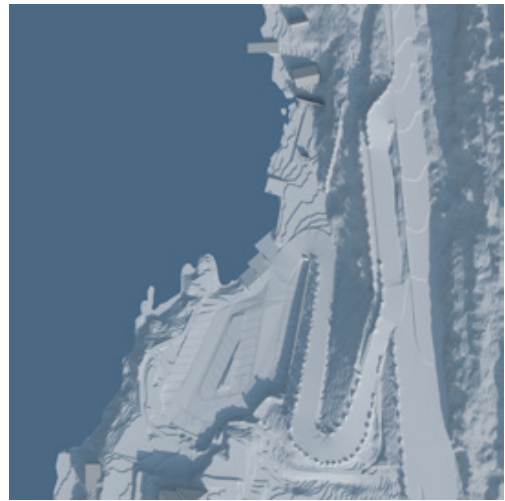
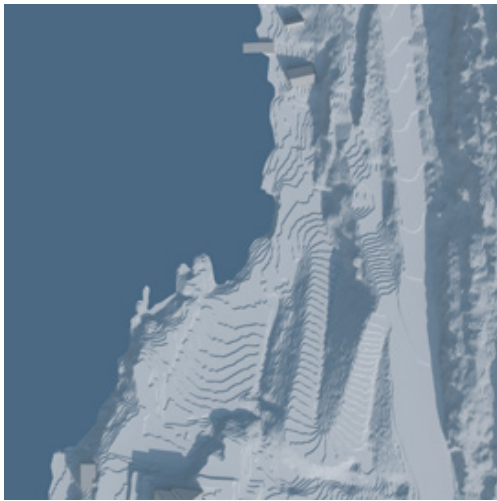
eksisterende situasjon

ny situasjon

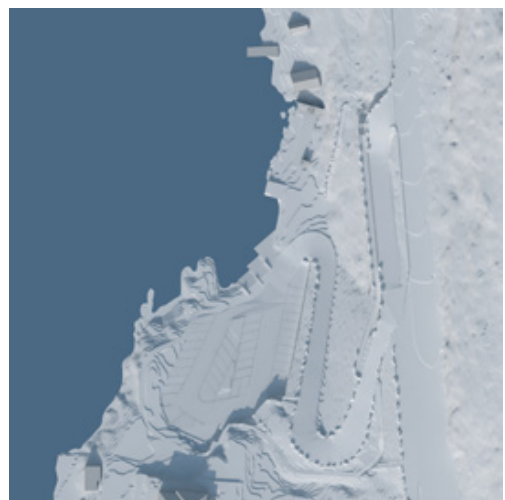
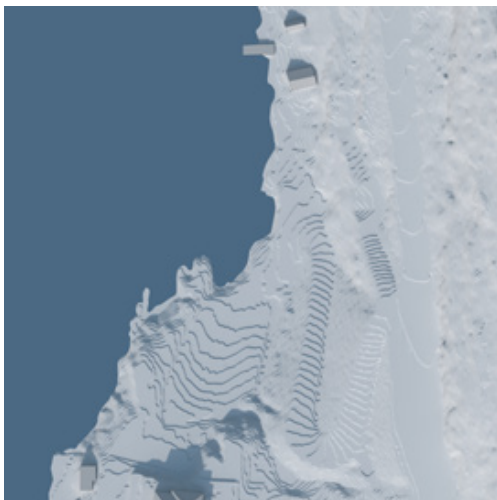
09:00

12:00

15:00

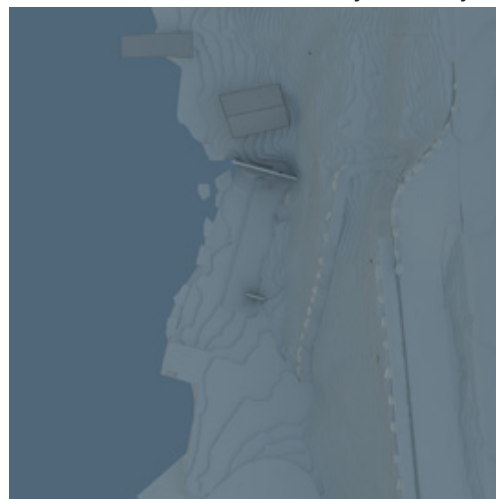
18:00

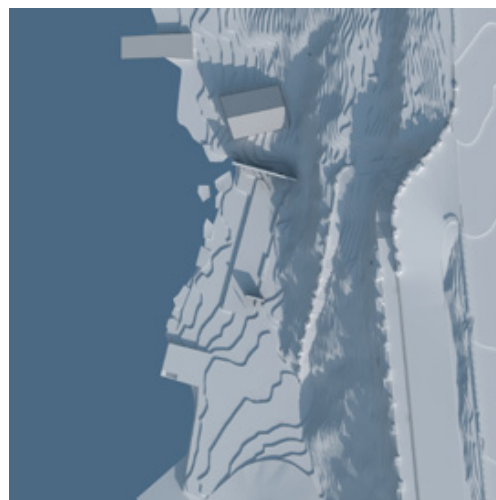
eksisterende situasjon

ny situasjon

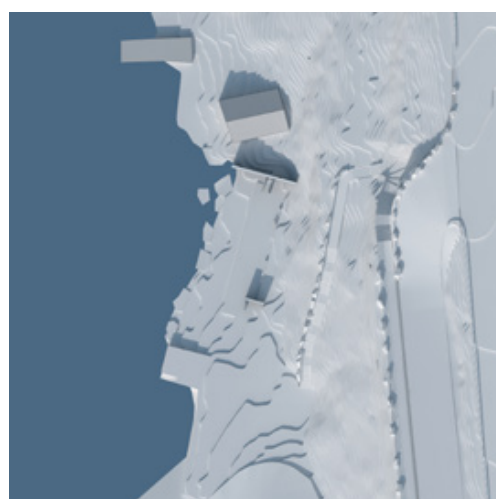
09:00

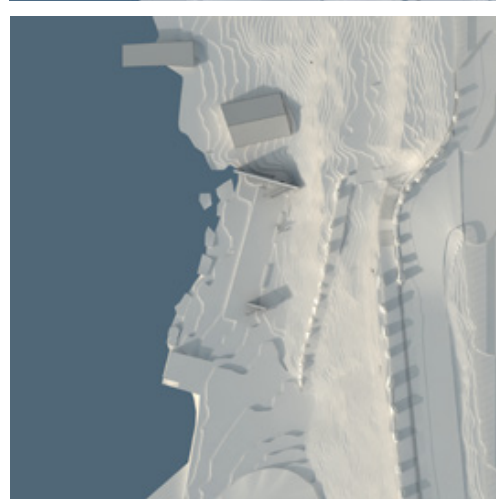
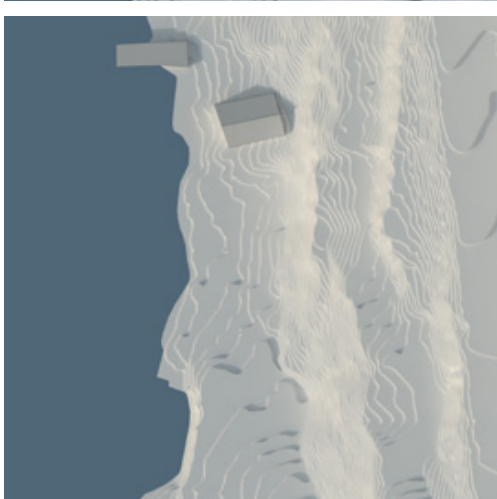
12:00

15:00

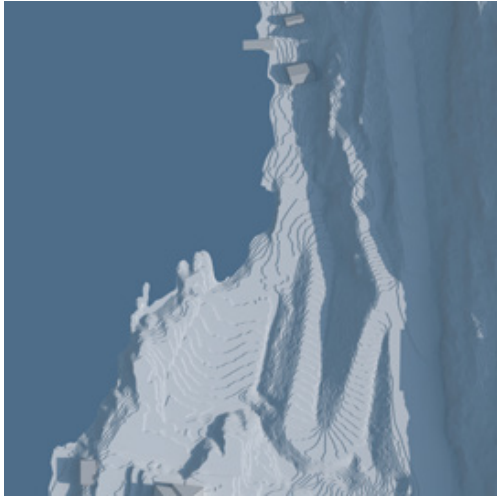
18:00

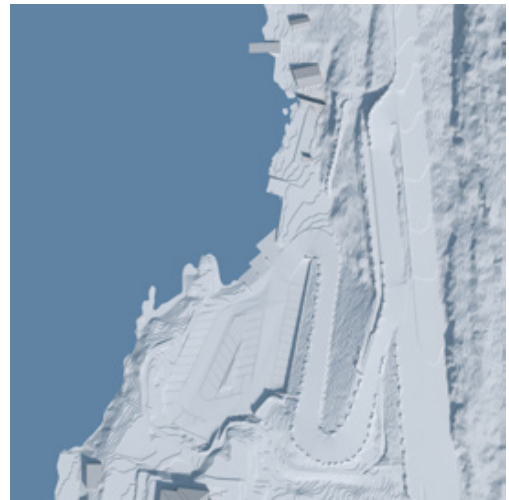
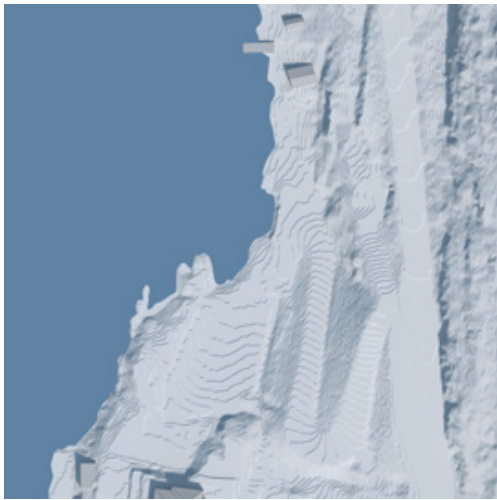
eksisterende situasjon

ny situasjon

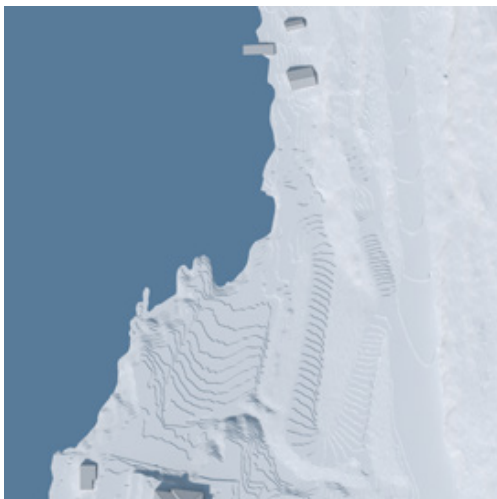
09:00

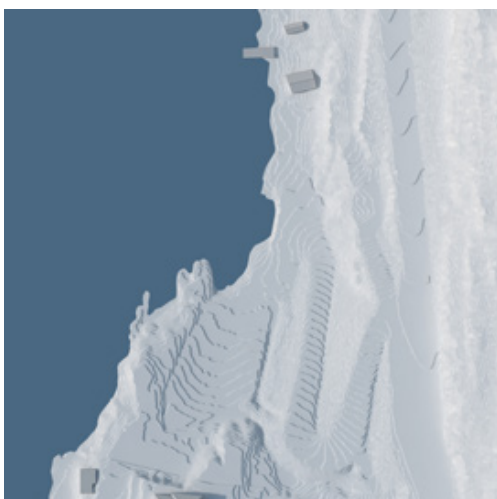
12:00

15:00

18:00

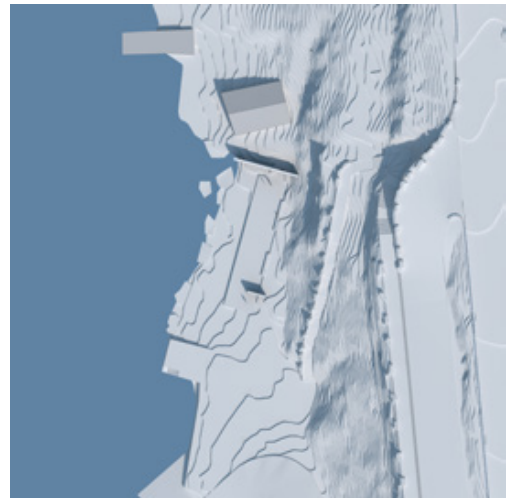
eksisterende situasjon

ny situasjon

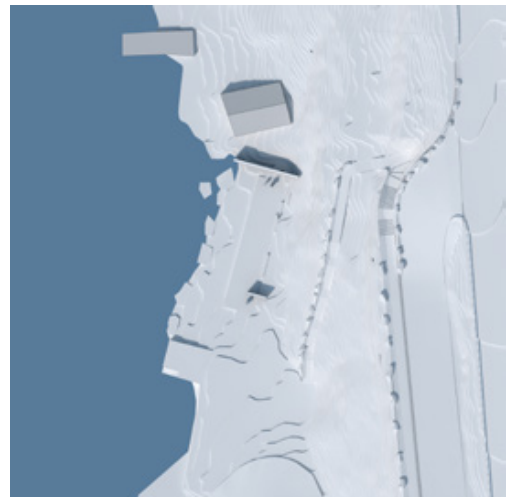
09:00

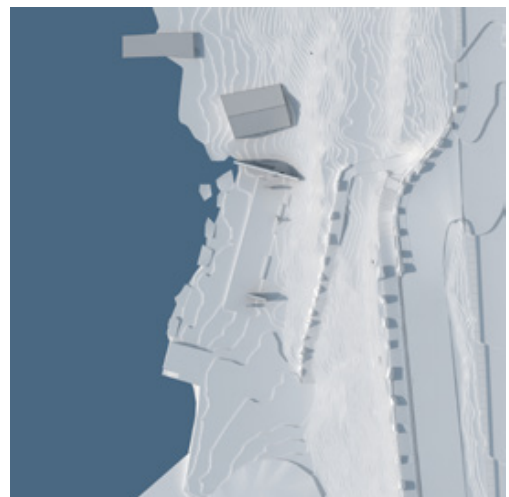
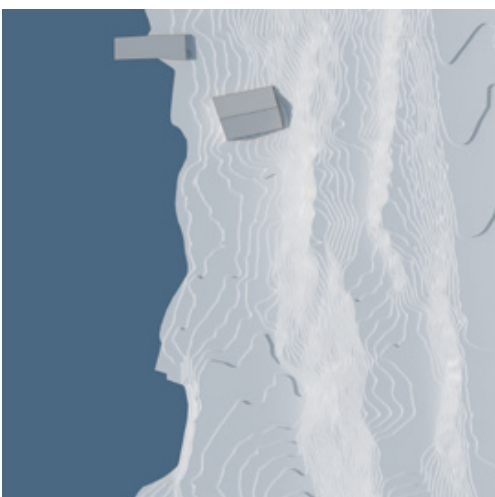
12:00

15:00

18:00

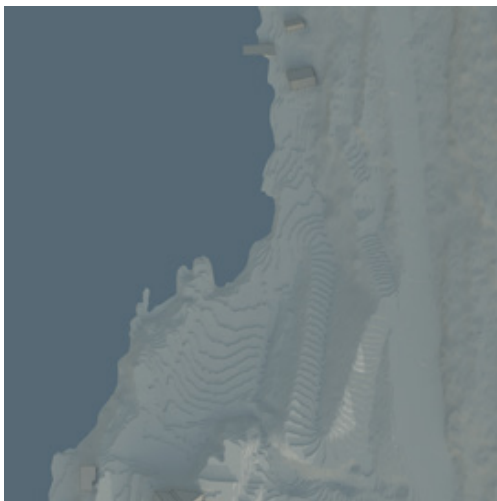
eksisterende

ny

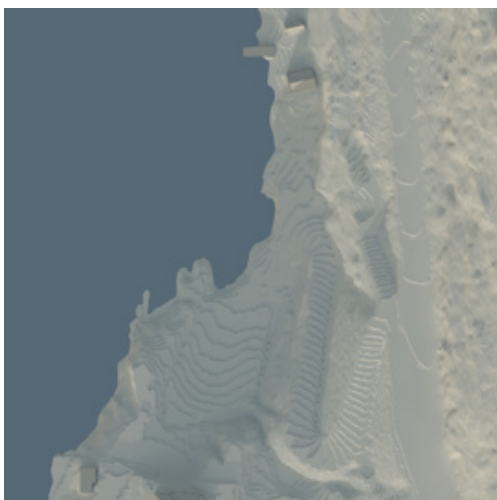
09:00

12:00

15:00

18:00

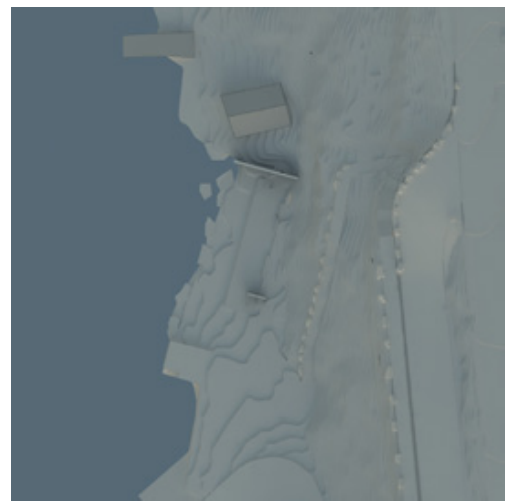
eksisterende

ny

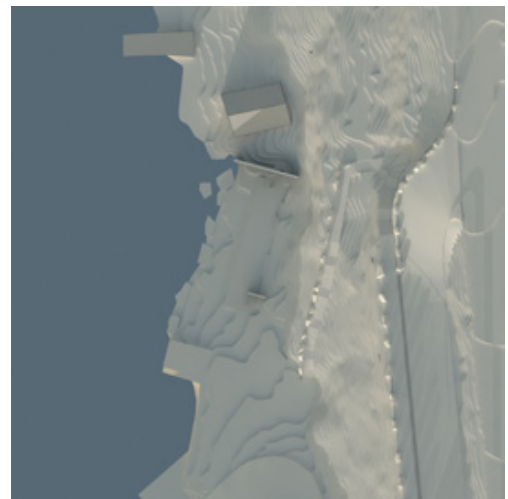
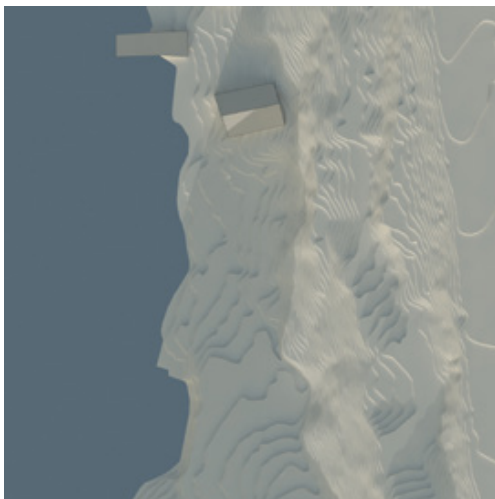
09:00

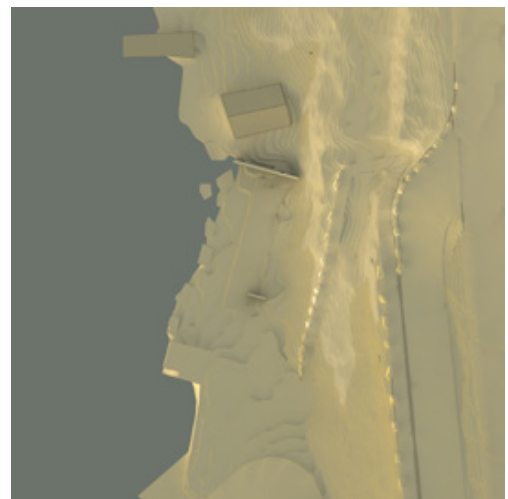
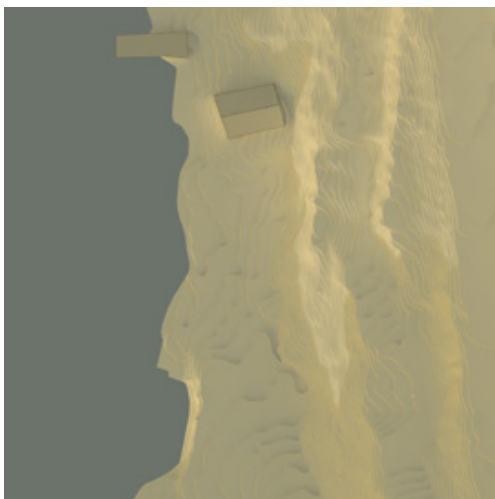
12:00

15:00

18:00

Referat

Møtedeltakere:

Arne Tovslid, Statens Vegvesen, region sør, ATO
 Bendik Førriisdal, trafikkingeniør, BFØ
 Erlend Blakstad Haffner, arkitekt EBH
 Inger-Sofie Sæther, Statsbygg, ISS

DATO

09.05.2017

REFERANSE

1011801

MØTEDATO

04.05.2017

REFERENT

Inger-Sofie Sæther

MØTESTED

Statens Vegvesen, region sør,
 Drammen

Referat fra møtet med Statens vegvesen 4. mai 2017

Nr	Sak	Ansv./Frist
<i>Foreslått agenda:</i>	<i>Statsbygg ønsker tilbakemelding og innspill fra Vegvesenet på følgende punkter:</i> <i>1. Øvelser for å anslå fremtidige besøkstall</i> <i>2. Foreløpig trafikalt løsningsforslag. Løsning hvor bussen rygger inn på eiendom gnr/bnr 234/159 for å snu.</i> <i>3. Hjelp til å svare ut spørsmål som er fremkommet gjennom medvirkningsprosessen</i> <i>4. Annet</i>	Info
1	Øvelser for å anslå fremtidige besøkstall	
	Når det gjelder trafikk- og besøksbelastning, vil Statsbygg gjøre en vurdering av om det er sannsynlig at Utøyakaia kan bli et attraktivt turistmål og estimere hvor mange besøkende vi kan forvente til et nasjonalt minneste på Utøyakaia. Vi vil kartlegge interesse og etterspørsel for Utøya hos turistbyråene og innhente besøkstall fra sammenlignbare minnesteder. Dette arbeidet pågår og behovet for snu- og bussoppstillingsplass til et eventuelt minneste er enda ikke avklart. Underveis i prosessen ønsker vi å undersøke mulighetsrommet for vei- og trafikkløsninger. Statens vegvesen har foreløpig ingen kommentar til dette.	Info
2	Foreløpig trafikalt løsningsforslag som er beskrevet	
	Statsbygg har sett på en løsning hvor bussen rygger inn på eiendom gnr/bnr 234/159 for å snu. Statens Vegvesen kan ikke akseptere en løsning hvor bussen rygger inn på eiendom gnr/bnr 234/159 for å snu. Fordi det er uheldig med rygging i avkjøringen. Det er heller ikke ønskelig med utvidelse av dagens holdeplass i sørgående retning, for å gi muligheten til stopp for	

	flere busser. I dag er det slik at busser med besøkende til Utøya bruker en offentlig bussholdeplass i sørgående retning ved Utøya til av- og påstigning. Det er lov å stoppe ved offentlig bussholdeplass. Bussen som da kommer nordfra må snu ved Humledalen. Denne muligheten blir borte ved ny E16. Da kan bussen snu i rundkjøringen ved Skaret, men eventuell venteplass må vurderes. Dette anses som en ok løsning. Når bussene kommer sørfra finnes det i dag ingen tilrettelagte snumuligheter. Det er i dag ikke opparbeidet bussoppstillingsplass tiltenkt busser som venter på besøkende som er på Utøya. I møtet med ble 3 løsninger/tiltak drøftet. Disse undersøkes nærmere til neste møte: A. Muligheten for at bussen kan kjøre ned til av- og påstigning samt bussoppstilling på kaia. B. Ved Utøyakaia (på eiendom gnr/bnr 234/159) undersøkes muligheten for å etablere en enveiskjørt lomme, til av- og påstigning samt bussoppstilling, med innkjøring fra nord og utkjøring i den eksisterende avkjørselen. Denne løsningen fordrer at bussene som kommer fra sør kjører av fra E16 på avkjørsel til Nes i Hole og deretter kjører tilbake sørover mot Utøyakaia. Om lag 5 min. ekstra kjøretid fra Oslo. C. Muligheten for at busser som kommer sørfra kan benytte en utvidet busslomme på motstående side av fv. 155, samt den eksisterende busslommen for trafikk som kommer nordfra. Dette fordrer at bussene evt. kan snu og parkere på trafikkarealet som er regulert i reguleringsplanen for Sørbråten. Busser fra nord vil i dette tilfelle måtte snu på offentlig rundkjøring på Skaret. Statsbygg utreder løsningene/tiltakene nærmere. Dette vurderes sammen med Statens Vegvesen i et nytt møte planlagt torsdag 18. mai. Materiale sendes i forkant mandag 15. mai.	BFØ/15/5
3	Hjelp til å svare ut spørsmål som er fremkommet gjennom medvirkningsprosessen	
	<i>Omkjøringsveien: Naboene opplever at den nye omkjøringsveien ikke blir brukt når tunnelen er stengt, men at trafikken blir sendt på fv. 155. Er det riktig, og evt. hvorfor brukes ikke den nye omkjøringsveien?</i> Når tunnelen er stengt pga. en akuttsituasjon tar det tid før omkjøringsveien åpnes for trafikk fordi det må sikres at det kan	

	brukes og evt. måkes eller strøs før den kan åpne. Også når det skjer veiarbeid på strekningen både før tunnelen må fv. 155 brukes. Det samme gjelder etter tunnelen på hele strekningen frem til Rørvik. Statens Vegvesen er klar over at fv. 155 blir brukt mer en beboerne ønsker. Når det kommer 4 - felts vei vil dette endre seg. Det kan også oppstå mye trafikk på fv. 155 i ferietider. Når det er kø på E16 velger noen å bruke denne veien for å kjøre forbi og komme lengere frem i køen. • <i>Standard fv. 155: Dårlig standard på deler av fv. 155. Har Vegvesenet registrert eller vurdert at det er behov for oppgradering på deler av denne veien?</i> Fv. 155 har i dag en ganske god standard i følge vegvesenet. Det pågår en utbedring av veien i dag. Det tilrettelegges for diverse trafikksikkerhetstiltak som belysning og autovern. • <i>Autovern: Skiltingen til avkjøringen til Utøya på fv. 155 er i dag ikke god nok. Folk stopper langs veien for å se og for å ta bilder. Noen naboer mener det kan oppstå trafikk farlige situasjoner og at det er fare for at biler kan falle ned bratte skrenter på deler av strekningen langs fv. 155. Er det mulig å etablere autovern langs veien for å forhindre stopping og gjøre det mer sikkert?</i> Statens Vegvesen vil undersøke hvor det er planlagt etablert autovern langs fv. 155 i nærheten av Utøyakaia. • <i>Skilting: Det er ikke ønskelig at minnestedet blir en turistattraksjon, og dermed heller ikke Vegvesenets severdighetsskilt settes opp ved E16. Er det vanlig at minnesteder skiltes som severdigheter? Og hvem bestemmer hvor og når det skal settes opp severdighetsskilt?</i> Severdighetsskilt blir normalt satt opp etter initiativ fra severdigheten, fylkeskommunen eller lignende. Statens Vegvesen tar normalt ikke initiativ til å etablere slike skilt.	ATO/18/5
4	Annet	
	• Vegvesenet har vurdert gang- og sykkelvei langs fv. 155. og konkludert med at det ikke utløses behov for gang- sykkelvei pga. lav ÅDT. Men at dette er skolevei og derfor behov for gang-sykkelvei før eventuell utbygging med flere boliger. • Ved avkjøringen sør for avkjøringen til Utøya ligger det en offentlig bussholdeplass som ikke er i bruk i dag. Statsbygg lurer på om det er mulig å fjerne denne for å forhindre at den brukes til stopp med bil. Vegvesenet opplyser om at det er mulig, men at det forutsetter	

	opparbeidet en sikker gangforbindelse fra dette punktet til den nye bussholdeplassen ved Utøya. • Vegvesenet har trafikktegninger fra 2016 fra flere tidspunkter i løpet av året. Også i juni og juli. Tellingene kan gjøre tilgjengelig for Statsbygg. Vegvesenet sender dette over til Statsbygg.	ATO/UKE 19

Referat
Møtedeltakere:

Arne Tovslid, Statens Vegvesen, region sør, ATO
 Anders Olav Hagerup, Statens Vegvesen, region sør, AOH
 Erling Rustad, Statens Vegvesen, region sør, ERU
 Bendik Førriisdal, trafikkingeniør, BFØ
 Erlend Blakstad Haffner, arkitekt EBH
 Nina Ødegaard, Statsbygg, NØD
 Inger-Sofie Sæther, Statsbygg, ISS

DATO

22.05.2017

REFERANSE

1011801

MØTEDATO

18.05.2017

REFERENT

Inger-Sofie Sæther

MØTESTED

 Statens Vegvesen, region sør,
 Drammen

Referat fra møtet med Statens vegvesen 18. mai 2017

Nr	Sak	Ansv./Frist
Foreslått agenda:	Statsbygg har sendt skisser i forkant av møtet av 3 forskjellige løsninger/tiltak som ble drøftet i forrige møte. I dette møtet ønsker Statsbygg tilbakemelding og innspill fra Vegvesenet: A. Muligheten for at bussen kan kjøre ned til av- og påstigning samt bussoppstilling på kaia. B. Ved Utøyakaia (på eiendom gnr/bnr 234/159) undersøkes muligheten for å etablere en enveiskjørt lomme, til av- og påstigning samt bussoppstilling, med innkjøring fra nord og utkjøring i den eksisterende avkjørselen. Denne løsningen fordrer at bussene som kommer fra sør kjører av fra E16 på avkjørsel til Nes i Hole og deretter kjører tilbake sørover mot Utøyakaia. Om lag 5 min. ekstra kjøretid fra Oslo. C. Muligheten for at busser som kommer sørfra kan benytte en utvidet busslomme på motstående side av fv. 155, samt den eksisterende busslommen for trafikk som kommer nordfra. Dette fordrer at bussene evt. kan snu og parkere på trafikkarealet som er regulert i reguleringsplanen for Sørbråten. Busser fra nord vil i dette tilfelle måtte snu på offentlig rundkjøring på Skaret.	Info
1	Alternativ A	
	Etter nærmere vurderinger viser det seg at å kjøre ned for å snu med buss ikke er mulig, både fordi det er for bratt og fordi det ikke er nok plass til å snu en buss på kaia. Dette er det forståelse for fra Vegvesenet.	Info

2	Alternativ B	
	Alternativet vurderes som det mest aktuelle. Forslaget innebærer kun innkjøring fra nord og venstresving forbudt. Løsningen gir mulighet for på- og avstigning fra buss, samt bussoppstilling for to busser samtidig. Tegningene må oppdateres slik at den viser en av – og påstigningsrampe og oppstillingsplasser på vestsiden, og forbikjøringsfelt på østsiden. Det må være minimum 3 meter rabatt mellom veien og oppstillingsplassen, samt fysisk rekkverk. Mot skråningen i vest må det også etableres rekkverk. Tekniske krav til avkjøring og kryss må oppfylles og innarbeides bedre i tegningen. I møtet ble behovet for å flytte skiltingen til Utøya til avkjøringen til Nes i Hole påpekt. Dette for å sikre at bussene som kommer sørfra ankommer Utøyakaia nordfra. Ideelt sett mener vegvesenet at bussen burde snu ved kaia. Vegvesenet kan se at det er vanskelig å gjennomføre, og mener at alternativ B kan aksepteres med forbehold om besøkstall og utforming i reguleringsplan.	Info EHB/BFØ 24/5
3	Alternativ C	
	Anses ikke som et godt alternativ da det krever kryssing av veien for fotgjengere.	Info
4	0 - alternativet	
	Vegvesenet vurderer at trafikkforholdene for besøkende til- og fra Utøya i dag er tilfredsstillende. Behov for tiltak utløses dersom det kommer mer enn en buss av gangen.	Info
5	Annet	
	Vegvesenet har vurdert at det er behov for autovern på deler av strekningen langs Utstranda. Enkelte steder er det bratte skråninger på vestsiden av veien med bebyggelse. Utbedring av Utstranda som pågår i dag, innebærer hovedsakelig belysning av trafiksikkerhetshensyn. Slik det ser ut nå kan det være penger igjen når belysning er etablert. I så fall vil disse bli brukt til å etablere autovern. Statsbygg fikk trafikktegninger sammenstilling av trafikktegninger gjort på fv. 155, Utstranda. Statsbygg ønsker en oversikt over hvor tellepunktene langs fv. 155, Utstranda er plassert.	Info ATO/30/5